अथ द्वितीयः प्रस्तावः ।

अस्तीह लोके सुमेरुरिवाकालप्रतिष्ठा नीरनिधिरिव महासत्त्वसेविता कल्याणपरम्परेव मनोरथपूरणी जिनप्रणीतप्रव्रज्येव सत्पुरुषप्रमोदहेतुः समरादित्यकथेवानेकवृत्तान्ता निर्जितत्रिभुवनेव लब्धश्लाघा सुसाधुक्रियेवापुण्यैरतिदुर्लभा मनुजगतिर्नाम नगरी । सा च कीदृशी । उत्पत्तिभूमिर्धर्मस्य मन्दिरमर्थस्य प्रभवः कामस्य कारणं मोक्षस्य स्थानं महोत्सवानामिति । यस्यामुत्तुङ्गानि विशालानि विचित्रकनकरत्नभक्तिचित्राणि अतिमनोहारितया परमदेवाध्यासितानि मेरुरूपाणि देवकुलानि । यस्यां चानेकाद्भुतवस्तुस्थानभूतत्वेनापहसितामरनिवासाः क्षितिप्रतिष्ठिताद्यनेकपुरकलिता भरतादिवर्षरूपाः पाटकाः अत्युच्चतया कुलशैलाकाराः पाटकपरिक्षेपाः । यस्याश्च मध्यभागवर्ती दीर्घतराकारो विजयरूपावपनपंक्तिभिर्विराजितो महापुरुषकदम्बकसङ्कुलः शुभाशुभमूल्यानुरूपपण्यलाभहेतुर्महाविदेहरूपो विपणिमार्गः । यस्याश्च निरुद्धादित्यचन्द्रादिगतिप्रसरतयातीतः परचक्रलङ्घनाया मानुषोत्तरपर्वताकारः प्राकारः । तस्मात्परतो यस्यां विस्तीर्णगम्भीरा समुद्ररूपा परिखा । यस्यां च सदा विबुधाध्यासितानि भद्रशालवनादिरूपाणि नानाकाननानि । यस्यां च बहुविधजन्तुसङ्घातजलपूरवाहिन्यो महानदीरूपा महारथ्याः । यस्यां च समस्तरथ्यावताराधारभूतौ लवणकालोदसमुद्ररूपौ द्वावेव महाराजमार्गौ । यस्यां च महाराजमार्गप्रविभक्तानि जम्बूद्वीपधातकीषण्डपुष्करवरद्वीपार्धरूपाणि वसन्ति

त्रीण्येव पाटकमण्डलानि। यस्यां च लोकसुखहेतवः समुचितस्थानस्थायिनः कल्पद्रुमरूपा भूयांसः स्थानान्तरीयनृपतय इति।

अपि च।

तस्याः कः कोटिजिह्वोऽपि गुणसम्भारगौरवम्।
शक्तो वर्णयितुं लोके नगर्याः किमु मादृशः॥
यस्यां तीर्थकृतो ऽनन्ताश्चक्रिकेशवसीरिणः।
संजाताः संजनिष्यन्ते जायन्तेऽद्यापि केचन॥
या चेह सर्वशास्त्रेषु लोके लोकोत्तरेऽपि च।
अनन्तगुणसंपूर्णा दुर्लभत्वेन गीयते॥
उच्चावचेषु स्थानेषु हिण्डिला श्रान्तजन्तवः।
प्राप्ताः खेदविनोदेन लभन्ते यत्र निर्वृतिम्॥
विनीताः शुचयो दक्षा यस्यां धन्यतमा नराः।
न धर्ममपहायान्यन्नूनं चेतसि कुर्वते॥
यस्यां नार्यः सदानार्यकार्यवर्जनतत्पराः।
पुण्यभाजः सदा धर्मं जैनेन्द्रं पर्युपासते॥
किं वात्र बहुनोक्तेन वस्तु नास्ति जगत्त्रये।
तस्यां निवसतां सम्यक् पुंसां यन्नोपपद्यते॥
सा हि रत्नाकरैः पूर्णा सा विद्याभूमिरुत्तमा।
सा मनोनयनानन्दा सा दुःखौघविनाशिका॥
साखिलाश्चर्यभूयिष्ठा सा विशेषसमन्विता।
सा मुनीन्द्रसमाकीर्णा सा सुश्रावकभूषिता॥
सा जिनेन्द्राभिषेकादितोषिताखिलभव्यका।

सापवर्गाय भव्यानां सा संसाराय पापिनाम् ॥
जीवोऽजीवस्तथा पुण्यं पापाद्याः सन्ति नेति वा ।
अयं विचारः प्रायेण तस्यामेव विशेषतः ॥
यस्तस्यामपि संप्राप्तो नगर्यां पुरुषाधमः ।
न युज्यते गुणैर्लोकैः सोऽधन्य इति गण्यते ॥
तां विमुच्य न लोकेऽपि स्थानमस्तीह मानवाः ।
संपूर्णं यत्र जायेत पुरुषार्थचतुष्टयम् ॥१३॥

तस्यां च मनुजगतौ नगर्यामतुलबलपराक्रमः स्ववीर्याक्रान्तभुवनत्रयः शक्रादिभिरप्रतिहतशक्तिप्रसरः कर्मपरिणामो नाम महानरेन्द्रः ।

यो नीतिशास्त्रमुल्लंघ्य प्रतापैकरसः सदा ।
तृणतुल्यं जगत्सर्वं विलोकयति हेलया ॥
निर्दयो निरनुक्रोशः सर्वावस्थासु देहिनाम् ।
स चण्डशासनो दण्डं पातयत्यनपेक्षया ॥
स च केलिप्रियो दुष्टो लोभादिभटवेष्टितः ।
नाटकेषु परां काष्ठां प्राप्तोऽत्यन्तविचक्षणः ॥
नास्ति मल्लो जगत्यन्यो ममेति मदविक्लवः ।
स राजोपद्रवं कुर्वन्न धनायति कस्यचित् ॥
ततो हास्यपरो लोकान् नानाकारैर्विडम्बनैः ।
सर्वान्विडम्बयन्नुच्चैर्नाटयत्यात्मनोऽग्रतः ॥
तेऽपि लोका महान्तोऽपि प्रतापमसहिष्णवः ।
तस्य यद्यदसौ वक्ति तत्तत्सर्वं प्रकुर्वते ॥

ततश्च ।

काश्चिन्नारकरूपेण क्रोशतो वेदनातुरान् ।
नर्तयत्यात्मनः प्रीतिं मन्यमानो मुहुर्मुहुः ॥
यथा यथा महादुःखैर्विक्लवांस्तानुदीक्षते ।
तथा तथा मनस्युच्चैरुल्लसत्येष तोषतः ॥
कांश्चिद्दर्पोद्धुरो भूत्वा स इत्थं बत भाषते ।
भयविक्लवचित्तत्वादाज्ञानिर्देशकारकान् ॥
अरे रे तिर्यगाकारं गृहीत्वा रङ्गभूमिषु ।
कुरुध्वं नाटकं तूर्णं मम चित्तप्रमोदकम् ॥

ततश्च ।

काकरासभमार्जारमूषकाकारधारकाः ।
सिंहचित्रकशार्दूलमृगवेषविडम्बकाः ॥
गजोष्ट्राजबलीवर्दकपोतश्येनरूपिणः ।
यूकापिपीलिकाकीटमत्कुणाकारधारिणः ॥
अनन्तरूपास्तिर्यञ्चो भूत्वा तच्चित्तमोदनम् ।
ते नाटकं महाहास्यकारणं नाटयन्ति वै ॥
कुब्जवामनमूकान्धवृद्धबाधिर्यसंगतैः ।
तथान्यन्मानुषैः पात्रैर्नाटकं नाटयत्यसौ ॥
ईर्ष्याशोकभयग्रस्तैर्देववेषविडम्बकैः ।
विहितं नाटकं दृष्ट्वा स तुष्टो बत जायते ॥
तथा यथेष्टचेष्टोऽसौ पुनस्तानेव सुन्दरैः ।
आकारैर्योजयत्युच्चैर्लोकान्नाटककाम्यया ॥

विडम्ब्यमानास्ते तेन प्राणिनः प्रभविष्णुना ।
त्रातारमात्मनः कंचिन्न लभन्ते कदाचन ॥
स हि विज्ञापनातीतः स्वतन्त्रो यच्चिकीर्षति ।
तत्करोत्येव केनापि न निषिद्धो निवर्तते ॥

ततश्च ।

क्वचिदिष्टवियोगार्तं क्वचित्सङ्गमसुन्दरम् ।
क्वचिद्रोगभराक्रान्तं क्वचिद्दारिद्र्यदूषितम् ॥
क्वचिदापद्गतानेकसत्त्वसङ्घातदारुणम् ।
क्वचित्सम्यक्समुद्भूतमहानन्दमनोहरम् ॥
विलंघ्य कुलमर्यादां प्रधानकुलपुत्रकैः ।
अनार्यकार्यकारित्वात् क्वचिद्दर्शितविस्मयम् ॥
क्वचिदनुरक्तभर्तारं मुञ्चद्भिः कुलटागणैः ।
नीचगामिभिराश्चर्यं दधानं सुकुलोद्गतैः ॥
क्वचित् कृतचमत्कारं नृत्यद्भिर्हास्यहेतुभिः ।
स्वागमोत्तीर्णकर्तव्यासक्तपाषण्डमण्डलैः ॥
तदेवंविधवृत्तान्तप्रतिबद्धमनाकुलम् ।
संसारनाटकं चित्रं नाटयत्येष लीलया ॥
रागद्वेषाभिधानौ द्वौ मुरजौ तत्र नाटके ।
दुष्टाभिसन्धिनामा तु तयोरास्फालको मतः ॥
मानक्रोधादिनामानो गायनाः कलकण्ठकाः ।
महामोहाभिधानस्तु सूत्रधारप्रवर्तकः ॥
भोगाभिलाषसंज्ञोऽत्र नान्दीमङ्गलपाठकः ।

अनेकविब्बोककरः कामनामा विदूषकः ॥
कृष्णादिलेश्यानामानो वर्णकाः पात्रमण्डनाः ।
योनिः प्रविश्यत्यात्राणां नेपथ्यं व्यवधायकम् ॥
भयादिसंज्ञा विज्ञेयाः कंशिकास्तत्र नाटके ।
लोकाकाशोदरा नाम विशाला रङ्गभूमिका ॥
पुद्गलस्कन्धनामानः शेषोपस्करसञ्चयाः ।
इत्थं समग्रसामग्रीयुक्ते नाटकपेटके ॥
नानापात्रपरावृत्त्या सर्वलोकविडम्बनाम् ।
अपरापररूपेण कुर्वाणोऽसौ प्रमोदते ॥
किं वात्र बहुनोक्तेन नास्ति तद्वस्तु किंचन ।
यदसौ मनसोऽभिष्टं न करोति महानृपः ॥

तस्य चैवंभूतस्य चिगण्डगलितवनहस्तिन इव सर्वत्रास्खलितप्रसरतया यथेष्टचेष्टया विचरतो यथाभिरुचितकारिणः कर्मपरिणाममहानृपतेः समस्तान्तःपुरकुलतिलकभूता ऋतुलक्ष्मीणामिव शरलक्ष्मीः शरलक्ष्मीणामिव कुमुदिनी कुमुदिनीनामिव कमलिनी कमलिनीनामिव कलहंसिका कलहंसिकानामिव राजहंसिका बह्वीनां नियतियदृच्छाप्रभृतीनां देवीनां मध्ये निजरूपलावण्यवर्णविज्ञानविलासलासादिभिर्गुणै रमणीयत्वेन प्रधानतमा कालपरिणतिर्नाम महादेवी। सा च तस्य नृपतेर्जीवितमिवात्यन्तवल्लभा आत्मीयचित्तवृत्तिरिव सर्वकार्येषु यत्कृतप्रमाणा सुमन्त्रिसंहतिरिव स्वयमपि किंचित् कुर्वता तेन प्रष्टव्या सुमित्रसन्ततिरिव विश्वासस्थानं। किं बहुना। तदायत्तं हि तस्य सकलमाधिराज्य-

मिति । अत एव चन्द्रिकामिव शशधरो रतिमिव मकरध्वजो लक्ष्मीमिव केशवः पार्वतीमिव त्रिनयनस्तां कालपरिणतिं महादेवीं स कर्मपरिणामो महानरेश्वरो विरहकातरतया न कदाचिदेकाकिनीं विरहयति किं तर्हि सर्वत्र गच्छंस्तिष्ठंश्चात्मसन्निहितां धारयति । सापि च दृढमनुरक्ता भर्तरि न तद्वचनं प्रतिकूलयति । परस्परानुकूलतया हि दम्पत्योः प्रेम निरन्तरं संपद्यते नान्यथा । ततस्तथा वर्तमानयोस्तयोर्गाढं निरूढिमागतं प्रेम विच्छिन्ना तद्विचलनाशङ्का । ततश्चासौ कालपरिणतिर्गुरुतया महाराजप्रसादस्योन्मादकारितया यौवनस्य तुच्छतया स्त्रीहृदयस्य चञ्चलतया तत्स्वभावानां कुतूहलहेतुतया तथाविधविडम्बनस्य सर्वत्र लब्धप्रसराहं प्रभवामीति मन्यमाना युक्ता सुषमदुःषमादिभिः शरीरभूताभिः प्रियसखीभिः परिवेष्टिता समयावलिकामुहूर्तप्रहरदिनाहोरात्रपक्षमासर्त्वयनसंवत्सरयुगपल्योपमसागरोपमावसर्पिण्युत्सर्पिणीपुद्गलपरावर्तादिना परिकरेण विविधकार्यकरणक्षमास्मि लोकेऽहमिति संजातोत्सेका तस्मिन्नेव कर्मपरिणाममहाराजप्रवर्तिते चित्रसंसारनाटके तस्यैव राज्ञो निकटोपविष्टा सती साहङ्कारमेवं निमन्त्रयति । यदुत यान्येतानि योनिजवनिकाव्यवहितानि पात्राणि तिष्ठन्ति मद्वचनेन निर्गच्छन्तु शीघ्रमेतानि निर्गतानि चोपरतरुदितव्यापाराणि ग्टह्णन्तु मातुः स्तनं पुनर्धूलीधूसराणि रङ्गन्तु भूमौ पुनर्लुठमानानि पदे पदे परिस्खलन्तु चरणाभ्यां कुर्वन्तु मूत्रपुरीषविमर्दनबीभत्समात्मानं पुनरतिक्रान्तबालभावानि धारयन्तु कुमारतां क्रीडन्तु नानाविधक्रीडाविब्बोकैः

अभ्यस्यन्तु सकलकलाकलापकौशलं पुनरतिलङ्घितकुमारभावान्य-ध्यासयन्तु तरुणतां दर्शयन्तु मन्मथगुरूपदेशानुसारेण सकलविवे-किलोकहास्यकारिणोऽनपेक्षितनिजकुलकलङ्काद्यपायान् कटाक्ष-विक्षेपादिसारान् नानाकारविलासलासविशेषानिति प्रवर्तन्तां पार-दार्यादिष्वनार्यकार्येषु पुनरपगततारुण्यानि स्वीकुर्वन्तु मध्यमवयस्तां प्रकटयन्तु सत्त्वबुद्धिपौरुषपराक्रमप्रकर्षं पुनरतिवाहितमध्यमवयो-भावानि संश्रयन्तु जराजीर्णतां दर्शयन्तु वलीपलिताङ्गभङ्गकरण-विकलत्वमलजम्बालाविलशरीरतां समाचरन्तु विपरीतस्वभावतां पुनर्व्यवकलितसकलजीवितभावानि देहत्यागेन नाटयन्तु मृतरूपतां ततः पुनः प्रविशन्तु योनिजवनिकाभ्यन्तरे अनुभवन्तु तत्र गर्भक-लमलान्तर्गतानि विविधदुःखं पुनश्च निर्गच्छन्तु रूपान्तरमुपादाय कुर्वन्त्वेवमनन्तवाराः प्रवेशनिर्गमनं । तदेवं सा कालपरिणति-र्महादेवी तेषां संसारनाटकान्तर्गतानां समस्तपात्राणामवस्थित-रूपेण क्षणद्वयमप्यासितुं न ददाति किं तर्हि क्षणे क्षणे वराकाणि तान्यपरापररूपेण परावर्तयति । किं च । तेषां नृत्यतां यान्युप-करणानि पुद्गलस्कन्धनामानि पूर्वमाख्यातानि तान्यप्यतिचपलस्व-भावतया सात्मनः प्रभुत्वं दर्शयन्ती क्षणे क्षणेऽपरापररूपं भाज-यति। तानि च पात्राणि किं क्रियते तत्र राजाप्यस्या वशवर्ती न चान्योऽस्ति कश्चिदात्मनो मोचनोपाय इति विचिन्त्य निर्गतिकानि सन्ति। यथा यथा सा कालपरिणतिराज्ञापयति तथा तथा नाना-कारमात्मानं विडम्बयन्तीति । किं च । कर्मपरिणामादपि सका-शात्सा कालपरिणतिरात्मन्यधिकतरं प्रभुत्वमावेदयत्येव स्वचरितैः ।

तथाहि। कर्मपरिणामस्य संसारनाटकान्तर्भूतजन्तुसन्तानापरापर-रूपकरणगोचर एव प्रभावः। तस्याः पुनः कालपरिणतेः संसार-नाटकव्यतिकरातीतरूपेष्वपि निर्वृतिनगरीनिवासिलोकेषु चणे चणे ऽपरापरावस्थाकरणचातुर्यं समस्त्येवेति। अतः सा संजातोत्सेकाति-रेका किं न कुर्यादिति। तदेवमनवरतप्रवृत्तेन परमाद्भुतभूतेन तेन नाटकेन तयोर्देवीनृपयोर्विलोकितेन संपद्यते मनःप्रमोदः। तद्दर्शनमेव तौ स्वराज्यफलमवबुध्येते इति।

तयोश्च तिष्ठतोरेवमन्यदा रहसि स्थिता।
सहर्षं वीक्ष्य राजानं सा देवी तमवोचत॥
भुक्तं यन्नाथ भोक्तव्यं पीतं यत्पेयमञ्जसा।
मानितं यन्मया मान्यं साभिमानं च जीवितम्॥
नास्त्येव तत्सुखं लोके यस्य नास्वादितो रसः।
प्राप्तं समस्तकल्याणं प्रसादाद्देवपादयोः॥
दृष्टं द्रष्टव्यमप्यत्र लोके यन्नाथ सुन्दरम्।
किं तु पुत्रसुखं देव मया नाद्यापि वीक्षितम्॥
यदि तद्देवपादानां प्रसादादेव जायते।
ततो मे जीवितं श्लाघ्यमन्यथा जीवितं वृथा॥

नरपतिरुवाच।

साधु साधूदितं देवि रोचते मह्यमप्यदः।
समदुःखसुखो देव्या वर्तेऽहं सर्वकर्मसु॥

किं च।

न विषादोऽत्र कर्तव्यो देव्या यस्मात्प्रयोजने।

आवयोरेकचित्तत्वं यत्र तज्जायते ध्रुवम् ॥

कालपरिणतिरुवाच ।

चारु चारूदितं नाथैर्विहितो मदनुग्रहः ।
भविष्यतीत्यमेवेदं बद्धो ग्रन्थिरयं मया ॥
आनन्दजलपूर्णाक्षी भर्तुर्वाक्येन तेन सा ।
ततः संजातविश्रम्भा सतोषा समपद्यत ॥

अन्यदा पश्चिमे यामे रजन्याः शयनं गता ।
स्वप्ने कमलपत्राक्षी दृष्ट्वेवं सा व्यबुध्यत ॥
वदनेन प्रविष्टो मे जठरे निर्गतस्ततः ।
नीतः केनापि मित्रेण नरः सर्वाङ्गसुन्दरः ॥
ततो हर्षविषादाद्यं वहन्ती रसमुत्थिता ।
तं स्वप्नं नरनाथाय साचचक्षे विचक्षणा ॥

नरपतिरुवाच ।

स्वप्नस्यास्य फलं देवि मम चेतसि भासते ।
भविष्यत्युत्तमः पुत्रस्तवानन्दविधायकः ॥
केवलं न चिरं गेहे तावके स भविष्यति ।
धर्मसूरिवचोबुद्धः स्वार्थसिद्धिं करिष्यति ॥

कालपरिणतिरुवाच ।

जायतां पुत्रकस्तावत्पर्याप्तं तावतैव मे ।
करोतु रोचते तस्मै यत्तदेव ततः परम् ॥
ततश्चाविरभूद्गर्भस्तं वहन्त्या प्रमोदतः ।
अथ मासे तृतीयेऽस्याः संजातोऽयं मनोरथः ॥

अभयं सर्वसत्त्वेभ्यः सर्वार्थिभ्यो धनं तथा।
ज्ञानं च ज्ञानशून्येभ्यस्तेद्यच्छामि यथेच्छया॥
तथाविधविकल्पं तं निवेद्य वरभूभुजे।
संपूर्णेच्छा ततो जाता क्लिष्टं तदनुज्ञया॥
अथ संपूर्णकालेन मुहूर्ते सुन्दरेऽनघा।
सा दारकं शुभं सूता सर्वलक्षणसंयुतम्॥

ततःससम्भ्रममुपगम्य निवेदितं दारकस्य जन्म नरपतये प्रियनिवेदिकाभिधानया दासदारिकया। दत्तं च तेनाह्लादातिरेकसंपाद्यमनाख्येयमवस्थान्तरमनुभवता तस्यै मनोरथाधिकं पारितोषिकं दानं। दत्तश्चानन्दपुलकोद्भेदसुन्दरं देहं दधानेन महत्तमानामादेशः। यदुत भो भो महत्तमाः देवीपुत्रजन्माभ्युदयमुद्दिश्य घोषणापूर्वकं ददध्वमनपेक्षितसारासाराधारविचाराणि महादानानि पूजयत गुरुजनं, संमानयत परिजनं, पूरयत प्रणयिजनं, मोचयत बन्धनागारं, वादयतानन्दमर्दलसन्दोहं, नृत्यत यथेष्टमुद्दामतया पिबत पानं सेवध्वं दयिताजनं मा गृह्णीत शुल्कं, मुञ्चत दण्डं, आश्वासयत भीतलोकं, वसन्तु सुखस्थचित्ताः समस्ताः प्रजाः नास्ति कस्यचिदपराधगन्धोऽपीति। ततो यदाज्ञापयति देव इति विनयनतोत्तमाङ्गैः प्रतिपद्य संपादितं तद्राजशासनं महत्तमैः। निर्वर्तितो ऽशेषजनचमत्कारकारी जन्मदिनमहोत्सवः। प्रतिष्ठापितं च समुचिते काले दारकस्य नरनाथेन स्वचित्तेनैवं पर्यालोच्य यतोऽस्य गर्भावतारकाले जननी सर्वाङ्गसुन्दरं नरं वदनेन प्रविशन्तं दृष्टवती ततो ऽस्य भवतु भव्यपुरुष इति नाम। ततस्तदाकर्ण्य

देवी राजानमुवाच। देवाहमपि पुत्रकस्य किंचिन्नाम कर्तुमभिलषामि तदनुजानातु देव इति। नृपतिराह। देवि कः कल्याणेषु विरोधः अभिधीयतां समीहितमिति। ततस्तयोक्तं। यतोऽत्र गर्भस्थे मम कुशलकर्मकरणपक्षपातिनी मतिरभूत्ततोऽस्य भवतु सुमतिरित्यभिधानं। ततो ऽहो क्षीरे खण्डक्षेपकल्पमेतद्देवीकौशलेन संपन्नं यद्भव्यपुरुषस्य सतः सुमतिरित्यभिधानान्तरमिति ब्रुवाणः परितोषमुपागतो राजा विशिष्टतरं नामकरणमहोत्सवं कारयामास॥

इतश्चास्ति तस्यामेव मनुजगतौ नगर्यामगृहीतसङ्केता नाम ब्राह्मणी। सा जनवादेन नरपतिपुत्रजन्मनामकरणवृत्तान्तमवगम्य सखीं प्रत्याह। प्रियसखि प्रज्ञाविशाले पश्य यच्छ्रूयते महाश्चर्यं लोके यथा कालपरिणतिर्महादेवी भव्यपुरुषनामानं दारकं प्रसूतेति। ततः प्रज्ञाविशालयोक्तं। प्रियसखि किमत्राश्चर्यं। अगृहीतसङ्केताह। यतो मयावधारितमासीत्। किलैष कर्मपरिणाममहाराजो निर्बीजः स्वरूपेण इयमपि कालपरिणतिर्महादेवी वन्ध्येति। इदानीं पुनरनयोरपि पुत्रोत्पत्तिः श्रूयत इति महदेव तदाश्चर्यं। प्रज्ञाविशालाह। अयि मुग्धे सत्यमगृहीतसङ्केतासि यतो न विज्ञातस्त्वया परमार्थः। अयं हि राजा अविवेकादिभिर्मन्त्रिभिरतिबहुबीज इति मा भूद्दुर्जनचक्षुर्दोष इति कृत्वा निर्बीज इति प्रकाशितो लोके। इयमपि महादेव्यनन्तापत्यजनयित्री तथापि दुर्जनचक्षुर्दोषभयादेव तैरेव मन्त्रिभिर्वन्ध्येति लोके प्रख्याप्यते। तथाहि। यावन्तः केचित्केचिज्जन्तवो जायन्ते

तेषां सर्वेषामेतावेव देवीनृपौ परमवीर्ययुक्ततया परमार्थतया जननीजनकौ । अन्यच्च । किं न दृष्टं श्रुतं वा क्वचिदपि प्रियसख्या अनयोर्नाटकं पश्यतोर्यन्माहात्म्यं । यदुत राजा समस्तपात्राणि यथेच्छया नारकतिर्यङ्नरामरगतिलक्षणसंसारान्तर्गतानेकयोनिलक्षप्रभवजन्तुरूपेण नाटयति । महादेवी पुनस्तेषामेव महाराजजनितनानारूपाणां समस्तपात्राणां गर्भावस्थितबालकुमारतरुणमध्यमजराजीर्णमृतगर्भप्रविष्टनिष्क्रान्तादिरूपाण्यनन्तवाराः कारयतीति । अगृहीतसङ्केताह । प्रियसखि श्रुतमेतन्मया । किं तु यदि नाम कर्मपरिणामस्य राज्ञः समस्तपात्रपरावर्तने सामर्थ्यं कालपरिणतेर्वा महादेव्यास्तेषामेवापरापरावस्थाकरणे शक्तिः तत्किमेतावतैवानयोर्जननीजनकत्वं संभवति । प्रज्ञाविशालाह । अयि प्रियवयस्येऽत्यन्तमुग्धासि यतो गौरपीहार्धकथितमवबुध्यते त्वं पुनः परिस्फुटमपि कथ्यमानं न जानीषे । यतः संसार एवात्र परमार्थतो नाटकं । तस्य च यौ जनकावेतौ परमार्थतः सर्वस्य जननीजनकाविति । अगृहीतसङ्केताह । प्रियसखि यदि समस्तजगज्जननीजनकयोरपि देवीनृपयोर्देव्या वन्ध्यात्वं नृपस्य निर्बीजत्वं दुर्जनचतुर्दोषभयादविवेकादिभिर्मन्त्रिभिः प्रख्यापितं लोके तत्किमित्यधुनायं भव्यपुरुषोऽनयोः पुत्रतया महोत्सवकलकलेन प्रकाशित इति । प्रज्ञाविशालाह । समाकर्णयास्य प्रकाशने यत्कारणं । अस्त्यस्यामेव नगर्यां शुद्धसत्यवादी समस्तसत्त्वसङ्घातहितकारी सर्वभावस्वभाववेदी अनयोश्च कालपरिणतिकर्मपरिणामयोर्देवीनृपयोः समस्तरहस्यस्थानेष्वत्यन्तभेदज्ञः सदागमो नाम

परमपुरुषः । अस्ति च तेन सार्धं मम घटना । स चान्यदा दृष्टो मया सहर्षः । पृष्टो निर्बन्धेन हर्षकारणं । तेनोक्तं । आकर्णय भद्रे यदि कुतूहलं । येयं कालपरिणतिर्महादेवी अनया रहसि विज्ञापितो राजा । यदुत निर्विणाहमनेनात्मनोऽलीकवन्ध्याप्रवादेन । यतोऽहमनन्तापत्यापि दुर्जनचक्षुर्दोषभयाद्-विवेकादिभिर्मन्त्रिभिर्वन्ध्येति प्रख्यापिता लोके ममैवापत्यान्यन्य-जनापत्यतया गीयन्ते । सोऽयं खेदजनिमित्तेन शाटकत्याग-न्यायः । तदिदं वन्ध्याभावलक्षणं ममायशःकलङ्कं क्षालयितुमर्हति देवः । ततो नृपेणोक्तं । देवि ममापि निर्बीजतया समानमेतत् । केवलं धीरा भव । लब्धो मयायशःपङ्कक्षालनोपायः । देव्याह । कतमोऽसौ । प्रभुराह । देवि अस्यामेव मनुजगतौ महाराज-धान्यां वर्तमानाया भवत्या मन्त्रिमण्डलवचनमनपेक्ष्य प्रकाश्यते प्रधानपुत्रस्य जन्म । क्रियते महानन्दकलकलः । ततश्चिरकालरूढ-मप्यावयोर्निर्बीजत्ववन्ध्याभावलक्षणमयशःकलङ्कं क्षालितं भविष्य-तीति । ततः सतोषया प्रतिपन्नं महाराजवचनं देव्या कृतं च यथालोचितं ताभ्यां । ततः प्रज्ञाविशाले योऽयं भव्यपुरुषो जातः स ममात्यन्तवल्लभः । अस्य जन्मनाहमात्मानं सफलमवगच्छामी-त्यतो हर्षमुपागत इति । ततो मयोक्तं । शोभनं ते हर्षकारणं । ततोऽयमनेन कारणेन भव्यपुरुषो देवीनृपपुत्रतया प्रकाशित इति । अगृहीतसङ्केतयोक्तं । साधु वयस्ये साधु सुन्दरमाख्यातं भवत्या नाशितो मे सन्देहः । यथा च लक्ष्मीपमुपगच्छन्त्या मया हट्ट-मार्गे समाकर्णितो लोकप्रवादस्तथा देवीनृपयोः क्षालितमेवायशः-

कलङ्कमवगच्छामि । प्रज्ञाविशालयोक्तं । किमाकर्णितं प्रियसख्या । तयोक्तं । दृष्टो मया तत्र बहुलोकमध्ये सुन्दराकारः पुरुषः । स च सविनयं पृष्टः पौरमहत्तमैः । भगवन् य एष राजदारको जातः स कीदृग्गुणो भविष्यतीति । तेनोक्तं । भद्राः शृणुत । समस्तगुणभारभाजनमेष वर्धमानः कालक्रमेण भविष्यतीति । अतो न शक्यन्तेऽस्य सर्वे गुणाः कथयितुं । कथिता अपि न पार्यन्तेऽवधारयितुं । तथापि लेशोद्देशतः कथयामि । भविष्यत्येष निदर्शनं रूपस्य निलयो यौवनस्य मन्दिरं लावण्यस्य दृष्टान्तः प्रश्रयस्य निकेतनमौदार्यस्य निधिर्विनयस्य सदनं गाम्भीर्यस्य आलयो विज्ञानस्य आकरो दाक्षिण्यस्य उत्पत्तिभूमिर्दाक्षस्य इयत्तापरिच्छेदः स्थैर्यस्य प्रत्यादेशगोचरो लज्जायाः उदाहरणं विषयप्रागल्भ्यस्य सङ्केतो धृतिस्मृतिश्रद्धाविविदिषादिसुन्दरीणामिति । अन्यच्च अनेकभवाभ्यस्तकुशलकर्मतया बालकालेऽपि प्रवर्तमानोऽयं न भविष्यति केलिप्रियः दर्शयिष्यति जने वत्सलतां समाचरिष्यति गुरुविनयं प्रकटयिष्यति धर्मानुरागं न करिष्यति लोलतां विषयेषु विजेष्यते कामक्रोधादिकमान्तरमरिषड्वर्गं नन्दयिष्यति भवतां चित्तानीति । ततस्तदाकर्ण्य सभयं सहर्षं च दिशो निरीक्षमाणैस्तैरभिहितं । अहो विषमशीलतया समस्तजनविडम्बनाहेतुभूतयापि कालपरिणत्या कर्मपरिणामेन चेदमेकं सुन्दरमाचरितं यदाभ्यामस्यां सकलदेशविख्यातायां मनुजगतौ नगर्यामेष भव्यपुरुषः सुमतिर्जनितः । क्षालितान्येतज्जननेनाभ्यामात्मनः समस्तदुश्चरितान्यपुचलायशश्चेति । तदिदं समस्तमवहितचित्तया मयाकर्णितं । तत एव संजातो मे मनसि वितर्कः ।

कथं पुनरनपत्यतया प्रसिद्धयोर्देवीनृपयोः पुत्रोत्पत्तिः। को वैष पुरुषः सर्वज्ञ इव भविष्यत्कालभाविनीं राजदारकवक्तव्यतां समस्तां कथयतीति। ततश्चिन्तितं मया। प्रियसखीमेतद्द्वयमपि प्रक्ष्यिष्यामि। कुशला हि सा सर्ववृत्तान्तानां। तत्रापनीतो भवत्या प्रथमसन्देहः। साम्प्रतं मे द्वितीयमपनयतु भवती। प्रज्ञाविशालयोक्तं। वयस्ये कार्यद्वारेणाहमवगच्छामि स एव मम परिचितः परमपुरुषः सदागमनामा तदाचचाणोऽवलोकितो भवत्या। यतः स एवातीतानागतवर्तमानकालभाविनो भावान् करतलगतामलकमिव प्रतिपादयितुं पटिष्ठो नापरः। यतो विद्यन्तेऽस्यां मनुजगतौ नगर्यामन्येऽपि तादृशा अभिनिबोधावधिमनःपर्यायकेवलनामानश्चत्वारः परमपुरुषाः। केवलं न तेषां परं प्रति प्रतिपादनशक्तिरस्ति। मूका हि ते चत्वारोऽपि स्वरूपेण। तेषामपि स्वरूपं सत्पुरुषचेष्टितमवलम्बमानः परगुणप्रकाशनव्यसनितया लोकसमक्षमेष एव सदागमो भगवानुत्कीर्तयति। अगृहीतसङ्केतयोक्तं। वयस्ये किं पुनः कारणमेष राजदारकोऽस्य सदागमस्यात्यन्तवल्लभः। किं चैतज्जन्मनात्मानमयं सफलमवगच्छतीति श्रोतुमिच्छामि। प्रज्ञाविशालयोक्तं। एष हि महापुरुषतया सततं परोपकारकरणपरायणः समस्तजन्तुभ्यो हितमाचरत्येव। केवलमेते पापिष्ठाः प्राणिनो नास्य वचने वर्तन्ते। ते हि न लक्षयन्ति वराका यदस्य भगवतो माहात्म्यं। ततस्तेभ्यो हितमुपदिशन्तमप्येनं सदागमं केचिद् दूषयन्ति केचिदपकर्णयन्ति केचिदुपहसन्ति केचित्तदुपदिष्टाकरणशक्तिमात्मनो दीपयन्ति केचित्तद्वचनाद् दूरत एव

त्रस्यन्ति केचित्तं प्रतारकधिया शङ्कन्ते केचित्तद्वचनमादित एव नावबुध्यन्ते केचित्तद्वचनं श्रुतमपि न रोचयन्ति केचित्तद्रोचितमपि नानुतिष्ठन्ति केचिदनुष्ठानमधिकृतमपि पुनः शिथिलयन्ति। ततश्चैवं स्थिते नास्य सम्यक् संपद्यते परोपकारकरणलक्षणा समीहितसिद्धिः। ततोऽयमनया सततं प्राणिनामपात्रतया गाढमुद्वेजितः। भवत्येव हि सद्गुरूणामपि निष्फलतया कृपापात्रगोचरो महाप्रयासश्चित्तखेदहेतुः। अयं तु राजदारको भव्यपुरुष इति पात्रभूतोऽस्य प्रतिभासते। भव्यपुरुषः सन्नपि यदि दुर्मतिः स्यात् ततो न पात्रतां लभेत। अयं तु राजदारको यतः सुमतिरतः पात्रभूत एवेति कृत्वामुष्य सदागमस्यात्यन्तवल्लभः। अन्यच्च। अयं सदागमो मन्यते। यतोऽस्य दारकस्यैवंरूपतया जनकत्वादेव सुन्दरः कर्मपरिणामः जननीत्वादेव चानुकूला कालपरिणतिः ततोऽयं विमुक्तबालभावः सुन्दरतया निजस्वभावस्य प्रत्यासन्नतया कल्याणपारम्पर्यस्य प्रमोदहेतुतयैवंविधपुरुषाणां मद्दर्शनस्य मामुपलभ्य नियमेनास्य भविष्यति मनस्येवंविधो वितर्कः। यथा सुन्दरेयं मनुजगतिर्नगरी यस्यामेष सदागमः परमपुरुषः प्रतिवसति। ममाप्यस्ति प्रायेण योग्यता काचित्तथाविधा यया तेन सह मीलकः संपन्नः। ततोऽमुं परमपुरुषं विनयेनाराध्यास्य सम्बन्धि ज्ञानमभ्यस्यामि। ततो मदनुकूलत्वाज्जननीजनकयोस्ताभ्यां समर्पितो भविष्यति ममैष शिष्यः। ततोऽहमस्य संक्रामितनिजज्ञानः कृतकृत्यो भविष्यामीति बुद्ध्यायं सदागमोऽस्य सुमतेर्भव्यपुरुषस्य जन्मना सफलमात्मानमवगच्छतीति। अत एव संजातपरितोषतया

जनसमक्षं राजदारकगुणानेष वर्णयति॥ अगृहीतसङ्केतयोक्तं प्रियसखि किं पुनरस्य भगवतः सदागमस्य माहात्म्यं यदेते पापिष्ठसत्त्वा नावबुध्यन्ते ऽनवबुध्यमानाश्च नास्य वचने वर्तन्त इति। प्रज्ञाविशालयोक्तं। वयस्ये समाकर्णय। य एव सर्वत्रा-निवारितशक्तिप्रसरः कर्मपरिणामो महाराजो यथेष्टचेष्टया संसार-नाटकमावर्तयमानः सततमीश्वरान्दरिद्रयति सुभगान्दुर्भगयति सुरूपान् कुरूपयति पण्डितान्मूर्खयति शूरान् क्लीबयति मानिनो दीनयति तिरश्चो नारकयति नारकान्मनुष्ययति मनुष्यान्देव-यति देवान् पशुभावमानयति नरेन्द्रमपि कीटयति चक्रवर्तिन-मपि द्रमकयति दरिद्रादीनीश्वरादिभावान् प्रापयति किं बहुना यथेष्टं भावपरिवर्तनं विदधानो न क्वचित्प्रतिहन्यते। अयमप्यस्य भगवतः सदागमस्य सम्बन्धिनोऽभिधानादपि बिभेति गन्धादपि पलायते। तथाहि। तावदेष कर्मपरिणाम एतान्समस्तलोका-न्संसारनाटकविडम्बनया विडम्बयति यावदयं सदागमो भगवान्न हुंकारयति। यदि पुनरेष हुंकारयेत्ततो भयातिरेकसस्त-समस्तगात्रो महासमरसङ्कटे कातरनर इव प्राणान् स्वयमेव समस्तानपि मुञ्चेत्। मोचिताश्चानेनामुष्मादनन्ताः प्राणिनः॥ अगृहीतसङ्केतयोक्तं। ते किमिति न दृश्यन्ते। प्रज्ञाविशालाह। अस्ति कर्मपरिणाममहाराजभुक्तेरतिक्रान्ता निर्वृतिर्नाम महानगरी। ततस्ते सदागमहुङ्कारेण कर्मपरिणाममप्रभवन्तमात्मन्युपलभ्य मोचिता वयं सदागमेनेति मत्वा कर्मपरिणामशिरसि पाददान-द्वारेणोड्डीय तस्यां गच्छन्ति। गताश्च तस्यां सकलकालं समस्तो-

पद्रवत्राणरहिताः परमसुखिनस्तिष्ठन्ति । तेन कारणेन ते नेह दृश्यन्ते । अगृहीतसङ्केतयोक्तं । यद्येवं किमित्येष सर्वलोकान्न मोचयति । कदर्थिता ह्येते वराकाः सर्वेऽप्यनेनातिविषमशीलतया कर्मपरिणामराजेन । तन्न युक्तमस्य महापुरुषशेखरस्य सत्यामेवं-विधशक्तौ तत्कदर्थनस्योपेक्षणमिति । प्रज्ञाविशालाह । सत्यमेत-त्केवलं प्रकृतिरियमस्य भगवतः सदागमस्य यया वचनविपरीतका-रिषु कुपात्रेष्ववधीरणां विधत्ते । ततस्तेनावधीरिताः सन्तो नाथरहिता इति मत्वा गाढतरं कर्मपरिणामराजेन कदर्थ्यन्ते । ये तु पात्रभूततयास्य निर्देशकारिणो भवन्ति तानेव स्वां प्रकृति-मनुवर्तमानः कर्मपरिणामकदर्थनायाः सर्वथायं मोचयति । येऽपि लोका भगवतोऽस्य सदागमस्योपरि भक्तिमन्तोऽप्यस्य सम्बन्धि वचनं तथाविधशक्तिविकलतया संपूर्णमनुष्ठातुं न शक्नुवन्ति किं तर्हि तन्मध्याद्बहुतमं बहुतरं बहु स्तोकं स्तोकतरं स्तोकतमं वा कुर्वन्ति भक्तिमात्रकं वास्योपरि विदधति नाममात्रं वास्य गृह्णन्ति यदि वा येऽस्य भगवतः सम्बन्धिनि वचने वर्तन्ते महात्मानस्तेषामुपरि धन्याः कृतार्थाः पुण्यभाजः सुलब्धजन्मान एत इत्यादिवचनलिङ्ग-गम्यं पक्षपातं कुर्वन्ति यद्वास्य भगवतो ऽभिधानमात्रमप्यजानानाः प्रकृत्यैव ये भद्रका भवन्ति ततश्च मार्गानुसारिसद्बुध्यायेनाना-भोगतो ऽप्यस्य वचनानुसारेण वर्तन्ते तानप्येवंविधाननल्पविकल्पा-ल्लोकानेष कर्मपरिणामो महानरेन्द्रो यद्यपि संसारनाटके कियन्त-मपि कालं नाटयति तथापि सदागमस्याभिप्रेता एत इति मत्वा नाधमपात्रभावं नारकतिर्यक्कुमानुषकद्मरूपं तेषां

विधत्ते । किं तर्हि केषांचिदनुत्तरसुररूपं दर्शयति केषांचिद् ग्रैवेयकामराकारं प्रकटयति केषांचिदुपरितनकल्पोपपन्नदेवरूपतां जनयति केषांचिदधस्तनकल्पोपपन्नमहर्द्धिलेखकरणिं कारयति केषांचिद्भुविभुरूपतां लम्भयति केषांचिच्चक्रवर्तिमहामण्डलिकादि-प्रधानपुरुषभावं भावयति । सर्वथा प्रधानपात्ररूपतां विहाय न कदाचिद्रूपान्तरेण तान्नर्तयति । तत्पर्याप्तमेतावतास्य भगवतः सदागमस्य माहात्म्येन यदेवंविधसामर्थ्ययुक्तोऽप्येष कर्मपरिणामो महानृपतिरेतद्भयाक्रान्तहृदयः खल्वेवं वर्तते ।

अन्यच्च कथ्यते तुभ्यं कौतुकं यदि विद्यते ।
रूपं सदागमस्यास्य तद् बुध्यस्व मृगेक्षणे ॥
एष एव जगन्नाथो वत्सलः परमार्थतः ।
एष एव जगत्त्राणमेष एव सुबान्धवः ॥
एष एव विपद्गर्ते पततामवलम्बनम् ।
एष एव भवाटव्यामटतां मार्गदेशकः ॥
एष एव महावैद्यः सर्वव्याधिनिबर्हणः ।
एष एव गदोच्छेदकारणं परमौषधम् ॥
एष एव जगद्दीपः सर्ववस्तुप्रकाशकः ।
प्रमादराक्षसात्तूर्णमेष एव विमोचकः ॥
एषोऽविरतिजाम्बालकल्मषक्षालनक्षमः ।
एष एव च योगानां दुष्टानां वारणोद्यतः ॥
शब्दादिचरटाक्रान्ते हृतधर्मधने जने ।
समर्थो भगवानेष नान्यस्तस्य विमोचने ॥

एष एव महाघोरनरकोद्धरणक्षमः ।
पशुत्वदुःखसङ्घातत्रायकोऽप्येष देहिनाम् ॥
एष एव कुमानुष्यदुःखविच्छेदकारणम् ।
एष एव कुदेवत्वमनःसन्तापनाशकः ॥
अज्ञानतरुविच्छेद एष एव कुठारकः ।
एष एव महानिद्राद्रावणप्रतिबोधकः ॥
एष स्वाभाविकानन्दकारणत्वेन गीयते ।
सातासातोदयोत्पाद्यमिथ्याबुद्धिविधूनकः ॥
एष एव गुरुक्रोधवह्निविध्यापने जलम् ।
एष एव महामानपर्वतोद्दलने पविः ॥
एष मायामहाव्याघ्रीघातने शरभायते ।
एष एव महालोभनीरधेः शोषणानिलः ॥
एष हास्यविकारस्य गाढं प्रशमनक्षमः ।
एष मोहोदयोत्पाद्यां रतिं निर्णाशयत्यलम् ॥
एष एवारतिग्रस्ते जनेऽस्मिन्नमृतायते ।
एष एव भयोद्भ्रान्तसत्त्वसंरक्षणक्षमः ॥
एष शोकभराक्रान्तं संधीरयति देहिनम् ।
एष एव जुगुप्सादिविकारं शमयत्यलम् ॥
एष कामपिशाचस्य दृढमुच्चाटने पटुः ।
एष एव च मार्तण्डो मिथ्यात्वध्वान्तसूदनः ॥
एष एव चतुर्भेदजीवितोच्छेदकारणम् ।
यतो जीवं ततोऽतीते नयत्येष शिवालये ॥

शुभेतरेण या नाम्ना कृता लोकविडम्बना ।
छिन्ते तामेष लोकानामनङ्गस्थानदानतः ॥
सर्वोत्तमत्वं भक्तानां विधायाचयमव्ययम् ।
एष एव छिनत्युच्चैर्नीचैर्गोत्रविडम्बनाम् ॥
एष एव च दानादिशक्तिसन्दोहकारणम् ।
एष एव महावीर्ययोगहेतुरुदाहृतः ॥
अन्यच्च ये महापापा निर्भाग्याः पुरुषाधमाः ।
न ते सदागमस्यास्य नामापि बत मन्वते ॥
ततोऽनेन नरेन्द्रेण ते पूर्वोक्तविधानतः ।
संसारनाटकेनोच्चैः कदर्थ्यन्ते निरन्तरम् ॥
य एव भाविकल्याणाः पुण्यभाजो नरोत्तमाः ।
ते सदागमनिर्देशं कुर्वन्ति विहितादराः ॥
ततोऽपकर्ण्य राजानं ते विडम्बनकारणम् ।
संसारनाटकान्मुक्ता मोदन्ते निर्वृतौ गताः ॥
राजभुक्तौ वसन्तोऽपि राजानं तृणतुल्यकम् ।
सदागमप्रसादेन मन्यन्ते ते निराकुलाः ॥
किं वात्र बहुनोक्तेन नास्ति तद्वस्तु किंचन ।
सदागमेऽस्मिन् भक्तानां सुन्दरं यन्न जायते ॥
तदेतदस्य माहात्म्यं किंचिल्लेशेन वर्णितम् ।
विशेषतः पुनः कोऽस्य गुणानां वर्णनक्षमः ॥
ततः प्रज्ञाविशालाया वाक्यमाकर्ण्य विस्मिता ।
हृदये चिन्तयत्येवं सा सन्देहमुपागता ॥

यदिदं प्रियसख्या मे विहितं गुणवर्णनम् ।
यदि सत्यमिदं तेन नास्ति तुल्यस्ततोऽपरः ॥
अतः पश्यामि तं तावत्करोमि स्वविनिश्चयम् ।
परप्रत्ययतो ज्ञाते न सन्देहो निवर्तते ॥

ततश्चैवं विचिन्त्य तयागृहीतसङ्केतयाभिहिता प्रज्ञाविशाला । प्रियसखि सुनिश्चितसत्यवादिनीमपि भवतीमधुनाहमनेन सदागमस्यासंभावनीयगुणवर्णनेनात्यर्गलभाषिणीमिव परिकल्पयामि । भवन्ति च मे मनसि विकल्पाः । किल परिचितमिति कृत्वा एषा वर्णयति । अन्यथा कथं कर्मपरिणामो महानरेन्द्रः कुतश्चिद्बिभियात् । कथं वैकत्र पुरुषे एतावान् गुणसङ्घातः संभाव्येत । न च प्रियसखी कदाचन मां विप्रलम्भयति । ततः सन्देहापन्नं दोलायते मे मनः । अतस्तमात्मपरिचितं परमपुरुषं विशेषतो दर्शयितुमर्हति मे भवती । प्रज्ञाविशालाह । सुन्दरमेतदभिप्रेतमेव मे हृदयस्य अभिगमनीयो द्रष्टव्य एवासौ भगवान् ॥

ततो गते द्वे अपि तन्मूलं । दृष्टश्च ताभ्यां तस्य महाविजयरूपावपनपङ्क्तिभिर्विराजितस्यानेकमहापुरुषाकीर्णस्य महाविदेहरूपस्य विपणिमार्गस्य मध्ये वर्तमानः प्रधानजनपरिकरितो भूतभवद्भविष्यद्भावस्वभावाविर्भावनं कुर्वाणो भगवान् सदागमः । ततः प्रत्यासन्नीभूय प्रणम्य तच्चरणयुगलमुपविष्टे ते तन्निकटे । तदाकृतिदर्शनादेव सबहुमानं मुहुर्मुहुर्विलोकनादगृहीतसङ्केतायाः प्रनष्ट इव सन्देहः वर्धितश्चित्तानन्दः समुत्पन्नो विश्रम्भः मतात्मनः कृतार्थता तद्दर्शनेनेति । ततः प्रज्ञाविशालां प्रत्यभिहितमनया । अपि च ।

धन्यासि त्वं महाभागे सुन्दरं तव जीवितम् ।
यस्याः परिचयोऽनेन पुरुषेण महात्मना ॥
अहं तु मन्दभाग्यासं वञ्चितासं पुरा यया ।
न दृष्टोऽयं महाभागः पुरुषः पूतकल्मषः ॥
नाधन्याः प्राप्नुवन्तीमं भगवन्तं सदागमम् ।
निर्लक्षणनरो नैव चिन्तामणिमवाप्नुते ॥
संजाता पूतपापाहमधुना मृगलोचने ।
तव प्रसादाद् दृष्ट्वेमं महाभागं सदागमम् ॥
त्वया कमलपत्राक्षि येऽस्य संवर्णिता गुणाः ।
ते तथैव मया सर्वे दर्शनादेव निश्चिताः ॥
नाहं विशेषतोऽद्यापि वेद्म्यस्य गुणगौरवम् ।
नास्त्यन्यः पुरुषोऽनेन तुल्य एतत्तु लक्षये ॥
आसीन्मे मन्दभाग्यायाः पुरेमं प्रति संशयः ।
गुणेषु दर्शनादेव साम्प्रतं प्रलयं गतः ॥
निगूढचरितासि त्वं सत्यं सद्भाववर्जिता ।
यया न दर्शितः पूर्वं ममैषः पुरुषोत्तमः ॥
तत्साम्प्रतं मयाप्यस्य भवत्या सह सुन्दरि ।
दिने दिने समागत्य कर्तव्या पर्युपासना ॥
गुणाः स्वरूपमाचारं चित्ताराधनमुच्चकैः ।
त्वयास्य सर्वं चार्वङ्गि ज्ञातं कालेन भूयसा ॥
अतो ममापि तत्सर्वं निवेद्यं वल्गुभाषिणि ।
येनाहमेनमाराध्य भवामि तव सन्निभा ॥

ततः प्रज्ञाविशालाह चारु चारुद्दितं प्रिये ।
यद्येवं कुरुषे हन्त सफलो मे परिश्रमः ॥
अहो विशेषविज्ञानमहो वचनकौशलम् ।
अहो कृतज्ञता गुर्वी तवेयं चारुलोचने ॥
सङ्केताभावतो भद्रे न जानीषे सदागमम् ।
तथापि परमार्थेन योग्यता तव विद्यते ॥
एवं च कुर्वती नित्यं मया सार्धं विचारणम् ।
अज्ञातपरमार्थापि ज्ञाततत्त्वा भविष्यसि ॥
ततः संजाततोषे ते नमस्कृत्य सदागमम् ।
प्रियसख्यौ गते तावत्स्वस्थानं तत्र वासरे ॥
एवं दिने दिने सख्योः कुर्वत्योः सेवनां तयोः ।
सदागमस्य गच्छन्ति दिनानि किल लीलया ॥

अथान्यदा विशालाची प्रोक्ता सा तेन धीमता ।
प्रज्ञाविशाला सानन्दं पुरुषेण महात्मना ॥
एष सर्वगुणाधारो भवत्या स्नेहनिर्भरः ।
बालकालात्समारभ्य कर्तव्यो राजदारकः ॥
गत्वा राजकुलं भद्रे विधाय दृढसंगतम् ।
आवर्ज्य जननीचित्तं धात्री भव कथंचन ।
त्वयि संजातविश्रम्भो येनायं राजदारकः ।
सुखं विवर्धमानोऽपि प्रयाति मम वश्यताम् ॥
ततो निक्षिप्य निःशेषमात्मीयज्ञानकौशलम् ।
सुपात्रेऽत्र भविष्यामि कृतकृत्योऽहमञ्जसा ॥

ततो यदादिशत्यार्य इत्युक्त्वा नतमस्तका ॥
प्रज्ञाविशाला तद्वाक्यमनुतस्थौ कृतादरा ॥
अथासौ भव्यपुरुषस्तां धात्रीं प्राप्य सुन्दराम्।
लालमानः सुखेनास्ते देववद्दिवि लीलया ॥
क्रमात्संवर्धमानोऽसौ कल्पपादपसन्निभः।
संजातः सर्वलोकानां लोचनानन्ददायकः ॥
ये ते सदागमेनोच्चैर्भाविनो वर्णिता गुणाः।
आविर्भूताः समस्तास्ते कौमारे तस्य तिष्ठतः ॥
ततः परिचयं कर्तुं तया प्रज्ञाविशालया।
नीतः सदागमाभ्यर्णे सोऽन्यदा राजदारकः ॥
स च तं वीक्ष्य पुण्यात्मा महाभागं सदागमम्।
भाविभद्रतया धन्यः परं हर्षमुपागतः ॥
ततः प्रणम्य सद्भक्त्या निषण्णोऽसौ तदन्तिके।
आकर्णितं मनोहारि तद्वाक्यममृतोपमम् ॥
आवर्जितो गुणैस्तस्य शशाङ्ककरनिर्मलैः।
स भव्यपुरुषश्चित्ते ततश्चेदमचिन्तयत् ॥
अस्याहो वाक्यमाधुर्यमहो रूपमहो गुणाः।
अहो मे धन्यता येन नरोऽयमवलोकितः ॥
धन्येयं नगरी यस्यां वसत्येष सदागमः।
संजातः पूतपापोऽहं दर्शनादस्य धीमतः ॥
नूनमेष भवद्भूतभाविभावविभावनम्।
भावतो भगवानुच्चैः करोत्येव सदागमः ॥

तदेष सदुपाध्यायो यदि संपद्यते मम ।
ततोऽहमस्य नेदिष्ठो गृह्णामि सकलाः कलाः ॥
ततः प्रज्ञाविशालायास्तेनाकूतं निवेदितम् ।
जननीजनकयोर्गत्वा तयापि कथितं वचः ॥
प्रादुर्भूतस्तयोस्तोषः प्रविधाय महोत्सवम् ।
ततः समर्पितस्ताभ्यां सोऽन्यदा शुभवासरे ॥

कथं ।

कृतकौतुकसत्कारः परिपूज्य सदागमम्
स भव्यपुरुषस्तस्य शिष्यत्वेन निवेदितः
सिताम्बरधरो धीरः सितभूषणभूषितः ।
सितपुष्पभरापूर्णः सितचन्दनचर्चितः ॥
ततो महाप्रमोदेन विनयेन विनेयताम् ।
प्रपन्नस्तस्य पुण्यात्मा कलाग्रहणकाम्यया ॥
ततो दिने दिने याति स पार्श्वं तस्य धीमतः ।
सदागमस्य जिज्ञासुः सार्धं प्रज्ञाविशालया ॥

अन्यदा हट्टमार्गेऽसौ लीलयास्ते सदागमः ।
स भव्यपुरुषोऽभ्यर्णे युक्तः प्रज्ञाविशालया ॥
स भूरिनरसङ्घातपरिवारितविग्रहः ।
अशेषभावसद्भावं वदन्नास्ते सदागमः ॥
अथागृहीतसङ्केता सख्याः पार्श्वे समागता ।
नत्वा सदागमं सापि निषण्णा शुद्धभूतले ॥
पृष्टा प्रियसखी वार्तां मानितो राजदारकः ।

स्थिता सदागमसुखं पश्यन्ती स्तिमितेक्षणा ॥

इतश्चैककालमेवैकस्यां दिशि समुल्लसितो वाकलकलः श्रूयते विरसविषमडिण्डिमध्वनिः समाकर्ण्यते दुर्दान्तलोककृतोऽट्टहासः। ततः पातिता तदभिमुखा समस्तपर्षदा दृष्टिः। यावद्दिलिप्तसमस्तगात्रो भस्मना चर्चितो गैरिकहस्तकैः खचितस्तृणमषीपुण्ड्रकैर्विनाटितो ज्वलमानया कणवीरमुण्डमालया विडम्बितो वक्षःस्थले घुर्णमानया शरावमालया धारितातपत्रो जरत्पिटकखण्डेन बद्धलोप्त्रो गलैकदेश आरोपितो रासभे वेष्टितः समन्ताद्राजपुरुषैः निन्द्यमानो लोकेन प्रकम्पमानशरीरः तरलतारमितश्चेतश्चातिकातरया भयोद्भ्रान्तहृदयो दशापि दिशो निरीक्षमाणो नातिदूरादेव दृष्टः संसारिजीवनामा तस्करः

तं च दृष्ट्वा संजाता प्रज्ञाविशालायाः करुणा। चिन्तितमनया। यदि परमस्य वराकस्यामुष्मात् सदागमात्सकाशात् त्राणं नान्यस्मात्कुतश्चित्। ततो गता तदभिमुखं। दर्शितोऽस्मै यत्नेन सदागमो ऽभिहितं च। भद्रामुं भगवन्तं शरणं प्रतिपद्यस्वेति। स च सदागमसुपलभ्य सहसा संजाताश्वास इव किंचिच्चिन्तयन्ननाख्येयमवस्थान्तरं वेदयमानः पश्यतामेव लोकानां निमीलिताक्षः पतितो धरणीतले। स्थितः कियन्तमपि कालं निश्चलः। किमेतदिति विस्मिता नागरकाः। लब्धा कथंचिच्चेतना। ततः समुत्थाय सदागममुद्दिश्यासौ त्रायध्वं नाथास्त्रायध्वमिति महता शब्देन पूत्कृतवान्। ततो मा भैषीरभयमभयं तवेत्याश्वासितोऽसौ सदागमेन।

ततस्तदाकर्ण्य प्रपन्नोऽयं सदागमस्य शरणं। अङ्गीकृतश्चानेन। अतो न गोचरोऽधुना राजशासनस्येति विचिन्त्य विदितसदागममाहात्म्याः सभयाः प्रत्युत्पदैरपसृताः प्रकम्पमानास्ते राजपुरुषाः स्थिता दूरदेशे। ततो विश्रब्धीभूतो मनाक् संसारिजीवः। पृष्टो ऽगृहीतसङ्केतया। भद्र कतमेन व्यतिकरेण गृहीतस्त्वमेभिः कृतान्तसदृशै राजपुरुषैरिति।

सोऽवोचत्। अलमनेन व्यतिकरेण। अनाख्येयः खल्वेष व्यतिकरः। यदि वा जानन्त्येवामुं व्यतिकरं भगवन्तः सदागमनाथाः। किमाख्यातेन। सदागमेनोक्तं। भद्र महत्कुतूहलमस्याः। अतस्तदपनोदार्थं कथयतु भवान्। को दोषः। संसारिजीवेनोक्तं। यदाज्ञापयन्ति नाथाः। केवलं जनसमक्षमात्मविडम्बनां कथयितुं न पारयामि। ततो विविक्तमादिशन्तु नाथा इति। ततः सदागमेन विलोकिता परिषत्। स्थिता गत्वा दूरदेशे। प्रज्ञाविशालाप्युत्तिष्ठन्ती त्वमप्याकर्णयस्वेति भणित्वा धारिता सदागमेन। तस्याश्च निकटवर्ती सदागमवचनेनैव भव्यपुरुषोऽपि स्थित एव। ततस्तेषां चतुर्णामपि पुरतः केवलमगृहीतसङ्केतामुद्दिश्य प्रजल्पितोऽसौ संसारिजीवः।

अस्तीह लोके आकाशप्रतिष्ठमनन्तजनाकुलमसंव्यवहारं नाम नगरं। तत्र सर्वस्मिन्नेव नगरेऽनादिवनस्पतिनामानः कुलपुत्रकाः प्रतिवसन्ति। तस्मिंश्चास्यैव कर्मपरिणामस्य महानरेन्द्रस्य सम्बन्धिनावत्यन्ताबोधतीव्रमोहोदयनामानौ सकलकालस्थायिनौ बलाधिकृतमहत्तमौ प्रतिवसतः। ताभ्यां चात्यन्ताबोधतीव्रमोहोदयाभ्यां तत्र

नगरे यावन्तो लोकास्ते सर्वेऽपि कर्मपरिणाममहाराजादेशेनैव सुप्ता इवास्पष्टचैतन्यतया मत्ता इव कार्याकार्यविचारशून्यतया मूर्छिता इव परस्परं लोलीभूततया मृता इव लक्ष्यमाणविशिष्टचेष्टाविकलतया निगोदाभिधानेष्वपवरकेषु प्रक्षिप्य संपिण्डिताः सकलकालं धार्यन्ते। अत एव च ते लोका गाढसंमूढतया न किंचिच्चेतयन्ति न भाषन्ते न विशिष्टं चेष्टन्ते नापि ते छिद्यन्ते न भिद्यन्ते न दह्यन्ते न स्राव्यन्ते न कुट्टयन्ते न प्रतिघातमापद्यन्ते न व्यक्तां वेदनामनुभवन्ति नाप्यन्यं कंचन लोकव्यवहारं कुर्वन्ति। इदमेव च कारणमुररीकृत्य तन्नगरमसंव्यवहारमिति नाम्ना गीयते। तत्र नगरे संसारिजीवनामाहं वास्तव्यकुटुम्बिकोऽभूवं। गतश्च तत्र वसतो ममानन्तः कालः॥

अन्यदा दत्तास्थाने तीव्रमोहोदयमहत्तमे तन्निकटवर्तिनि चात्यन्ताबोधबलाधिकृते प्रविष्टा समुद्रवीचिरिव मौक्तिकनिकरवाहिनी प्रावृट्काललक्ष्मीरिव समुन्नतपयोधरा मलयमेखलेव चन्दनगन्धधारिणी वसन्तश्रीरिव रुचिरपत्रतिलकाभरणा तत्परिणतिर्नाम प्रतीहारी। तया चावनितलन्यस्तजानुहस्तमस्तकया विधाय प्रणामं विरचितकरपुटमुकुलया विज्ञप्तं। देवैष सुगृहीतनामधेयस्य देवस्य कर्मपरिणामस्य सम्बन्धी तन्नियोगो नाम दूतो देवदर्शनमभिलषन् प्रतीहारभूमौ तिष्ठति। तद्देवमवस्थिते देवः प्रमाणमिति। ततो निरीक्षितं तीव्रमोहोदयेन ससंभ्रममत्यन्ताबोधवदनं। स प्राह। शीघ्रं प्रवेशयतु तं भवती। ततो यदाज्ञापयति देव इत्यभिधाय प्रवेशितः प्रतीहार्या तन्नियोगः। तेनापि सविनय-

मुपसृत्य प्रणतो महत्तमो बलाधिकृतश्च । अभिनन्दितस्ताभ्यां । दापितमासनं । उपविष्टोऽसौ । कृतोचिता प्रतिपत्तिः । ततो विमुच्यासनं बद्धा करमुकुलं कृत्वा ललाटतटे तीव्रमोहोदयेनोक्तं । अपि कुशलं देवपादानां महादेव्याः शेषपरिजनस्य च । तन्नियोगेनोक्तं । सुष्टु कुशलं । तीव्रमोहोदयेनोक्तं । अनुग्रहोऽयमस्माकं यदत्रभवतः प्रेषणेनानुस्मृता वयं देवपादैरिति । अतः कथय यदागमनप्रयोजनमिति । तन्नियोगेनोक्तं । कोऽन्यो भवन्तं विहाय देवपादानामनुग्रहार्हः । आगमनप्रयोजनं पुनरिदं ।

अस्ति तावद्विदितैव भवतां विशेषेण माननीया प्रष्टव्या सर्वप्रयोजनेष्वलङ्घनीयवाक्याचिन्त्यमाहात्म्या च भगवती लोकस्थितिर्नाम देवपादानां महत्तमा भगिनी । तस्याश्च तुष्टैर्देवपादैः सकलकालमेषोऽधिकारो वितीर्णः । यथास्ति तावदेषोऽस्माकं सर्वदा परिपन्थी कथंचिदुन्मूलयितुमशक्यः सदागमः परमशत्रुः । ततोऽयमस्मद्बलमभिभूय क्वचिदन्तरान्तरा लब्धप्रसरतयास्मदीयभुक्तेर्निस्सारयति कांश्चिल्लोकान् स्थापयति चास्माकमगम्यायां निर्वृतौ नगर्यां । एवं च स्थिते विरलीभविष्यत्येष कालेन लोकः । ततः प्रकटीकरिष्यत्यस्माकमयशः । तन्न सुन्दरमेतत् । अतो भगवति लोकस्थिते त्वयेदं विधेयं । अस्ति ममाविचलितरूपमेतदेव प्रयोजनमपेक्ष्य संरक्षणीयमसंव्यवहारं नाम नगरं । ततो यावन्तः सदागमेन मोचिताः सन्तो मदीयभुक्तेर्निर्गत्य निर्वृतिनगर्यां गच्छन्ति लोकास्तावन्त एव भगवत्या तस्मादसंव्यवहारनगरादानीय मदीयशेषस्थानेषु प्रचारणीयाः । ततः प्रचुरलोकतया सर्वस्थानानां सदागम-

मोचितानां न कश्चिद्वार्तामपि प्रश्नयिष्यति । यतो न भवत्यस्माकं छायाम्लानिरिति । ततो महाप्रसाद इति कृत्वा प्रतिपन्नः सोऽधिकारो लोकस्थित्या । अहं च यद्यपि देवपादोपजीवी तथापि विशेषतो लोकस्थितेः प्रतिबद्धः । अत एव तद्द्वारेण तन्नियोग इति प्रसिद्धोऽहं लोके । मोचिताश्च कियन्तोऽपि साम्प्रतं सदागमेन लोकाः । ततोऽहं भगवत्या लोकस्थित्या युष्मन्मूलं तावतां लोका नामानयनायेह प्रहित इति । एतदाकर्ण्य भवन्तः प्रमाणं ।

ततो यदाज्ञापयति भगवतीति प्रतिपन्नं तच्छासनं महत्तमेन बलाधिकृतेन च ततो महत्तमेनोक्तं । भद्र तन्नियोग तावदुत्तिष्ठ दर्शयामो भद्रस्यासंव्यवहारनगरलोकप्रमाणं येन गतः सन् निवेदयसि त्वं देवपादेभ्यः कालान्तरेऽपि येन न भवति तेषां लोकविरलीभवनचिन्ता । तन्नियोगेनोक्तं । यदाज्ञापयत्यार्यः । ततः समुत्थितास्त्रयोऽपि नगरं निरीक्षितुं । दर्शिताः समुच्छ्रितकरेण पर्यटता तीव्रमोहोदयेनासंख्येया गोलकनामानः प्रासादास्तन्नियोगस्य । तन्मध्यवर्तिनश्चासंख्येया एव दर्शिता निगोदनामानोऽपवरकाः । ते च विद्वद्भिः साधारणशरीराणीत्यभिधीयन्ते । तदन्तर्भूताश्च दर्शिता अनन्ता लोकाः । ततो विस्मितस्तन्नियोग उक्तो महत्तमेन । भद्र दृष्टं नगरप्रमाणं । स प्राह । सुष्ठु दृष्टं । ततः सहस्ततालमट्टहासेन विहस्य तीव्रमोहोदयेनोक्तं । पश्यत विमूढतां सदागमस्य । स हि किल सुगृहीतनामधेयस्य देवस्य कर्मपरिणामस्य सम्बन्धिनं लोकं निर्वाहयितुमभिलषति । न जानीते वराकस्तत्प्रमाणं । तथाहि । अत्र नगरे तावदसंख्येयाः प्रासादास्तेषु

प्रत्येकमसंख्येया एवापवरकाः । तेषु चैकैकस्मिन्ननन्तलोकाः प्रतिवसन्ति । अनादिरूढश्चास्य सदागमस्यायं लोकनिर्वाहणारूपो ग्रहः । तथापि तेनेयता कालेन निर्वाहयता यावन्तोऽत्रैकस्मिन्नपवरके लोकास्तेषामनन्तभागमात्रं निर्वाहितं । ततः केयं देवपादानां लोकविरलीभवनचिन्ता । तन्नियोगेनोक्तं । सत्यमेतदस्त्येव चायं देवस्याप्यवष्टम्भः । विशेषतः पुनर्युष्मद्वचनमेतदहं कथयिष्यामि । अन्यच्च । उक्तं भगवत्या लोकस्थित्या यथा न भवता कालक्षेपः कार्यः । तत्संपाद्यतां शीघ्रं तदादेश इति ।

ततः स्थितावुत्सारके महत्तमबलाधिकृतौ । महत्तमेनोक्तं । कोऽत्र प्रस्थापनायोग्या इति । अत्यन्ताबोधः प्राह । आर्य किमत्र बहुनालोचितेन । ज्ञाप्यतामेष व्यतिकरो नागरलोकानां दीयतां पटहकः क्रियतां घोषणा । यथा । देवकर्मपरिणामादेशेन कियद्भिरपि लोकैरितः स्थानात्तदीयशेषस्थानेषु गन्तव्यं । अतो येषामस्ति भवतां तत्र गमनोत्साहस्ते स्वयमेव प्रवर्तन्तामिति । ततोऽनुकूलतया शेषस्थानानामुत्संकलिता वयमिति च मत्वा भूयांसो लोकाः स्वयमेव प्रवर्तिष्यन्ते । ततो विशेषतो नेयलोकसंख्यां पृष्ट्वा तन्नियोगं तेषां मध्याद्येऽस्मभ्यं रोचिष्यन्ते तानेव तावत्संख्यान् प्रहेष्याम इति । महत्तमेनोक्तं । भद्र स्वयमपि परिहितस्य भक्तिं न जानीषे त्वं । यतोऽमीभिर्लोकैर्न कदाचिद्दृष्टं स्थानान्तरं अतो न जानन्ति तत्स्वरूपमपि किं पुनस्तस्यानुकूलतां । अनादिप्रवाहेण चात्रैव वसन्तो रतिमुपगताः खल्वेते । तथानादिसम्बन्धेनैव रूढस्नेहाः परस्परं नेच्छन्ति वियोगं । तथाहि । पश्यतु भद्रो येऽत्र

लोका एकैकस्मिन्नपवरके वर्तन्ते ते ऽतिस्निग्धतयात्मनो गाढं सम्बन्धमुपदर्शयन्तः समकमुच्छ्वसन्ति समकं निःश्वसन्ति समकमाहारयन्ति समकं निर्हारयन्ति एकस्मिन्म्रियमाणे सर्वे म्रियन्ते एकस्मिञ्जीवति सर्वेऽपि जीवन्ति। तत्कथमेते स्थानान्तरगुणज्ञानरहिता एवंविधप्रेमबद्धात्मानश्च स्वयमेव प्रवर्तिष्यन्ते। तस्मादपरः कश्चित्प्रस्थानोचितलोकपरिज्ञानोपायश्चिन्त्यतां भवतेति। ततः पर्याकुलीभूतो बलाधिकृतः किमत्र विधेयमिति।

इतश्चास्ति भवितव्यता नाम मम भार्या। सा च शाटिकाबद्धः सुभटो वर्तते यतोऽहं नाममात्रेणैव तस्या भर्तेति प्रसिद्धः। परमार्थतः पुनः सैव भगवती मदीयगृहस्य शेषलोकगृहाणां च सम्बन्धिनीं समस्तामपि कर्तव्यतां तन्त्रयति। यतः सा अचिन्त्यमाहात्म्यतया स्वयमभिलषितमर्थं घटयन्ती नापेक्षतेऽन्यसम्बन्धिनं पुरुषकारं सहायतया न विचारयति पुरुषानुकूलप्रतिकूलभावं न गणयत्यवसरं न निरूपयत्यापद्गतं न निवार्यते सुरगुरुणापि बुद्धिविभवेन न प्रतिस्खल्यते विबुधपतिनापि पराक्रमेण नोपलभ्यते योगिभिरपि तस्याः प्रतिविधानोपायः। अत्यन्तमसंभावनीयमप्यर्थं सा भगवती स्वकरतलवर्तिनमिव लीलया संपादयति। लक्षयति च प्रत्येकं समस्तलोकानां यस्य यदा यत्र यथा यावच्च प्रयोजनं कर्तव्यं ततस्तस्य तदा तत्र तथैव तावत्तदेव प्रयोजनं रचयन्ती न त्रिभुवनेनापि निवारयितुं पार्यते। किं च। यदि शक्रचक्रवर्त्यादीनामपि कथ्यते यथा भद्रिका भवतामुपरि भवितव्यतेति ततस्तेऽपि तुष्यन्ति हृदये दर्शयन्ति मुखप्रसादं विस्फारयन्ति लोचने

ददति कथकाय पारितोषिकं कुर्वन्त्यात्मनि बहुमानं कारयन्ति महोत्सवं वादयन्त्यानन्ददुन्दुभिं चिन्तयन्त्यात्मनः कृतकृत्यतां मन्यन्ते सफलं जन्मेति किं पुनः शेषलोका इति। अथ तेषामपि शक्र-चक्रवर्त्यादीनां कथ्यते यथा न भद्रिका भवतामुपरि भवितव्यतेति ततस्ते कम्पन्ते भयातिरेकेण प्रतिपद्यन्ते दीनतां कुर्वन्ति क्षणेन कृष्णमुखं निमीलयन्ति वीक्षणे रुध्यन्ति कथकाय समभ्यास्यन्ते चिन्तया गृह्यन्ते रणरणकेन परित्यजन्ति शोकातिरेकेणेतिकर्तव्यतां आलोचयन्ति तत्प्रसादार्थमनेकोपायान्—किं बहुना—न लभन्ते तस्यामनुष्ठायां मनागपि चित्तनिर्वृतिं कथमेषापि पुनः प्रगुणी-भविष्यतीत्युद्वेगेन किं पुनः समान्यजना इति। सा पुनर्भगवती यदात्मने रोचते तदेव विधत्ते न परं विज्ञापयन्तं विलपन्तं प्रतिकुर्वन्तं वापेक्षते। अहमपि तद्भयोद्भ्रान्तचित्तो यदेव सा किंचित्कुरुते यथेष्टया चेष्टया तदेव बहु मन्यमानस्तस्याः पतिरपि कर्मकर इव जय देवि जय देवीति ब्रुवाणस्तिष्ठामि। अपि च।

सा सर्वत्र कृतोद्योगा सा ज्ञातभुवनोचिता।
सा जागर्ति प्रसुप्तेषु सा सर्वस्य निरूपिका॥
सा केवलं जगत्यत्र विचरन्ती निराकुला।
न कुतश्चिद्बिभेत्युच्चैर्मत्तवद्गन्धहस्तिनी॥
सा कर्मपरिणामेन महाराजेन पूजिता।
यतोऽनुवर्तयत्येव तामेषोऽपि प्रयोजने॥
तथान्येऽपि महात्मानः कुर्वन्ति स्वं प्रयोजनम्।
यान्तोऽनुकूलतां तस्या यत एतदुदाहृतम्॥

बुद्धिरुत्पद्यते यादृग् व्यवसायश्च तादृशः।
सहायास्तादृशाश्चैव यादृशी भवितव्यता॥

तस्याश्च मदीयगृहिण्या भवितव्यतायाः सम्बन्धिनमेनं गुण-सन्दोहं जानात्येव सोऽत्यन्ताबोधो बलाधिकृतः। ततस्तस्य तदा पर्यालोचयतश्चेतसि परिस्फुरितं। अये किमहमेवं सत्यभ्युपाये चिन्तयात्मानमाकुलयामि। यतो जानात्येव सा संसारिजीवपत्नी भवितव्यता येऽत्र प्रस्थापनोचिता लोकास्तेषां स्वरूपमिति। अतस्ता-मेवाहूय पृच्छामि। ततः कथितस्तीव्रमोहोदयाय तेन स्वाभि-प्रायः। सुन्दरमेतदिति बहुमतं तस्यापि तस्या आकारणं। ततः प्रहितः पुरुषः। समाहूता भवितव्यता। समागता वेगेन प्रवेशिता प्रतीहार्या। महाप्रभावेयं सर्वापि स्त्री किल देवतेति विचिन्त्य कृतं तस्याः पादपतनं वाचिकं महत्तमबलाधिकृताभ्यां। अभि-नन्दितौ तौ तयाशीर्वादेन। दापितमासनं। उपविष्टा भवित-व्यता। ततो बलाधिकृताभिमुखं महत्तमेन चालिता भ्रूलता। ततस्तेन कथयितुमारब्धस्तस्यै तन्नियोगव्यतिकरः। ततो हसितं तया। स प्राह। भद्रे किमेतत्। भवितव्यताह। न किंचित्। बलाधि-कृतेनोक्तं। तत्किमकाण्डे हसितं। भवितव्यताह। अत एव यतो न किंचिदिदं। बलाधिकृतेनोक्तं। कथं। भवितव्यताह। सत्यमत्यन्ता-बोधोऽसि यस्त्वमेनमपि व्यतिकरं मह्यं कथयसि। कृतोद्योगाह-मेवंविधेषु व्यतिकरेषु। लक्षयाम्यनन्तकालभाविनोऽपि सर्वव्यति-करानहं किं पुनः साम्प्रतिकान्। अतो निष्प्रयोजनत्वान्न किंचिदे-तत्त्वदीयकथनं ममेति। अत्यन्ताबोधः प्राह। सत्यमिदं। विस्मृतं मे

तावकं माहात्म्यं । सोढव्योऽयमेको ममापराधो भवत्या । अन्यच्च । प्रस्थापय त्वमेव येऽत्र प्रस्थापनोचिता लोकाः । किं नो व्यापारेण । भवितव्यतयोक्तं । एकस्तावदेष एव मदीयो भर्ता प्रस्थापनयोग्यः तथान्ये च ये तज्जातीयाः । बलाधिकृतेनोक्तं । त्वमेव जानीषे किमत्रोक्तेन ॥

ततो निर्गता भवितव्यता । आगता मम समीपे । कथितो व्यतिकरः । मयोक्तं । यद्देवी जानीते । ततः समुच्चलितोऽहमन्ये च मज्जातीयास्तन्नियोगाभिप्रेतसङ्ख्यानुसारेण । उक्तौ च भवितव्यतया महत्तमबलाधिकृतौ । यदुत मया युवाभ्यां चामीभिः सह यातव्यं । यतो भर्तृदेवता नारीति न मोक्तव्यो मया संसारिजीवो यतश्चास्ति युवयोरपि प्रतिजागरणीयमेकाक्षनिवासं नाम नगरं—तत्रामीभिर्लोकैः प्रथमं गन्तव्यं—अतो युज्यते युवाभ्यां सहैवामीषां तत्रासितुं नान्यथा । ततो यद्भवती जानातीत्यभिधाय प्रतिपन्नं तद्वचनं महत्तमबलाधिकृताभ्यां । प्रवृत्ताः सर्वेऽपि समागतास्तदेकाक्षनिवासं नगरं ।

तत्र च नगरे महान्तः पञ्च पाटका विद्यन्ते । ततोऽहमेकं पाटकं कराग्रेण दर्शयता तीव्रमोहोदयेनाभिहितः । भद्र संसारिजीव तिष्ठ त्वमत्र पाटके । यतोऽयं पाटकोऽसंव्यवहारनगरेण बहुतरं तुल्यो वर्तते ततो भविष्यत्यत्र तिष्ठतो धृतिरिति । तथाहि । यथा तत्रासंव्यवहारनगरे गोलकाभिधानानां प्रासादानां मध्यवर्तिनो ये निगोदाभिधाना अपवरकास्तेषु ये लोकाः प्रत्येकमनन्ताः संपिण्डिताः स्नेहाबन्धेन प्रतिवसन्ति अत्रापि पाटके बहु-

तमा लोकास्तथैव प्रतिवसन्ति । केवलमसंव्यवहारनगरसम्बन्धिनो न क्वचिल्लोकव्यवहारेऽवतरन्तीति असांव्यवहारिका इत्युच्यन्ते । ते हि यदि परं यूयमिव भगवत्या लोकस्थितेरादेशेन सकृद्देवा-न्यस्थानेषु गच्छन्ति नान्यथा । एते पुनरस्य पाटकस्य सम्बन्धिनो लोकाः कुर्वन्ति लोकव्यवहारं समाचरन्ति शेषस्थानेषु गमागमं । तेन सांव्यवहारिका इत्यभिधीयन्ते । तथा तेषामसंव्यवहारनगर-सम्बन्धिनामनादिवनस्पतय इति सर्वेषामपि सामान्याभिधानं एत-त्पाटकसम्बन्धिनां तु वनस्पतय इत्येतावान् विशेषः । तथा प्रत्येक-चारिणोऽपि प्रासादापवरकन्यायरहिता मुत्कलचारेणात्र विद्यन्ते तेऽसंख्येया लोकाः । ततस्तिष्ठ त्वमत्र पूर्वपरिचितनगरसमान एवायं पाटकस्तवेति । ततो मयोक्तं । यदाज्ञापयति देवः ॥

ततः स्थापितोऽहमेकस्मिन्नपवरके । शेषलोकास्तु केचिन्मदीय-विधानेनैव स्थापितास्तत्रैव पाटके केचिन्मुत्कलचारेण केचित्पुनर्नीताः पाटकान्तरेष्विति । ततोऽहं तत्र साधारणशरीरनाम्नि भद्रे ऽप-वरके पूर्वोक्तस्थित्यैव सुप्त इव मत्त इव मूर्छित इव मृत इवानन्त-लोकैः संपिण्डितैस्तैः समकमुच्छ्वसन् समकं निःश्वसन् समकमा-हारयन् समकं निर्हारयन् स्थितोऽनन्तकालमिति ॥

अन्यदा कर्मपरिणाममहाराजादेशेनैवानुमतो महत्तमबलाधि-कृताभ्यां निःसारितस्ततोऽपवरकन्यायाद् भवितव्यतया धारितस्तत्रैव पाटके पुनरसंख्यकालं प्रत्येकचारितयेति ॥

इतश्च पूर्वमेव कर्मपरिणाममहाराजेन परिपृच्छ्य लोकस्थितिं समालोच्य सह कालपरिणत्या ज्ञापयित्वा नियतियदृच्छादीनाम-

नुमते भवितव्यताया अपेक्ष्य विचित्राकारं लोकस्वभावमात्मीयसा-मर्थ्यप्रभवैः परमाणुभिर्निष्पादिताः सर्वार्थकारिण्य एकभववेद्यसंज्ञाः प्रधानगुटिकाः। समर्पिता भवितव्यतायाः। सा चाभिहिता तेन। यथा भद्रे समस्तलोकव्यापारकरणोद्यता त्वं आन्तासि समस्तलोकानां क्षणे क्षणे नानाविधसुखदुःखादिकार्याणि संपादयन्ती ततो गृहाणामूर्गुटिकाः। ततस्त्वया तासामेकैकस्य सत्त्वस्य जीर्णायां जीर्णायामेकैकस्यां गुटिकायामन्या दातव्या। ततः संपादयिष्यन्त्येताः स्वयमेव विविधमप्येकत्र जन्मवासके वसत्सु प्रत्येकं सत्त्वेषु तवेष्टं सर्वं प्रयोजनमिति भविष्यति ते निराकुलता। ततः प्रतिपन्नं भवितव्यतया तद्राजशासनं। विधत्ते च सकलकालं समस्तसत्त्वानां तथैव सा तं गुटिकाप्रयोगं।

ततोऽहं यदा तत्रासंव्यवहारनगरेऽभूवं तदा मम जीर्णायां जीर्णायामपरां सा गुटिकां दत्तवती। केवलं सूक्ष्ममेव मे रूपमेकाकारं सर्वदा तत्प्रयोगेण विहितवती। तत्र पुनरेकाक्षनि-वासनगरे समागता तीव्रमोहोदयात्यन्ताबोधयोः कुतूहलमिव दर्शयन्ती तेन गुटिकाप्रयोगेण ममानेकाकारं स्वरूपं प्रकटयति स्म। यतः कृतोऽहं तत्र पाटके वर्तमानः क्वचिदवसरे सूक्ष्मरूपः। तत्रापि क्वचित्पर्याप्तकरूपः क्वचिदपर्याप्तकरूपः। तथा क्वचिदवसरे विहितोऽहं बादराकारः। तत्रापि क्वचित्पर्याप्तकरूपः क्वचिदपर्याप्त-करूपः। तथा बादरः सन् क्वचिदपवरकवर्ती क्वचित्प्रत्येकचारी। अत्रापि क्वचिदङ्कुराकारधारः क्वचित्कन्दरूपः क्वचिन्मूलभाजी क्वचित्त्वक्चारी क्वचित् स्कन्धवर्ती क्वचिच्छाखाचरः क्वचित्प्रशाखागतः

क्वचित्प्रवालसञ्चरिष्णुः क्वचित्पत्राकारः क्वचित्पुष्पसंस्थः क्वचित्फलात्मकः क्वचिद्बीजस्वभावः तथा क्वचिन्मूलबीजः क्वचिदग्रबीजः क्वचित्पर्वबीजः क्वचित् स्कन्धबीजः क्वचिद्बीजरुहः । क्वचित्सम्मूर्छनजः तथा क्वचिद् वृक्षाकारः क्वचिद्गुल्मरूपः क्वचिल्लतात्मकः क्वचिद्वल्लीस्वभावः क्वचिद्धरितात्मक इति । तथारूपेण च वर्तमानं मामुपलभ्यान्यग्रामनगरसम्बन्धिनो लोकाः कम्पमानं भवितव्यतायाः समक्षमेव छिन्दन्ति भिन्दन्ति दलन्ति पिंषन्ति मोटयन्ति लुञ्चयन्ति तक्ष्णुवन्ति दहन्ति नानाकदर्थनाभिः कदर्थयन्ति । तथापि भवितव्यता तत्रोपेक्षां कुरुते ॥

ततोऽतिवाहिते तथाविधदुःखैरनन्तकाले जीर्णायां पर्यवसानकालदत्तायां गुटिकायां दत्ता भवितव्यतया ममान्या गुटिका । तत्प्रभावाद्गतोऽहं द्वितीयपाटके । तत्र च पार्थिवसंज्ञया लोकाः प्रतिवसन्ति । ततोऽहमपि तेषां मध्ये संपन्नः पार्थिवः । विडम्बितस्तत्रापि भवितव्यतयापरापरगुटिकादानद्वारेण सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकरूपतया कृष्णनीलश्वेतपीतलोहितवर्णादिरूपतया सिकतोपललवणहरितालमनःशिलाञ्जनशुद्धपृथिव्याद्याकारतया चासंख्येयं कालं । तितिक्षितानि च तत्र पाटके वसता मया भेदनदलनचूर्णनखण्डनदहनादीनि दुःखानि ॥

ततः पर्यन्तगुटिकाजरणावसाने दत्ता भवितव्यतया ममान्या गुटिका । गतोऽहं तन्माहात्म्येन तृतीये पाटके । तत्र चाप्याभिधानाः कुटुम्बिनः प्रतिवसन्ति । ततो ममापि तत्र गतस्य संपन्नमाप्यरूपं । विगोपितस्तत्राप्यहं जीर्णायां जीर्णायामपरापरां गुटिकां दत्त्वा

रूपान्तरं संपादयन्त्या भवितव्यतया असंख्येयमेव कालं। तथाहि। कृतोऽहमवश्यायहिममहिकाहरतनुशुद्धोदकाद्यनेकभेदरूपो रूपरसगन्धस्पर्शभेदेन विचित्राकारस्तया। सोढानि च तत्र पाटके वर्तमानेन मया शीतोष्णक्षारक्षत्राद्यनेकशस्त्रसंपाद्यानि नानादुःखानि॥

ततस्तत्कालपर्यन्ते जीर्णायामन्यगुटिकायां दत्ता ममापरा गुटिका भवितव्यतया। गतोऽहं तत्तेजसा चतुर्थे पाटके। तत्राप्यसंख्येयास्तेजस्कायनामानो ब्राह्मणाः प्रतिवसन्ति। ततोऽहमपि तेषां मध्ये भास्वरो वर्णेन उष्णः स्पर्शेन दाहात्मकः कायेन सूचिरूपः संस्थानेन संपन्नस्तेजस्कायो ब्राह्मणः। प्रवृत्तास्य मम तत्र वसतो ज्वालाङ्गारमुर्मुरार्चिरलातशुद्धाग्निविद्युदुल्काशनिप्रभृतयो व्यपदेशाः। जातानि विध्यापनादितो नानादुःखानि। स्थितः सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकरूपतया विवर्तमानोऽसंख्येयं कालं॥

दत्ता च तदन्ते ममापरा गुटिका पर्यन्तगुटिकाजरणावसाने भवितव्यतया। गतोऽहं तदुपयोगेन पञ्चमपाटके। तत्राप्यसंख्येया वायवीयाभिधानाः क्षत्रियाः प्रतिवसन्ति। ततोऽहमपि तत्र गतोऽनुष्णशीतः स्पर्शेन अलक्ष्यश्चक्षुष्मतां रूपेण पताकाकारः संस्थानेन संजातो वायवीयः क्षत्रियः। आहूतस्य तत्र वर्तमानोऽहमुत्कलिकावातो मण्डलिकावातो गुञ्जावातो झञ्झावातः संवर्तकवातो घनवातस्तनुवातः शुद्धवात इत्यादिभिरभिधानैः। समुद्भूतानि तत्र मे शस्त्राभिघातनिरोधादीनि नानादुःखानि। विनाटितस्तत्रापि सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकाकारतया घूर्णमानोऽसंख्येयं कालं भवितव्यतया॥

इतस्तदवसाने जाते पर्यन्तगुटिकाजरणे दत्त्वापरां गुटिकां पुनर्नीतोऽहं प्रथमपाटके भवितव्यतया। स्थितस्तत्र पुनरनन्तं कालं। ततः पुनरपरापरगुटिकाप्रयोगेणैव प्रापितो द्वितीयादिपाटकेषु स्थितश्चैकैकस्मिन्नसंख्येयं कालं। ततश्चानेन प्रकारेण तस्मिन्नेकाक्ष-निवासे नगरे कारितोऽहमनन्तवाराः समस्तपाटकपर्यटनविडम्बनं तीव्रमोहोदयात्यन्ताबोधयोः समक्षं भवितव्यतया ॥

अन्यदा मनाक्प्रसन्नचित्तयाऽभिहितं। यथार्यपुत्र स्थितो भूयांसं कालं त्वमत्र नगरे। ततोऽपनयामि भवतः स्थानाज्जीर्णं नयामि भवन्तं नगरान्तरे। मयोक्तं। यदाज्ञापयति देवी। तत्र प्रयुक्ता गुटिका भवितव्यतया ॥

इतश्चास्ति विकलाक्षनिवासं नाम नगरं। तत्र च त्रयः प्रधानपाटका विद्यन्ते। तस्य नगरस्य परिपालकः कर्मपरिणाम-महाराजनियुक्तमार्ग एवोन्मार्गोपदेशो नाम महत्तमः। तस्य च माया नाम गृहिणी। ततोऽहं गुटिकामाहात्म्येन प्राप्तस्तत्र प्रथमे पाटके। तस्मिंश्च सप्तकुलकोटिलक्षवर्तिनोऽसंख्येया द्विहृषीकाभि-धानाः कुलपुत्रकाः प्रतिवसन्ति। ततोऽहमपि संपन्नस्तेषां मध्ये द्विहृषीकः। ततो ऽपगता मे सा सुप्तमत्तमूर्छितमृतरूपता। जातो मनागभिव्यक्तचैतन्यः। ततश्च

कृतोऽहं गुटिकादानद्वारेणैव ततस्तया।
कृमिरूपोऽशुचिस्थाने महापापः स्वभार्यया ॥
मूत्रान्त्रक्लेदजम्बालपूरिते जठरे स्थितम्।
मां पश्यन्ती विशालाक्षी ततः सा परितुष्यति ॥

कदाचित्तैःस्तेयादिदुर्गन्धिव्रणकोटरे ।
मामन्यच्छिद्रजालेन संयुतं वीक्ष्य मोदते ॥
वधोपघ्नपराधेषु पीड्यमानं सुदुःखितम् ।
मां दृष्ट्वा हर्षभावेन तुष्टाभूद्भवितव्यता ॥
अजूकाभावमापाद्य गुटिकादानतस्तथा ।
मयेत्थं चाकरोद्दुःखं हसन्ती सह मायया ॥
नाथे पश्य मदीयस्य भर्तुः स्वच्छन्दकौतुकम् ।
तत्कुमार्गोपदेशेन भर्त्रात्मीयेन गर्विता ॥
क्षुधार्तो वारके छिन्नस्ततो निर्गत्य मत्पतिः ।
निःशेषं कर्षयत्येष प्रणारिं वीर्ययोगतः ॥
अन्यच्च त्यागसामर्थ्यं पश्य भर्तुर्ममेदृशम् ।
यदेष रक्तसर्वस्वं दद्ते हस्तधारिणे ॥
ततोऽगृहीतसङ्केते भद्रे भार्याविडम्बितः ।
उपहासेन तेनाहं द्विगुणं दुःखमागतः ॥
पुनश्च गुटिकां दत्त्वा कृत्वा शङ्खं महोदधौ ।
मामेषा शाङ्खिकैश्छिन्नं रटन्तं वीक्ष्य तुष्यति ॥
तदेवं पाटके तत्र वर्तमानः स्वभार्यया ।
अपरापररूपेण संख्यातीतं विडम्बितः ॥

अन्यदा पुनर्यथेष्टचेष्टयैव प्रयुक्ता भवितव्यतया ममान्यगुटिका । नीतोऽहं तत्सामर्थ्येन द्वितीये पाटके । तत्र चाष्टकुलकोटिलक्षस्थायिनोऽसंख्येयास्त्रिकरणनामानो गृहपतयोऽधिवसन्ति । ततोऽहमपि तेषां मध्ये संपन्नस्त्रिकरणो गृहपतिः । ततश्च ।

यूकामत्कुणमत्कोटकुन्थुरूपविवर्तिनम् ।
पिपीलिकादिरूपं च कृत्वा मां भवितव्यता ॥
पर्यटन्तं बुभुक्षार्तं पिष्यमाणं च बालकैः ।
दग्धं दृष्ट्वा तथा तोषादानन्दमवगाहते ॥
तदेवं पाटके तत्र गुटिकादानपूर्वकम् ।
असंख्यवाराः पापोऽहं कारितो ऽनेकरूपताम् ॥

अथान्यदा पुनर्दत्त्वा गुटिका मे ऽव[म?]हेलया ।
तृतीये पाटके नीतस्तयैवोचितहेलया ॥
कोटीलक्षाः कुलानां च वसन्ति नव तत्र ये ।
असंख्यास्तेषु विद्यन्ते चतुरक्षाः कुटुम्बिनः ॥
ततोऽहमपि संजातश्चतुरक्षः कुटुम्बिकः ।
पतङ्गमक्षिकादंशवृश्चिकाकारधारकः ॥
सोढानि तत्र दुःखानि नानाकाराणि तिष्ठता ।
निर्विवेकजनादिभ्यो मर्दनादिविधानतः ॥
जीर्णे जीर्णे पुनर्दत्त्वा गुटिकामपरापराम् ।
असंख्यरूपैस्तत्रापि पाटके नाटितस्तया ॥
भूयो भूयश्च तेष्वेव पाटकेषु विवर्तनम् ।
संख्यातीतानि वर्षाणां सहस्राणि विधापितः ॥

एवं च स्थिते

क्वचित्पर्याप्तरूपेण तथापर्याप्तरूपकः ।
तेषु त्रिष्वपि पल्याऽहं पाटकेषु विनाटितः ॥

अथान्यदा प्रहृष्टेन चेतसा भवितव्यता ।

ज्ञात्वा तदुचितं कालं ततः सेत्थमभाषत ॥
आर्यपुत्र भवन्तं किं नयामि नगरान्तरम् ।
विकलाचनिवासेऽत्र नगरे नास्ति ते धृतिः ॥
मयोक्तं देवि यत्तुभ्यं रोचते तद्विधीयताम् ।
किमत्र बहुना त्वं मे प्रमाणं सर्वकर्मसु ॥
ततो जीर्णां मम ज्ञात्वा गुटिकामन्तवर्तिनीम् ।
नगरान्तरयानाय प्रयुक्ता गुटिका तया ॥
अथोन्मार्गोपदेशस्य प्रतिजागरणे स्थितम् ।
पञ्चाचपशुसंस्थानं नामास्ति नगरं परम् ॥
तत्र सार्धत्रिपञ्चाशत्कोटीलचप्रमाणके ।
वसन्ति कुलसङ्घाते लोकाः पञ्चाचनामकाः ॥
जलस्थलनभश्चराः स्पष्टचैतन्यसंयुताः ।
संज्ञिनस्तेऽभिधीयन्ते गर्भजा इति वा बुधैः ॥
ये पुनस्तत्र विद्यन्ते स्पष्टचैतन्यवर्जिताः ।
असंज्ञिन इति ख्यातास्ते सम्मूर्छनजा जनाः ॥
ततोऽहं तेषु संजातः स्पष्टचैतन्यवर्जितः ।
पञ्चाचो नाम विख्यातो गुटिकायाः प्रभावतः ॥
रटच्चुच्चैर्विना कार्यं दर्दुराकारधारकः ।
केलिप्रियतया तत्र भार्ययाहं विनाटितः ॥

तत्र च सम्मूर्छनजमध्ये

रूपैरेवमसंख्येयैर्भ्रमयित्वा ततस्तया ।
विहितो गर्भजाकारधारकोऽहं महेलया ॥

ततश्च जलचरेषु वर्तमानः

गृहीतो धीवरैस्तत्र बिभ्राणो मत्स्यरूपताम् ।
छेदपाकादिभिर्दुःखं प्रापितोऽहं सहस्रशः ॥

तथा चतुष्पदस्थलचरेषु वर्तमानस्य

ग्रामसूकरसारङ्गरूपमाबिभ्रतो मम ।
व्याधैर्भित्त्वा शरैर्गात्रं कृता नानाविकर्तनाः ॥

तथा भुजपरिसर्पोरःपरिसर्पेषु वर्तमानेन

गोधाहिनकुलादीनां रूपं धारयता चिरम् ।
अन्योन्यभक्षणाद् दुखं प्राप्तं क्रूरतया मया ॥

तथा ।

काकोलूकादिरूपाणां पक्षिणां मध्यचारिणा ।
संख्यातीतानि दुःखानि सोढानि सुचिरं मया ॥
असंख्यजनसंकीर्णे तदेवं तत्र पत्तने ।
जलस्थलनभश्चारी संजातोऽहं कुले कुले ॥

अन्यच्च । तस्मिन् पञ्चाक्षपशुसंस्थाने नगरे

सप्ताष्ट वारा रूपाणि नैरन्तर्येण कारितः ।
नीतस्ततोऽन्यस्थानेषु तत्रानीतः पुनस्तथा ॥

एवं च स्थिते ।

शेषेषु सर्वस्थानेषु गत्वा गत्वान्तरान्तरा ।
मया तत्र पुरेऽनन्ताः कृता रूपविडम्बनाः ॥

कालतस्तु

स्थितस्य नैरन्तर्येण परं पल्योपमत्रयम् ।

अहं तत्र पुरे किंचित्साधिकं पूर्वकोटिभिः ॥
असंज्ञिसंज्ञिरूपेण पर्याप्तेतरभेदतः ।
तदेवं नगरे तत्र नानाकारैर्विडम्बितः ॥

अन्यदा कुरङ्गरूपः संपादितोऽहं भवितव्यतया। स्थितो यूथमध्ये तरलिततारं भयेन निरीक्षमाणो दशापि दिशः उत्प्लवमानस्तरुशिखराणीतस्ततश्च पर्यटामि यावदेकेन लुब्धककुमारकेण कलध्वनिना प्रारब्धं गीतं। ततस्तेनाक्षिप्तं मृगयूथं। परित्यक्तमुत्प्लवनं। निरुद्धा चेष्टा। निश्चलीकृतानि लोचनानि। निवृत्तः शेषेन्द्रियव्यापारः। संजातः कर्णेन्द्रियमात्रनिमग्नोऽन्तरात्मा। ततो निष्पन्दमन्दीभूतं तत्तादृशं हरिणयूथमवलोक्याभ्यर्णीभूतो व्याधः। प्रगुणीकृतं कोदण्डं। सन्धितश्च शिलीमुखः। बद्धमालीढस्थानकं। ईषदाकुञ्चिता कन्धरा। समाकृष्टो बाणः कर्णान्तं यावत्। ततो मुक्तेन तेनाराद्भागे वर्तमानोऽहं निर्भिद्य पातितो भूतले॥

अत्रान्तरे जीर्णा मे पूर्वदत्ता गुटिका। ततो जीर्णायां तस्यां हरिणभवनिबन्धनभूतायामेकभववेद्यायां गुटिकायां दत्ता ममान्या गुटिका भवितव्यतया। संपन्नस्तन्माहात्म्येनाहं करिवररूपः। वर्धितः कालक्रमेण संजातो यूथाधिपतिः। ततः स्वभावसुन्दरेषु नलवनेषु अभीष्टतमेषु सल्लकीकिसलयेषु अत्यन्तकमनीयेषु वनविभागेषु परिकरितः करेणुकावृन्देन चित्तानन्दसन्दोहसागरमवगाहमानो यथेष्टचेष्टया विचरामि यावदेकदाकाण्ड एव संत्रस्तं तत्करियूथं। नश्यन्ति श्वापदानि। श्रूयते वेणुस्फोटरवः। संसर्पितं धूमवितानं। ततः किमेतदिति निरीक्षितो मया पश्चाद्भागो यावन्निकटीभूतो

ज्वालामालाकुलो दवानलः। ततः प्रादुर्भूतं मे मरणभयं परित्यक्तं पौरुषं अङ्गीकृतं दैन्यं समाश्रितात्मम्भरिता व्यपगतोऽहङ्कारः परित्यक्तं यूथं पलायितो गृहीत्वैकां दिशं गतः स्तोकं भूभागं। तत्र चासीच्चिरन्तनग्रामपद्रसम्बन्धी विशालः शुष्कोऽन्धकूपः। स च तटवर्तितृणव्यवहिततया भयाकुलतया च न लक्षितो मया धावता वेगेन। ततः प्रविष्टौ मम तत्राग्रपादौ। तन्निरालम्बनतया पर्यस्तः पश्चाद्भागः। ततः पतितोऽहमुत्तानशरीरस्तत्रान्धकूपे संचूर्णितो गात्रभारेण मूर्छितः क्षणमात्रं। लब्धा कथंचिच्चेतना। यावन्न चालयितुं शक्नोमि शरीरं प्रादुर्भूता च सर्वाङ्गीणा तीव्रवेदना ततः संजातो मे पश्चात्तापः। चिन्तितं च मया। यथेदृशमेव युज्यते मादृशानां ये प्रतिपन्नभृत्यभावं चिरकालपरिचितमुपकारकमापन्निमग्नमनुरक्तमात्मवर्गं परित्यज्य कृतघ्नतया कुक्षिम्भरितामुररीकुर्वन्तः पलायन्ते। अहो मे निर्लज्जता। मय्यपि किल यूथाधिपतिशब्दो रूढः। तत्किमनेनाधुना। स्वचेष्टितानुरूपमेवेदं मम संपन्नं। अतो न मया मनसि खेदो विधेयः। ततोऽनया भावनया प्रतिपन्नं मया मनाङ् माध्यस्थ्यं तितिक्षिता भवन्ती तीव्रापि वेदना। स्थितस्तदवस्थः सप्तरात्रं यावत्॥

अत्रान्तरे तुष्टा ममोपरि भवितव्यता। ततस्तयाभिहितं। साध्वार्यपुत्र साधु। शोभनस्तेऽध्यवसायः। तितिक्षितं भवता परमं दुःखं। तुष्टाहमिदानीं भवतोऽनेन चेष्टितेन। नयामि भवन्तं नगरान्तरे। मयाभिहितं। यदाज्ञापयति देवी। ततो दर्शितस्तया सुन्दराकारः पुरुषः। अभिहितश्चायं। यथार्यपुत्र तुष्टया मयाय-

मधुना भवतः सहायो निरूपितः पुण्योदयो नाम पुरुषः। तदनेन सह भवता गन्तव्यं। मयाभिहितं। यदाज्ञापयति देवी। अत्रान्तरे जीर्णा मे पूर्वदत्ता गुटिका। ततः प्रयुक्तान्या गुटिका भवितव्यतया। अभिहितं च तया। यथार्यपुत्र तव गतस्यायं पुण्योदयस्ते प्रच्छन्नरूपः सहोदरः सहचरश्च भविष्यतीति॥

एवं च वदति संसारिजीवे भव्यपुरुषः प्रज्ञाविशालायाः कर्णाभ्यर्णे स्थित्वेदमाह। यथाम्ब कोऽयं पुरुषः किं वानेन कथयितुमारब्धं कानि चामूनि असंव्यवहारादीनि नगराणि का चेयं गुटिका यैकैकवासके प्रयुक्ता सती नानाविधरूपाणि कारयति विविधसुखदुःखादिकार्याणि दर्शयति कथं वा पुरुषस्येयन्तं कालमेकस्यावस्थितिः कथं चासंभावनीयानि मनुष्यस्य सतः कृमिपिपीलिकारूपाणि जायेरन्। तदिदं सकलमपूर्वालजालकल्पमस्य तस्करस्य चरितं मम प्रतिभासते। तत्कथयाम्बिके कोऽस्य भावार्थ इति। प्रज्ञाविशालयोक्तं। वत्स यदस्येदानीन्तनं विशेषरूपमुपलभ्यते तन्नानेन कथितं। किं तर्हि सामान्यरूपेण संसारिजीवनामायं पुरुषः। अतस्तदेवानेनात्माभिधानमाख्यातमनेन चात्मचरितं सर्वमिदं घटमानकमेव निवेदयितुं प्रक्रान्तं। तथाहि। असांव्यवहारिकजीवराशिरत्रासंव्यवहारनगरं। एकेन्द्रियजातयः पञ्चापि पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिरूपाः। तेषां स्थानं एकाक्षनिवासं। विकलेन्द्रियाणां द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियलक्षणानां स्थानं विकलाक्षनिवासं। पञ्चेन्द्रियतिरश्चां निलयः पञ्चाक्षपशुसंस्थानं। एक-

जन्मप्रयोग्यं कर्मप्रकृतिजालमेकभववेद्या गुटिकेत्युच्यते । तदुदयेन भवन्त्येव नानाविधरूपाणि संपद्यन्त एव विविधसुखदुःखानि कार्याणि । अजरामरस्थायं पुरुषः । ततो युक्तमेवास्थानन्तमपि कालमवस्थानं । संसारिजीवस्य चात्र भवन्त्येव कृमिपिपीलिकादि-रूपाणि । किमत्राश्चर्यं । अथवा मुग्धबुद्धिरद्यापि वत्सो न जानीते यदस्य स्वरूपं । वत्स न संभवत्येव भुवनोदरे तत्संविधानकं यदस्य संसारिजीवस्य सम्बन्धिनि चरिते नावतरति । तद्वत्स निवेदयतु तावदेष सर्वं यथावृत्तं । पश्चात्तवाहमस्य भावार्थं निराकुला कथयिष्यामि । भव्यपुरुषेणोक्तं । यदाज्ञापयत्यम्बेति ॥

उत्पत्तिस्तावदस्यां भवति नियमतो वर्यमानुष्यभूमौ
भव्यस्य प्राणभाजः समयपरिणतेः कर्मणश्च प्रभावात् ।
एतच्चाख्यातमत्र प्रथममनु ततस्तस्य बोधार्थमित्थं
प्रक्रान्तोऽयं समस्तः कथयितुमतुलो जीवसंसारचारः ॥

स च सदागमवाक्यमपेक्ष्य भो
जडजनाय च तेन निवेद्यते ।
बुधजनेन विचारपरायण-
स्तदनु भव्यजनः प्रतिबुध्यते ॥

प्रस्तावेऽत्र निवेदितं तदतुलं संसारविस्फूर्जितं
धन्यानामिदमाकलय्य विरतिः संसारतो जायते ।

येषां लेष भवो विमूढमनसां भोः सुन्दरो भासते ।
ते नूनं पशवो न सन्ति मनुजाः कार्येण मन्यामहे ॥

इत्युपमितभवप्रपञ्चायां कथायां संसारि-
जीवचरिते तिर्यग्गतिवर्णनो नाम
द्वितीयः प्रस्तावः ॥ २ ॥

तृतीयः प्रस्तावः ।

भवप्रपञ्चस्तिर्यक्षु वर्तमानस्य देहिनः ।
एष प्रोक्तो मनुष्यत्वे यत्स्यात्तदधुनोच्यते ॥

संसारिजीव उवाच । ततोऽहं भद्रेऽगृहीतसङ्केते समास्वादितैकभववेद्यगुटिकः प्रवृत्तो गन्तुं । इतश्चास्यस्यामेव मनुजगतौ नगर्यां भरताभिधानः पाटकः । तस्य च विशेषकभूतमस्ति जयस्थलं नाम नगरं । तत्र च महानृपतिगुणसम्पदालिङ्गितमूर्तिः पद्मो नाम राजा । तस्य च रतिरिव मकरकेतनस्य नन्दा नाम प्रधानदेवी । ततोऽहं तस्याः कुक्षौ प्रवेशितो भवितव्यतया । स्थितस्तत्रोचितकालं । निर्गतः सह पुण्योदयेन । दृष्टो नन्दया । संपन्नस्तस्याः पुत्र मम जात इत्यभिमानः । निवेदितः प्रमोदकुम्भाभिधानेन दासदारकेण नरपतये । प्रादुर्भूतः सुतो म इति समुत्पन्नस्तस्याप्यनुशयः । हर्षविशेषादुल्लसितो गात्रेषु पुलकोद्भेदः । दापितं निवेदकदारकाय पारितोषिकं । समादिष्टो मज्जन्ममहोत्सवः । ततो दीयन्ते महादानानि मुच्यन्ते बन्धनानि पूज्यन्ते नगरदेवताः क्रियन्ते हट्टद्वारशोभाः शोध्यन्ते राजमार्गाः आहन्यन्त आनन्दभेर्यः आगच्छन्ति विशेषोज्ज्वलनेपथ्या राजकुले नागरकलोकाः विधीयन्ते तदुपचाराः प्रयुज्यन्ते समाचाराः आस्फाल्यन्ते तूर्यसङ्घाताः गीयन्ते धवलमङ्गलानि नृत्यन्ति ललनालोकाः सह कञ्चुकिवामनकुब्जादिभिर्नरेन्द्रवृन्देनेति । ततश्चैवं वृत्ते जन्ममहा-

नन्दे ऽतिक्रान्ते मासे तिरोधाय संसारिजीव इत्यभिधानं प्रतिष्ठितं मे नन्दिवर्धन इति नाम । जातो ममाप्यहमनयोः पुत्र इत्यभिमानः । ततो जनयन्नानन्दं जननीजनकयोः पञ्चभिर्धात्रीभिर्लालितः संपन्नोऽहं त्रिवार्षिकः ।

मम चासंव्यवहारनगरादारभ्य सकलं कालं द्विविधः परिकरो ऽनुवर्तते । तद्यथा । अन्तरङ्गो बहिरङ्गश्च । तत्रान्तरङ्गपरिकरमध्ये ऽस्ति ममाविवेकिता नाम ब्राह्मणजातीया धात्री । सापि प्रसूता मज्जन्मदिने । जातो दारकः । प्रतिष्ठितं तस्य नाम वैश्वानर इति । स चादित एवारभ्यानभिव्यक्तरूपतयासीदेव । केवलमधुनाभिव्यक्तरूपः संपन्नः । ततो मयासौ धारयन् वैरकलहाभिधानौ विषमविस्तीर्णौ चरणौ दधानः परिस्थूलकठिनह्रस्वे ईर्ष्यास्तेयाभिधाने जङ्घे समुद्वहन्ननुशयानुपशमनामानौ विषमप्रतिष्ठितावूरू बिभ्राणः पैशुन्यसंज्ञकमेकपार्श्वोन्नतं कटीतटं दर्शयन् परमर्मोद्घट्टननामकं वक्रविषमं लम्बमुदरं कलितोऽन्तस्तापनामकेनातिसङ्कटेनोरःस्थलेन युक्तः चारमत्सरसंज्ञाभ्यां विषमपरिह्रस्वाभ्यां बाहुभ्यां विराजमानः क्रूरतारूपया वक्रया सुदीर्घया च शिरोधरया विडम्ब्यमानो ऽसभ्यभाषणादिरूपैर्विजितदन्तच्छदैर्विरलविरलैर्महद्भिर्दशनैर्विगोप्यमानश्चण्डत्वासहनत्वनामकाभ्यां शुषिरमात्ररूपकाभ्यां कर्णाभ्यामुपहास्यस्थानं तामसभावसंज्ञया स्थानमात्रेण लक्ष्यमाणयातिचिपिटया नासिकया बिभ्रद्रासुरतां रौद्रत्वनृशंसत्वसंज्ञाभ्यामतिरक्ततया गुञ्जार्धसन्निभाभ्यां वर्तुलाभ्यां लोचनाभ्यां विनाश्यमानोऽनार्याचरणसंज्ञकेन महता त्रिकोणेन शिरसा यथार्थीकुर्वाणो वैश्वानरतां

परोपतापसंज्ञकेनातिपिङ्गलतया ज्वालाकलापकल्पेन केशभारेण दृष्टो वैश्वानरो ब्राह्मणदारक इति।

ततोऽनादिपरिचयादाविर्भूतो मम तस्योपरि स्नेहः। गृहीतो मित्रबुद्ध्या। न लक्षिता परमार्थशत्रुभूतता। अविवेकितापुत्रोऽयमिति संपन्नास्योपरि गाढमन्तरङ्गपरिजनतया हितकारी ममायमिति बुद्धिः। ततो लक्षितस्तेन मदीयो भावः। अये करोत्येष ममोपरि राजपुत्रः प्रीतिं। तदेनमुपसर्पामि। ततः समागतो निकटे। समालिङ्गितोऽहं। दर्शितः स्नेहभावः। प्ररूढस्तावयोः प्रणयः। लग्ना मैत्री। ततो यत्र यत्र क्वचिदहं संचरामि गृहे बहिश्च तत्र तत्र न मामसौ चणमपि मुञ्चतीति। ततो दृष्टः स्वचित्तमध्ये ममोपरि पुण्योदयो वैश्वानरेण सह मैत्रीकरणेन। चिन्तितं च तेन। अये मम रिपुरेष वैश्वानरः। तथाप्येवमविशेषज्ञोऽयं नन्दिवर्धनो येन मामनुरक्तमवधीर्यानेन समस्तदोषराशिरूपेणात्मनोऽपि परमार्थवैरिणा सह मैत्रीं करोति। अथवा किमत्राश्चर्यं। न लक्षयन्त्येव मूढाः पापमित्रस्वरूपं नावबुध्यन्ते तत्सङ्गतेर्दुरन्ततां न बहु मन्यन्ते तत्सङ्गनिवारकं सदुपदेष्टारं परित्यजन्ति तत्कृते सन्मित्राणि प्रतिपद्यन्ते तद्वशेन कुमार्गं। ते हि यदि परं धावन्तोऽन्धा इव कुड्यादौ गाढं स्फोटलाभेन पापमित्रसङ्गान्निवर्तन्ते न परोपदेशेनेति। मूढश्चायं नन्दिवर्धनकुमारो योऽनेनापि सह साङ्गत्यं विधत्ते। तत्किं ममानेन निवारितेन। निर्दिष्टश्चाहमस्य भवितव्यतया सहचरत्वेनावर्जितश्चाहमनेन करिरूपतायां वर्तमानेन वेदनासमुद्घातेऽपि निश्चलतया माध्यस्थभावनया।

तस्मादेव नन्दिवर्धनकुमारः पापमित्रसङ्गतिपरोऽपि नाकाण्ड एव मम तावन्मोक्तुं युक्त इति। पर्यालोच्यासौ पुण्योदयो रुष्टोऽपि मम पार्श्वे प्रच्छन्नरूपतया तदा तिष्ठत्येव।

जाताश्चान्येऽपि बहिरङ्गा मम बहवो वयस्याः। ततस्तैः सार्धमनेकक्रीडाभिः क्रीडन्नहं प्रवर्धितुं प्रवृत्तः। प्रस्तुते च क्रीडने मत्तो महत्तरा अपि डिम्भाः प्रधानकुलजा अपि पराक्रमवन्तोऽपि मां वैश्वानराधिष्ठितमवलोक्य भयेन कम्पन्ते गच्छन्ति च मम प्रणतिं कुर्वन्ति चाटुकर्माणि प्रतिपद्यन्ते पदातिभावं धावन्ति पुरतो न प्रतिकूलयन्ति मद्वचनं किं बहुना लिखितादपि मत्तो बिभ्यतीति। तस्य च सर्वस्यापि व्यतिकरस्याचिन्त्यमाहात्म्यतया प्रच्छन्नरूपोऽपि पुण्योदयः कारणं। मम तु महामोहवशात्तदा चेतसि परिस्फुरितं। यदुत यदेते वृहत्तमा अपि डिम्भा ममैवं कुर्वाणा वर्तन्ते सोऽयमस्य वरमित्रस्य वैश्वानरस्य गुणः। यतोऽयं सन्निहितः सन्नात्मीयसामर्थ्येन वर्धयति मम तेजस्वितां करोत्युत्साहं प्रोज्ज्वलयति बलं संपादयत्योजः स्थिरीकरोति मनः जनयति धीरतां विधत्ते शौण्डीरतां किं बहुना समस्तपुरुषगुणैर्मामेष योजयति। ततोऽनया भावनया संजातो वल्लभतरो मे वैश्वानरः॥

ततः संजातोऽहमष्टवार्षिकः। समुत्पन्ना पद्मनृपतेश्चिन्ता। ग्राह्यतामधुना कुमारः कला इति। ततो निरूपितः प्रशस्तदिवसः। समाहूतः प्रधानः कलाचार्यः। पूजितोऽसौ विधिना। कृतमुचितकरणीयं। समर्पितोऽहं तस्य पित्रा महतादरेणेति। समर्पिताश्च मदीयभ्रातरोऽन्येऽपि बहवो राजदारकाः प्रागेव तस्य

कलाचार्यस्य । ततस्तैः सार्धमहं प्रवृत्तः कलाग्रहणं कर्तुं । ततः संपूर्णतया सर्वोपकरणानां गुरुतया तातोत्साहनस्य हिततया कलाचार्यस्य निश्चिन्ततया कुमारभावस्य सन्निहिततया पुण्योदयस्योत्कटतया क्षयोपशमस्यानुकूलतया तदा भवितव्यताया अनन्यहृदयतया मया गृहीतप्रायः स्वल्पकालेनैव सकलोऽपि कलाकलापः । केवलमतिवल्लभतया सदा सन्निहितोऽसौ वैश्वानरः सनिमित्तमनिमित्तं वा करोति मम समालिङ्गनं । ततस्तेन समालिङ्गितोऽहं न स्मरामि गुरूपदेशं न गणयामि कुलकलङ्कं न बिभेमि तातमनःखेदस्य न लक्षयामि परमार्थं न जानाम्यात्मनोऽन्तस्तापं न वेद्मि कलाभ्यासनिरर्थकत्वं किं तु तमेव वैश्वानरमेकं प्रियं ... तदुपदेशेन गलत्स्वेदबिन्दू रक्तीकृतलोचनो भुग्नभृकुटिः करोमि समस्तदारकैः सह कलहं विदधामि सर्वेषां मर्मोद्घट्टनं उच्चारयाम्यसभ्यवचनानि न क्षमे तेषां मध्यस्थमपि वचनं ताडयामि प्रत्येकं यथासन्निहितेन फलकादिना । ततस्ते सर्वेऽपि वैश्वानरालिङ्गितं मामवलोक्य भयेन त्रस्तमानसाः सन्तो वदन्त्यनुकूलं कुर्वन्ति चाटूनि आराधयन्ति मां पादपतनैः किं बहुना मदीयगन्धेनापि ते वीर्यवन्तोऽपि राजदारका नागदमनीहतप्रतापा इव विषधरा न स्वतन्त्रं चेष्टन्ते । ततस्ते समुद्विग्नाः कम्पमाना बन्धनागारगता इव महादुःखेन जननीजनकानुरोधेन कलाग्रहणं कुर्वन्तः कालं नयन्ति । न कथयन्ति तं व्यतिकरं कलाचार्याय मा भूत्सर्वेषां प्रलय इति भावनया । तथापि नित्यसन्निहितत्वाल्लक्षयत्येव तन्मामकं चेष्टितं सकलं कलाचार्यः केवलं दारकेषु दृष्टविपाकतया भयेन त्रस्तहृदयो

ऽसावपि न मम संमुखमपि शिक्षणार्थं निरीक्षते। यदि पुनरन्य-व्यपदेशेनापि मां प्रत्येष किंचिद् ब्रूयात्ततोऽहमेनमपि कलाचार्य-माक्रोशामि ताडयामि च। ततोऽसावपि मम राजदारकवद्वर्तते। ततो महामोहदोषेण मया चिन्तितं। अहो मे वरमित्रस्य माहात्म्यातिशयः अहो हितकारिता अहो कौशलं अहो वत्सलता अहो स्थिरानुरागः यदेष समालिङ्गनद्वारेण मम सवीर्यतां संपाद्य मामेवं सर्वत्राप्रतिहताज्ञं जनयति न च मां क्षणमपि मुञ्चतीति। तदेष मे परमो बन्धुरेष मे परमं शरीरमेष मे सर्वस्वमेष मे जीवितमेष एव मे परं तत्त्वमिति। अनेन रहितः पुरुषोऽकिं-चित्करतया तृणपुरुषान्न विशिष्यते। ततश्चैवंविधभावनया संजातो मम वैश्वानरस्योपरि स्थिरतरानुरागः॥

अन्यदा रहसि प्रवृत्ते तेन सह विश्रम्भजल्पे मयाभिहितं। वरमित्र किमनेन बहुना जल्पितेन। युष्मदायत्ता मम प्राणाः। तदेते भवता यथेष्टं नियोजनीया इति। ततश्चिन्तितं वैश्वानरेण। अये सफलो मे परिश्रमो यदेष मम वशवर्ती वर्तते। दर्शितो ऽनेनैवं वदता निर्भरोऽनुरागः। अनुरक्ताश्च प्राणिनः समाकर्णयन्ति वचनं गृह्णन्ति निर्विकल्पं प्रवर्तन्ते तत्र भावेन संपादयन्ति क्रियया। तदिदमत्र प्राप्तकालमिति विचिन्त्य तेनाभिहितं। कुमार एवमेतत्कः खल्वत्र सन्देहः। यत्र गृहीतहृदयसद्भावानामपि मादृशां पुरतः कुमारोऽप्येवं मन्त्रयति महाप्रसादोऽत्र कारणं। स हि हर्षोत्कर्षाज्ज्ञातार्थमपि वाक्यं बलाद्भाणयति। तत्किमनेन। करोमि कुमारस्याहमक्षयान् प्राणान्। एष एवमेतन्नियोगः।

मयाभिहितं । कथं । तेनोक्तं । जानाम्यहं किंचिद्रसायनं । मयाभिहितं । करोतु वरवयस्यः । तेनोक्तं । यदाज्ञापयति कुमारः । ततः कृतानि तेन क्रूरचित्ताभिधानानि वटकानि । समुपनीतानि मे रहसि वर्तमानस्य । अभिहितश्चाहं । कुमार एतानि मदीयसामर्थ्यप्रभवाणि वर्तन्ते वटकानि । कुर्वन्त्युपयुज्यमानानि वीर्योत्कर्षसंपादनेन पुरुषस्य सर्वं यथेष्टं दीर्घतरं चायुष्कम् । तस्माद् गृहाण लमेतानि ।

अत्रान्तरे लघुध्वनिना कक्षान्तरस्थितेन केनाप्यभिहितं । भविष्यति तवाभिमते स्थाने कोऽत्र सन्देहः । न श्रुतं तन्मया । श्रुतं वैश्वानरेण । ततः संपत्स्यते मम समीहितं । यास्यत्येष वटकोपयोगेन महानरके । भविष्यति तत्र गतस्यास्य दीर्घमायुष्कं । कथमन्यथैवंविधः शब्दः । महानरक एव ममाभिमतं स्थानमिति भावनया तुष्टोऽसौ चित्तेन ।

मयाभिहितं । किं न संपद्यते मे भवादृशि वरमित्रेऽनुकूले । तदाकर्ण्य द्विगुणतरं परितुष्टोऽसौ । समर्पितानि वटकानि । गृहीतानि मया । अभिहितं च तेन । कुमारायमपरो मम प्रसादो विधेयः कुमारेण यदुत मयावसरे संज्ञितेन निर्विकल्पमेतेषां मध्यादेकं वटकं भक्षितव्यं कुमारेणेति । मयाभिहितं । किमत्र प्रार्थनया । निवेदित एवायमात्मा वरमित्रस्य । वैश्वनरेणाभिहितं । महाप्रसादोऽनुगृहीतोऽहं कुमारेणेति ॥

इतश्च तातेन सर्वत्र विश्वसनीयो नियुक्तो राजवल्लभो दारकः । यदुत अरे विदुर समादिष्टो मया कुमारः । यथानन्यमनस्केन

भवता कलाग्रहणं विधेयं। अहमपि न द्रष्टव्योऽहमेव भवन्तमागत्य द्रक्ष्यामि। तदेवं स्थिते मम राज्यकार्यव्याकुलतया कदाचित्तत्समीपे गमनं न संपद्यते। ततो भवता प्रतिदिनं कुमारशरीरवार्ता मम संपादनीया। विदुरेणोक्तं। यदाज्ञापयति देवः। ततः संपादयता तेन तद्राजशासनं लक्षितः स सर्वोऽपि मदीयो राजदारककलाचार्यकदर्थनव्यतिकरः। तथापि मनःक्षतिभयेन कियन्तमपि कालं न कथितोऽसौ ताताय। अतिभरमवलोक्य निवेदितोऽन्यदा। ततश्चिन्तितं तातेन। नैष विदुरस्तावदसत्यं भाषते। न चापि कुमारः प्रायेणैवंविधमाचरति। तत्किमत्र तत्त्वं भविष्यतीति न जानीमहे। यदि च कलाचार्यस्यापि कदर्थनं विधत्ते कुमारो निष्पन्नं ततः कलाग्रहणप्रयोजनं। इति चिन्तया समुद्विग्नो ऽभूत्तातश्चित्तेन। पुनश्चिन्तितमनेन। इदमत्र प्राप्तकालं। पृच्छामि तावत्कलाचार्यमेव। यथावस्थितं ततो निश्चित्य वृत्तान्तं तन्निवारणोपाये यत्नं करिष्यामि। ततः प्रेषितस्तदाकारणाय सबहुमानं विदुरः। समागतः कलाचार्यः। अभ्युत्थितस्तातेन दापितमासनं विहिता परिचर्या। ततस्तदनुज्ञातविष्टरोपविष्टेन तातेनाभिहितं। आर्य बुद्धिसमुद्र अपि समुत्सर्पति कलाग्रहणं कुमाराणां। तेनाभिहितं। देव वाढमुत्सर्पति युष्मदनुभावेन। तातेनाभिहितं। किं परिणताः काश्चिन्नन्दिवर्धनकुमारस्य कलाः। कलाचार्येणाभिहितं। सुष्टु परिणताः। देव निष्पन्न एव कलासु नन्दिवर्धनकुमारः। तथाहि। स्वीकृतमनेन समस्तं लिपिज्ञानं। स्वयं सृष्टमिव गणितं। उत्पादितमिवात्मना

व्याकरणं। चेत्रीभूतमस्य ज्योतिषं। सात्मीभूतमष्टाङ्गं महानिमित्तं। व्याख्यातमन्येभ्यश्छन्दोऽनेन। अभ्यस्तं नृत्तं। शिक्षितं गेयं। प्रणयिनीवास्य हस्तिशिक्षा। वयस्य इव धनुर्वेदः। मित्रमिव वैद्यकं। निर्देशकारीव धातुवादः। अनुचराणीव नरलक्षणादीनि आधेयविक्रयाणि पत्रच्छेद्यादीनि। किं बहुना। नास्ति सा काचित्कला या कुमारमासाद्य न प्राप्ता परां काष्ठामिति। ततः प्रादुर्भवदानन्दोदकपरिपूरितनयनयुगलेनाभिहितं तातेन। आर्य एवमेतत् किमत्राश्चर्यं। किं वार्ये कृतोद्योगे न संपद्यते कुमारस्य। धन्यः कुमारो यस्य युष्मादृशा गुरवः। बुद्धिसमुद्रेणोक्तं। देव मा मैवमादिश। केऽत्र वयं। युष्मदनुभावोऽयं। तातेनाभिहितं। आर्य किमनेनोपचारवचसा। युष्मत्प्रसादेनैवास्मदानन्दसन्दर्भदायिकां संप्राप्तः कुमारः सकलगुणभाजनतां। बुद्धिसमुद्रेणोक्तं। यद्येवं ततो देवकर्तव्येषु नियुक्तैरनुचरैर्न वञ्चनीयाः स्वामिन इति पर्यालोचनया किंचिद्देवं विज्ञपयितुमिच्छामि। तच्च युक्तमयुक्तं वा चन्तुमर्हति देवः। यतो यथार्थं मनोहरं च दुर्लभं वचनं। तातेनाभिहितं। वदत्वार्यः। यथावस्थितवचने कोऽवसरोऽत्रमायाः। बुद्धिसमुद्रेणोक्तं। यद्येवं ततो यदादिष्टं देवेन यथा सकलगुणभाजनतां संपाप्तः कुमार इति तथैव स्वाभाविकं कुमारस्य स्वरूपं प्रतीत्य नास्त्यत्र सन्देहः। किं तु सकलमपि कुमारस्य गुणसन्दोहं कलङ्केनेव शशधरं कण्टकेनेव तामरसं कार्पण्येनेव वित्तनिचयं नैर्लज्ज्येनेव स्त्रीजनं भीरुत्वेनेव पुरुषवर्गं परोपतापेनेव धर्मं वैश्वानरसम्पर्केण दूषितमहमवगच्छामि। यतः सकलस्यापि कला-

कलापकौशलस्य प्रशमोऽलङ्करणं । एष तु वैश्वानरः पापमित्रतया सन्निहितः सन्नात्मीयसामर्थ्येन तं प्रशमं कुमारस्य नाशयति । कुमारस्तु महामोहवशात्परमार्थवैरिणमप्येनं वैश्वानरं परमोपकारिणमाकलयति । तदनेनेदृशेन पापमित्रेण यस्य प्रतिहतं ज्ञानसारं प्रशमामृतं कुमारस्य तस्य निष्फलो गुणप्राग्भार इति ।

ततस्तदाकर्ण्य तातो वज्राहत इव गृहीतो महादुःखेन । ततस्तातेनाभिहितं । भद्र वेदक परित्यजेदं चन्दनरससेकशीतलं तालवृन्तं न मामेष बहिस्तापो बाधते । गच्छ समाकारय कुमारं येनापनयामि तस्य पापमित्रसंसर्गवारणेन दुःसहमात्मनोऽन्तस्तापमिति । ततो विमुच्य तालवृन्तं चितिनिहितजानुकरमस्तकेन वेदकेनाभिहितं । यदाज्ञापयति देवः । किं तु महाप्रयोजनमपेक्ष्य भविष्याम्यहमस्थापितमहत्तमः । ततो न तत्र देवेन कोपः करणीयः । तातेनाभिहितं । भद्र हितभाषिणि कः कोपावसरः । वदतु विवक्षितं भद्रः । वेदकेनाभिहितं । देव यद्येवं ततः कुमारपरिचयादेवावधारितमिदं मया । यदुतायं वैश्वानरोऽन्तरङ्गभूतः कुमारस्य वयस्यो न शक्योऽधुना केनाप्यपसारयितुं । गृहीतः कुमारेणात्यर्थं हितबन्धुबुद्ध्या । न शक्नोति तद्विरहे चणमप्यासितुं कुमारः । यतो न लभते धृतिं गृह्यते रणरणकेन मन्यते तृणतुल्यमनेन रहितमात्मानं । ततो यद्यप्ययं कुमारो वैश्वानरसंसर्गत्यागं प्रति किंचिदुच्यते ततोऽहमेवं तर्कयामि महान्तमुद्वेगं कुर्यात् आत्मघातादिकं वा विदध्यात् अन्यद्वा किंचिदकाण्डविड्वरादिकमनर्थान्तरं संपादयेदिति । अतो नात्रार्थे किंचिदक्तुं कुमारमर्हति देवः ।

बुद्धिसमुद्रेणोक्तं । देव सत्यमेव सर्वमिदं यदावेदितं वेदकेन तथाहि । वयमपि कुमारस्य पापमित्रसम्बन्धवारणे गाढमुद्युक्ताः सकलकालमास्महे । चिन्तितं चास्माभिः । यद्ययं कुमारोऽनेन वैश्वानरपापमित्रेण वियुज्येत ततः सत्यं नन्दिवर्धनः स्यात् । केवल-मीदृशं कथंचिदनयोर्गाढनिरूढं प्रेम येन न शक्यतेऽधुना कुमारो ऽनर्थभीरुतया वियोजनं विधातुमिति । अतोऽशक्यानुष्ठानरूपं कुमारस्य वैश्वानरेण सह मैत्रीवारणमिति मन्यामहे । तातेनाभि-हितं । आर्य कः पुनरत्रोपायो भविष्यति । बुद्धिसमुद्रेणोक्तं । अतिगहनमेतद्वयमपि न जानीमः । विदुरेणाभिहितं । देव श्रूयतेऽत्र कश्चिदतीतानागतवर्तमानपदार्थवेदी समागतो जिन-मतज्ञो नाम सिद्धपुत्रो महानैमित्तिकः । स कदाचिदत्रोपायं खचयति । तातेनाभिहितं । साध्वभिहितं भद्र साधु शीघ्रं समा-हूयतां स भवता । विदुरेणाभिहितं । यदाज्ञापयति देव इति ।

निर्गतो विदुरः समागतो नैमित्तिकेन सह स्तोकवेलकया । दृष्टो नैमित्तिकस्तातेन । तुष्टचेतसा दापितमासनं कृतमुचितकर-णीयं कथितो व्यतिकरः । ततो बुद्धिनाडीसञ्चारेण निरूप्य तेनाभिहितं । महाराज न विद्यतेऽत्रान्यः कश्चिदुपायः । एक एवात्र परमुपायो विद्यते दुर्लभस्त्वासौ प्रायेण । तातेनाभिहितं । कीदृशः स इति कथयत्वार्यः । जिनमतज्ञेनाभिहितं । महाराजाकर्णय ।

अस्ति रहितं सर्वोपद्रवैर्निवासस्थानं समस्तगुणानां कारणं कल्याणपरम्परायाः दुर्लभं मन्दभागधेयैश्चित्तसौन्दर्यं नाम नगरं । तथाहि ।

वसतां तत्र लोकानां नगरे पुण्यकर्मणाम् ।
रागादिचरटाः सर्वे जायन्ते नैव बाधकाः ॥
यतश्च क्षुत्पिपासाद्या बाधन्ते तत्र नो जनम् ।
ततस्तदुच्यते धीरैः सर्वोपद्रववर्जितम् ॥
ज्ञानादिभाजनं लोकस्तद्योगेनैव जायते ।
कलाकलापकौशल्यं न ततोऽन्यत्र विद्यते ॥
भवन्त्यौदार्यगाम्भीर्यधैर्यवीर्यादयो गुणाः ।
वसतां तत्र तत्सर्वगुणस्थानमतो मतम् ॥
यतश्च वसतां तत्र धन्यानां संप्रवर्तते ।
उत्तरोत्तरभावेन विशिष्टा सुखपद्धतिः ॥
न च संपद्यते तस्याः प्रतिपातः कदाचन ।
कल्याणपद्धतेर्हेतुरतस्तन्नगरं मतम् ॥
सर्वोपद्रवनिर्मुक्तं समस्तगुणभूषितम् ।
कल्याणपद्धतेर्हेतुर्यत एव च तत्पुरम् ॥
अत एव सदानन्दं तत्सपुण्यैर्निषेवितम् ।
नगरं चित्तसौन्दर्यं मन्दभाग्यैः सुदुर्लभम् ॥

तत्र च नगरेऽस्ति हितकारी सर्वलोकानां कृतोद्योगो दुष्टनिग्रहे दत्तावधानः शिष्टपरिपालने परिपूर्णः कोशदण्डसमुदयेन शुभपरिणामो नाम राजा ।

यतोऽसौ सर्वलोकानां चित्तसन्तापवारकः ।
तथा सम्पर्कमात्रेण महानन्दविधायकः ॥
सदनुष्ठानमार्गेऽपि जन्तूनां स प्रवर्तकः ।

अतो वीरजनैर्लोके हितकारी निगद्यते ॥
रागद्वेषमहामोहक्रोधलोभमदभ्रमाः ।
कामेर्ष्याशोकदैन्याद्या ये चान्ये दुःखहेतवः ॥
दुष्टचेष्टतया नित्यं लोकसन्तापकारिणः ।
तेषामुद्दलनं राजा स कुर्वन्नवतिष्ठते ॥
ज्ञानवैराग्यसन्तोषत्यागसौजन्यलक्षणाः ।
ये चान्ये जनताह्लादकारिणः शिष्टसंमताः ॥
तेषां स राजा सततं परिपालनतत्परः ।
आस्ते निःशेषकर्तव्यव्यापारविमुखः सदा ॥
धीधृतिस्मृतिसंवेगशमाद्यैः परिपूर्यते ।
भाण्डागारं यतस्तस्य गुणरत्नैः प्रतिक्षणम् ॥
दण्डश्च वर्धते तस्य चतुर्भेदबलात्मकः ।
शीलाङ्गलक्षणैर्नित्यं रथदन्तिहयादिभिः ॥
दुष्टानां निग्रहासक्तः शिष्टानां परिपालकः ।
कोशदण्डसमृद्धश्च तेनासौ गीयते नृपः ॥

तस्य च शुभपरिणामस्य राज्ञो गृहीतजयपताका शरीर-सौन्दर्येण विनिर्जितभुवनत्रया कलाकलापकौशलेनापहसितरति-विभ्रमा विलासविस्तरेणाधरितारुन्धतीमाहात्म्यातिशया निजपति-भक्ततया निष्प्रकम्पता नाम महादेवी ।

एकत्र सर्वयत्नेन कृतालङ्कारचर्चनम् ।
सुरासुरनरस्त्रैणं यस्यास्तोकेऽतिसुन्दरम् ॥
क्षोभार्थं मुनिसङ्घस्य कदाचिदुपतिष्ठते ।

अन्यस्यां दिशि संस्थाप्य सा देवी निष्प्रकम्पता ॥
आसक्तिर्मुनिचित्तानां तस्यामेवोपजायते ।
अतः शरीरसौन्दर्यात्सा गृहीतपताकिका ॥
रुद्रेन्द्रोपेन्द्रचन्द्राद्याः कलाकौशलशालिनः ।
ये चान्ये लोकविख्याता विद्यन्ते भुवनत्रये ॥
लोभकामादिभिः सर्वे जितास्ते भावशत्रुभिः ।
न कौशलमतस्तेषां विद्यते परमार्थतः ॥
तस्यास्तु देव्यास्तत्किंचित्कौशलं येन लीलया ।
तान्पराजयते तेन साभिभूतजगत्त्रया ॥
रतेर्विलासाः कामस्य केवलं तोषहेतवः ।
मुनयस्तु पुनस्तेषां न वार्तामपि जानते
तस्याः सक्ताः पुनर्देव्या व्रतनिर्वाहणादयः ।
विलासा मुनिलोकस्य मानसाक्षेपकारिणः ॥
अतोऽपहसिता सत्यं स्वविलासै रतिस्तया ।
यथा च भर्तृभक्ता सा तथेदानीं निगद्यते ॥
आपत्स्विमग्नं भर्तारं प्रकाम्य निजजीवितम् ।
निर्वाहयति वीर्येण तेनासौ भर्तृवत्सला ॥
अरुन्धती पुनर्नैव पत्युः संरक्षणक्षमा ।
निष्प्रकम्पतया तस्माद् भर्तृभक्ततया जिता ॥
किं चेह बहुनोक्तेन राज्ञः कार्यप्रसाधनी ।
तस्य राज्ये परं सारा सा देवी निष्प्रकम्पता ॥
तयोश्च निष्प्रकम्पताशुभपरिणामयोर्देवीनृपयोरस्ति प्रकर्षः

सुन्दराणामुत्पत्तिभूमिराश्चर्याणां मञ्जूषा गुणरत्नराशेः वपुः
त्वेन मुनीनामपि मनोहारिणी चान्तिर्नाम दुहिता ।

यतः सा सततानन्ददायिनी पर्युपासिता ।
स्मरणेनापि निःशेषदोषमोषविधायनी ॥
निरीक्षते विशालाक्षी यं नरं किल लीलया ।
पण्डितैः स महात्मेति कृत्वा गाढं प्रशस्यते ॥
आलिङ्गनं पुनस्तस्या मन्ये यो लप्स्यते नरः ।
स सर्वनरवर्गस्य चक्रवर्ती भविष्यति ॥
अतस्याद्भुततरं तस्या नान्या जगति विद्यते ।
प्रकर्षः सुन्दराणां सा विद्वद्भिस्तेन गीयते ॥
सद्ध्यानकेवलज्ञानमहर्द्धिप्रशमादयः ।
लोकानामद्भुता भावा ये चमत्कारकारिणः ॥
ते भवन्ति भविष्यन्ति भूताश्चानन्तशो यतः ।
तत्प्रसादेन सत्त्वानां तामाराधयतां सदा ॥
उत्पत्तिभूमिः सा तस्मादाश्चर्याणामुदाहृता ।
यथा च रत्नमञ्जूषा तथेदानीं निबोधत ॥
दानशीलतपोज्ञानकुलरूपपराक्रमाः ।
सत्यशौचार्जवालोभवीर्यैश्वर्यादयो गुणाः ॥
ये केचित्सुन्दरा लोके वर्तन्ते रत्नरूपिणः ।
चान्तिरेव हि सर्वेषां तेषामाधारतां गता ॥
तेनासौ रत्नमञ्जूषा विद्वद्भिः परिकीर्तिता ।
चान्तिहीना गुणाः सर्वे न शोभन्ते निराश्रयाः ॥

अथवा ।

क्षान्तिरेव महादानं क्षान्तिरेव महातपः ।
क्षान्तिरेव महाज्ञानं क्षान्तिरेव महादमः ॥
क्षान्तिरेव महाशीलं क्षान्तिरेव महाकुलम् ।
क्षान्तिरेव महावीर्यं क्षान्तिरेव पराक्रमः ॥
क्षान्तिरेव च सन्तोषः क्षान्तिरिन्द्रियनिग्रहः ।
क्षान्तिरेव महाशौचं क्षान्तिरेव महादया ॥
क्षान्तिरेव महारूपं क्षान्तिरेव महाबलम् ।
क्षान्तिरेव महैश्वर्यं क्षान्तिर्धैर्यमुदाहृता ॥
क्षान्तिरेव परं ब्रह्म सत्यं क्षान्तिः प्रकीर्तिता ।
क्षान्तिरेव परा मुक्तिः क्षान्तिः सर्वार्थसाधिका ॥
क्षान्तिरेव जगद्वन्द्या क्षान्तिरेव जगद्धिता ।
क्षान्तिरेव जगज्ज्येष्ठा क्षान्तिः कल्याणदायिका ॥
क्षान्तिरेव जगत्पूज्या क्षान्तिः परममङ्गलम् ।
क्षान्तिरेवौषधं चारु सर्वव्याधिनिबर्हणम् ॥
क्षान्तिरेवारिनिर्नाशं चतुरङ्गं महाबलम् ।
किं वात्र बहुनोक्तेन क्षान्तौ सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥
अत एव तु सा कन्या मुनिलोकमनोहरा ।
कुर्यादीदृग्स्वरूपायां को न चित्तं सचेतनः ॥

अन्यच्च ।

यस्य चित्तं समारोहेद्विलसन्ती स्वलीलया ।
सा कन्या धन्यतां प्राप्य सोऽपि तद्रूपतां व्रजेत् ॥

अतः सम्यग्गुणाकाङ्क्षी कः सकर्णो न तां हृदि ।
कुर्यात्कन्यां सदाकालं सर्वकामसमर्पिकाम् ॥

एवं च स्थिते ।

सा गुणोत्कर्षयोगेन कन्या सर्वाङ्गसुन्दरा ।
अस्य वैश्वानरस्योच्चैः प्रतिपक्षतया स्थिता ॥
तस्या दर्शनमात्रेण भीतभीतः सुविक्लवः ।
एष वैश्वानरो मन्ये दूरतः प्रपलायते ॥
निःशेषदोषपुञ्जोऽयं सा कन्या गुणमन्दिरम् ।
साक्षादग्निरयं पापः सा पुनर्हिमशीतला ॥
सहावस्थानमेवं हि नानयोर्विद्यते क्वचित् ।
विरोधभावात्तेनैवमस्माभिरभिधीयते ॥
यदैष कन्यां तां धन्यां कुमारः परिणेष्यति ।
अनेन पापमित्रेण तदा मैत्रीं विहास्यति ॥

अत्रान्तरे चिन्तितं विदुरेण । अये अनेन जिनमतज्ञेन नैमित्तिकेनेदमभिहितं । यथा चित्तसौन्दर्ये यः शुभपरिणामः तस्य या निष्प्रकम्पता तज्जनिता या क्षान्तिः सैवामुं नन्दिवर्धनकुमारस्यानेन पापमित्रेण वैश्वानरेण सह संसर्गं निवारयितुं समर्था नान्यस्तन्निवारणे कश्चिदुपाय इति । तत्सर्वमनेन युक्तमुक्तं । अथवा किमत्राश्चर्यं । न हि जिनमतज्ञः कदाचिदयुक्तं भाषते । ततस्तन्नैमित्तिकवचनमाकर्ण्य तातेनावलोकितं पार्श्ववर्तिनो मतिधनस्य महामन्त्रिणो वदनं । स्थितोऽसौ प्रह्वतरः । अभिहितस्तातेन । आर्य मतिधन श्रुतमेतद्भवता । मतिधनेनाभिहितं । देव श्रुतं । तातै-

नाभिहितं । आर्य यद्येवं ततो महदिदं मम चित्तोद्वेगकारणं यदेष विशिष्टजनस्पृहणीयोऽपि कुमारस्य गुणकलापः पापमित्र-सम्बन्धदूषितो निष्फलः सपन्न इति । तद् गच्छ शीघ्रं प्रेषय चित्तसौन्दर्ये वचनविन्यासकुशलान् प्रधानमहत्तमान् ग्राहय तद्देशासम्भवीनि प्राभृतानि उपदिश गच्छतां तेषां निरन्तरसम्ब-न्धकरणपटून्युपचारवचनानि याचय कुमारार्थं शुभपरिणामं चान्निदारिकामिति । मतिधनेनाभिहितं । यदाज्ञापयति देव । इति निर्गन्तुं प्रवृत्तो मतिधनः । जिनमतज्ञेनाभिहितं । महाराज अलमनेनारम्भेण । न खल्वेवंविधगमनयोग्यं तन्नगरं । तातेनाभि-हितं । आर्य कथं । जिनमतज्ञेनाभिहितं । महाराज समस्तान्ये-वात्र लोके नगरराजभार्यापुत्रमित्रादीनि वस्तूनि द्विविधानि भवन्ति । तद्यथा । अन्तरङ्गाणि बहिरङ्गाणि च । तत्र बहिरङ्गेष्वेव वस्तुषु भवादृशां गमनाज्ञापनादिव्यापारो नान्तरङ्गेषु । एतच्च नगरं राजा तत्पत्नी दुहिता च सर्वमन्तरङ्गं वर्तते । तन्न युज्यते तत्र महत्तमप्रेषणं । तातेनाभिहितं । आर्य कः पुनस्तत्र प्रभवति । जिनमतज्ञेनाभिहितं । योऽन्तरङ्ग एव राजा । तातेनाभिहितं । आर्य कः पुनरसौ । जिनमतज्ञेनाभिहितं । महाराज कर्मपरि-णामः । तस्य हि शुभपरिणामस्य कर्मपरिणामेनैव भटभुक्त्या दत्तं तन्नगरं । अतस्तदायत्तोऽसौ वर्तते । तातेनाभिहितं । आर्य किं भवत्यसौ कर्मपरिणामो मादृशामभ्यर्थनाविषयः । जिनमत-ज्ञेनाभिहितं । महाराज नैतदेवं । स हि यथेष्टकारी प्रायेण नापेक्षते सत्पुरुषाभ्यर्थनां न रज्यते सदुपचारवचनेन न गृह्यते

परोपरोधेन नानुकम्पते दृष्ट्वाप्यापद्गतं जनं। केवलमसावपि कार्यं विदधानः पृच्छति महत्तमभगिनीं लोकस्थितिं पर्यालोचयति स्वभार्यां कालपरिणतिं कथयत्यात्मीयमहत्तमाय स्वभावाय अनुवर्तते नन्दिवर्धनकुमारस्य समस्तभवान्तरानुयायिनीं प्रच्छन्नरूपां भार्यां भवितव्यतां बिभेति कियन्मात्रं नन्दिवर्धनकुमारवीर्यादपि स्वप्रवृत्तौ। ततश्चैवंविधमन्तरङ्गपरिजनं स्वसम्भावनया सम्मान्यैष कर्मपरिणाममहाराजः कार्यं कुर्वाणो न बहिरङ्गलोकं रटन्तमपि गणयति किं तर्हि यदात्मने रोचते तदेव विधत्ते। तस्मान्ना-यमभ्यर्थनोचितः। किं तु यदास्य प्रतिभासिष्यते तदा स्वयमेव कुमाराय दापयिष्यति शुभपरिणामेन चान्तिदारिकामिति। तातेनाभिहितं। आर्य हतास्तर्हि वयं। यतो न ज्ञायते कदापि तस्य प्रतिभासिष्यते अस्मिंश्चानपसारिते पापमित्रे कुमारस्य समस्त-गुणविफलतया न किंचिदस्माकं जीवतीति कृत्वा। जिनमत-ज्ञेनाभिहितं। महाराजालं विषादेन। किमत्र क्रियते यदीदृश-मेवेदं प्रयोजनमिति। तथाहि।

नरः प्रमादी शक्येऽर्थे स्यादुपालम्भभाजनम्।
अशक्यवस्तुविषये पुरुषो नापराध्यति॥

अपि च।

योऽशक्ये ऽर्थे प्रवर्तेत अनपेक्ष्य बलाबलम्।
आत्मनश्च परेषां च स हास्यः स्याद्विपश्चिताम्॥
तदत्रैवं स्थिते कार्ये यद्भविष्यतया परम्।
भवतां त्यक्तचिन्तानामासितुं युज्यते ध्रुवम्॥

अन्यच्च कथ्यते किंचिच्चेतसः स्वास्थ्यकारणम् ।
निरालम्बनतामेत्य मा भूद्दैन्यं भवादृशाम् ॥

तातेनाभिहितं । आर्य साधूक्तं। समाश्वासिता वयमनेन भवतां पश्चिमवचनेन। तत्कथय किं तदस्माकं चेतसः स्वास्थ्यकारणमिति । जिनमतज्ञेनाभिहितं । महाराज अस्त्यस्य कुमारस्य प्रच्छन्नरूपः पुण्योदयो नाम वयस्यः । स यावदस्य पार्श्ववर्ती तावदेष वैश्वानरः पापमित्रतया यं यमनर्थं कुमारस्य संपादयिष्यति स सोऽस्य प्रत्युतार्थरूपतया पर्यवस्यतीति । तदाकर्ण्य मनाक् स्वस्थीभूतस्तातः ॥

अत्रान्तरे दिनकरमम्बरतलस्य मध्यभागमारूढं निवेदयन्नाडिकाछेदप्रहतपटहनादानुसारी समुत्थितः शङ्खशब्दः । पठितं कालनिवेदकेन ।

न क्रोधात्तेजसो वृद्धिः किं तु मध्यस्थभावतः ।
दर्शयन्निति लोकानां सूर्यो मध्यस्थतां गतः ।

तातेनाभिहितं। अये मध्याह्नसमयो वर्तते । ततः समुत्थातव्यमिदानीमिति कृत्वा विसर्जितो राजलोकः । पूजितौ कलाचार्यनैमित्तिकौ प्रस्थापितौ सबहुमानं। ततो नैमित्तिकवचनादशक्यानुष्ठानमेतदिति जातनिर्णयेनापि तातेनातिमोहहेतुतयापत्यस्नेहस्य समादिष्टो विदुरः । यदुत परीक्षितव्यो भवता कुमाराभिप्रायः किं शक्यतेऽस्मात्पापमित्रादियोजयितुं कुमारो न वेति । विदुरेणाभिहितं । यदाज्ञापयति देवः । ततः समुत्थितस्तातः । कृतं दिवसोचितं कर्तव्यं ॥

द्वितीयदिने समागतो मम समीपे विदुरः । विहितप्रणामो निषण्णो मदन्तिके । पृष्टो मया । भद्र ह्यः किं नागतोऽसि । विदुरेण चिन्तितं । अये समादिष्टस्तावदहं देवेन । यथा लक्षयितव्यो भवता कुमाराभिप्रायः । ततोऽहमस्मै यत् तत्साधुभ्यः सकाशादाकर्णितमासीन्मया दुर्जनसंसर्गदोषप्रतिपादकमुदाहरणं तत्कथयामि । ततो विज्ञास्यते खल्वेतदीयोऽभिसन्धिरिति । एवं विचिन्त्य विदुरेणाभिहितं । कुमार किंचिदाश्चर्यमभूत् । मयाभिहितं । कीदृशं । विदुरेणाभिहितं । कथानकमाकर्णितं । मयाभिहितं । वर्णय कीदृशं तत्कथानकं । विदुरेणाभिहितं । वर्णयामि । केवलमवहितेन श्रोतव्यं कुमारेण । मयाभिहितं । एष दत्तावधानोऽस्मि । विदुरेणाभिहितं ॥

अस्त्यस्यामेव मनुजगतौ नगर्यामस्मिन्नेव भरताभिधाने पाटके चितिप्रतिष्ठितं नाम पुरं । तत्रास्ति वीर्यनिधानभूतः कर्मविलासो नाम राजा । तस्य च द्वे अग्रमहिष्यौ शुभसुन्दरी अकुशलमाला च । तत्र शुभसुन्दर्याः पुत्रोऽस्ति मनीषी नाम बालोऽकुशलमालायाः । तौ च मनीषिबालौ संप्राप्तकुमारभावौ नानाकारेषु काननादिषु क्रीडारसमनुभवन्तौ यथेष्टचेष्टया विचरतः । अन्यदा स्वदेहाभिधाने कानने नातिदूरादेव दृष्टस्ताभ्यां कश्चित्पुरुषः । स च तयोः पश्यतोरेव समारूढस्तदुच्छ्रयाभिधानं वल्मीकं । निबद्धस्तेन मूर्धनामकतरुशाखायां पाशको निमितः शिरोधरायां प्रवाहितस्तात्मा । ततो मा साहसं मा साहसमिति वदन्तौ प्राप्तौ

सम्मोहविक्लवो भग्नलोचनश्च पतितोऽसौ पुरुषो भूतले। समाश्वा-
सितो वायुदानेन कुमाराभ्यां। लब्धा चेतना उन्मीलिते लोचने
निरीक्षिता दिशः दृष्टौ कुमारौ। अभिहितस्ताभ्यां। भद्र
किमेतदधमपुरुषोचितं भवता व्यवसितं किं वा भद्रस्येदृशाध्यवसा-
यस्य कारणमिति कथयतु भद्रो यद्यनाख्येयं न भवति। ततो
दीर्घदीर्घं निःश्वस्य पुरुषेणाभिहितं। अलमस्मदीयकथया। न
सुन्दरमनुष्ठितं भद्राभ्यां यदहमात्मदुःखानलं निर्वापयितुकामो
भवद्भ्यां धारितः। तदधुनापि न कर्तव्यो मे विघ्न इति ब्रुवाणः
समुत्थितः पुनरात्मानमुल्लम्बयितुमसौ पुरुषः। धृतो बालेन अभि-
हितश्च। भद्र कथय तावदस्माकमुपरोधेन स्ववृत्तान्तं। ततो
यद्यलब्धप्रतीकारः स्यात्ततो यद्रुचितं तत्कुर्याः। पुरुषेणाभिहितं।
यदि निर्बन्धस्ततः श्रूयतां। आसीन्मम शरीरमिव सर्वस्वमिव
जीवितमिव हृदयमिव द्वितीयं भवजन्तुर्नाम मित्रं। स चातिस्ने-
हनिर्भरतया न क्षणमात्रमपि मां विरहयति। किं तर्हि सकल-
कालं मामेव लालयति पालयति पृच्छति च मां क्षणे क्षणे।
यदुत भद्र स्वर्गेण किं तुभ्यं रोचते। ततो यद्यदहं वदामि
तत्तदसौ भवजन्तुर्मम वयस्यो वत्सलतया संपादयति न कदाचि-
न्मत्प्रतिकूलं विधत्ते। अन्यदा मम मन्दभाग्यतया दृष्टस्तेन सदा-
गमो नाम पुरुषः। पर्यालोचितं च सह तेन किंचिदेकान्ते भव-
जन्तुना। भावितश्चित्तेन हृष्ट इव लक्ष्यते। ततस्तत्कालादारभ्य
शिथिलीभूतो ममोपरि स्नेहाबन्धः। न करोति तथा लालनां

प्रश्नयति प्रत्युत मां वैरिकमेव मन्यते दर्शयति विप्रियाणि सकल प्रतिकूलमासेवते। ततो मया चिन्तित। हा हन्त किमेतत्। न मया किंचिदस्य व्यलीकमाचरितं। किमित्ययमकाण्ड एव भवजन्तुः षष्ठिकापरावर्तित इवान्यथा संवृत्तः। हा हतोऽस्मि मन्दभाग्य इत्याराराट्यमानो वज्राहत इव पिष्ट इव हृतसर्वस्व इव शोकभराक्रान्तमूर्तिः प्राप्तोऽहं दुःखातिरेकं। लचित च कथंचित्पर्यालोचयता मया। अये सर्वोऽप्ययं सदागमपर्यालोचजनितोऽनर्थव्यतिकरः। विप्रतारितोऽयं मम वयस्योऽनेन पापेन। स चोन्मूलयन्निव मम हृदयं पुनः पुनस्तेन सदागमेन सह रहसि पर्यालोचयति। तन्निवारणार्थं रटन्तमपि मां नाकर्णयति। यथा यथा च भवजन्तोः सदागमपर्यालोचः सुतरां परिणमति तथा तथा मामेष नितरां शिथिलयति। ततः प्रवर्धते मे गाढतरं दुःखं। अन्यदा दृढतरं पर्यालोच्य सदागमेन सह किंचिदेकान्ते त्रोटितो मया सह सम्बन्धः सर्वथैव भवजन्तुना। परिच्छिन्नोऽहं चित्तेन। त्यक्तानि मम वल्लभानि मद्वचनेनैव गृहीतानि यानि पूर्वं कोमलतूलीगण्डपिधानादिसनाथानि शयनानि। विरहितानि हंसपक्ष्मादिपूरितान्यासनानि। मुक्तानि वृहतिकाप्रावाररल्लिकाचीनांशुकपट्टांशुकादीनि कोमलवस्त्राणि। प्रत्याख्यातानि मम सुखदायीनि शीतोष्णर्तुप्रतिकूलतया सेव्यानि कस्तूरिकागुरुचन्दनादीनि विलेपनानि। वर्जितः सर्वथा ममाह्लादातिरेकसम्पादकः कोमलतनुलताकलितो ललनासङ्घातः। ततःप्रभृति स भवजन्तुः करोति केशोत्पाटनं शेते कठिनभूमौ धार-

यति शरीरे मलं परिधत्ते जरच्चीवराणि वर्जयति दूरतः स्त्रौगात्रसङ्गं कथंचिदापन्ने तस्मिन् करोति प्रायश्चित्तं सहते माघमासे शीतं गृह्णाति ज्येष्ठाषाढयोरातपं सर्वथा परमवैरिक इव यद्यत्किंचिन्मे प्रतिकूलं तत्सर्वमाचरति। ततो मया चिन्तितं। परित्यक्तस्तावत्सर्वथाहमनेन गृहीतश्च शत्रुबुद्ध्या। तथाप्यामरणान्ताः प्रणयाः सज्जनानामिति वृद्धवादः। ततो यद्यप्ययमनेन सदागम-पापमित्रेण विप्रतारितो मामेवं कदर्थयति तथाप्यकाण्ड एव न मया मोक्तव्यः। यतो भद्रकोऽयं ममात्मीयप्रकृत्या लचितो बहुना कालेन कृतानि भूयांसि ममानुकूलानि। सदागमसौलकजनितो ऽयमस्य विपर्यासः। तत्कदाचिदपगच्छत्येष कालेन। ततो भवि-ष्यति ममोपरि पूर्ववदस्य स्नेहभावः। एवं पर्यालोच्य व्यवस्थितोऽहं बहिष्कृतोऽपि तेन भवजन्तुना तस्यैव सम्बन्धिनि शरीराभिधाने प्रासादे महादुःखानुभवेन कालमुदीचमाणो दुराशापाशावपाशितः सन् कियन्तमपि कालमिति। अन्यदा सदागमवचनमनुवर्तमान-स्तिरस्कृत्य मां परुषक्रियया निष्कास्य ततोऽपि प्रासादात्परमाधा र्मिक इव निर्घृणतया मामाक्रन्दन्तमवगणय्य रुष्ट इव तत्र यास्यामि यत्र भवन्तं लोचनाभ्यां न द्रच्यामीत्यभिधाय गतः कुत्रचित्। स चेदानीं निर्वृतौ नगर्यां प्राप्तः श्रूयते। सा च मादृशामगम्या नगरी। ततो मया चिन्तितं। किमधुना मया प्रियमित्रपरि-भूतेन तद्विरहितेन चाजागलस्तनकल्पेन जीवितेन। ततश्चेदमध्य-वसितमिति॥

बालेनाभिहितं। साधु स्पर्शन साधु। स्थाने भवतो व्यवसायः।

दुःसहं हि प्रियमित्रपरिभवदुःखं। तद्विरहसन्तापश्च न शक्यते ऽन्यथा यापयितुं । तथाहि ।

न शक्यः सहजात्सोढुं क्षमिणापि पराभवः ।
कनकेन हि निर्मुक्तः पाषाणोऽपि प्रलीयते ॥
मानिनां मित्रविरहे जीवितुं नैव युज्यते ।
इदं हि नश्यता तूर्णं वासरेण निवेदितम् ॥

अहो ते मित्रवत्सलता अहो स्थिरानुरागः अहो कृतज्ञता अहो साहसं अहो निर्मिथ्यभावतेति । भवजन्तोः पुनरहो क्षण-रक्तविरक्तता अहो कृतघ्नता अहो अलौकिकत्वं अहो मूढता अहो खरहृदयत्वं अहो अनार्यानुष्ठानप्रवृत्तिरिति । केवलमेवमपि स्थिते ब्रवीम्यहमत्र किंचित्तदाकर्णयतु भद्रः । स्पर्शनेनाभिहितं । वदतु निर्विकल्पमार्यः । बालेनाभिहितं ।

अलब्धप्रतिकाराणामभिमानावलम्बिनाम् ।
स्नेहैकबद्धकक्षाणां युक्तमेतद्भवादृशाम् ॥

तथापि मदनुग्रहेण धारणीया भद्रेण प्राणाः । इतरथा ममापीयमेव गतिः । रञ्जितोऽहमनेन भवतो निष्कृत्रिममित्रवा-त्सल्येन । दाक्षिण्यमहोदधयश्च सत्पुरुषा भवन्ति । सत्पुरुषश्च भद्रः कार्यतो गम्यते । अतः कर्तव्यमेवैतन्निर्विचारं मामकं वचनं भद्रेण। यद्यपि चूतमनोरथा न चिञ्चिणिकया पूर्यन्ते तथापि मदनुकम्पया भवता मत्सम्बन्ध एव भवजन्तुविरहदुःखप्रतीकारबुद्ध्या मन्तव्यः । स्पर्शनेनाभिहितं । साधु आर्य साधु । धारिता एव भवतानुप-

मदीयप्राणाः । किमत्र वक्तव्यं । नष्टो मेऽधुना शोकसन्तापः । विस्मारित इव भवता भवजन्तुः । शीतलीभूतं नयनयुगलं आह्लादितं चित्तं निर्वापितं मे शरीरं भवद्दर्शनेन । किं बहुना । त्वमेवाधुना भवजन्तुरिति । ततः संजातस्तयोर्निरन्तर-स्नेहभावः ॥

मनीषिणा चिन्तित । न खलु सहजोऽनुरक्तो वयस्यः केनचिदप्रेक्षापूर्वकारिणा पुरुषेण निर्दोषस्त्यज्यते । न च सदागमो निर्दोष कदाचित्त्याजयति । स हि गाढ पर्यालोचितकारीति श्रुतमस्माभिः । तदत्र कारणेन भवितव्यं । न सुन्दरः खल्वेष स्पर्शनः प्रायेण । तदनेन सह मैत्रीं कुर्वता विरूपमाचरितं बालेन । एवं चिन्तयन्नेव मनीषी संभाषितः स्पर्शनेन । कृतं मनीषिणापि लोकयात्रानुरोधेन सम्भाषण । सजाता तेनापि सह बहिश्छायया मैत्री स्पर्शनस्य ॥

प्रविष्टाः सर्वेऽपि नगरे । सम्प्राप्ता राजभवन । दृष्टो दत्तास्थानः कर्मविलासः सह महादेवीभ्यां । कृत पादपतनं जननी-जनकानां । आनन्दितास्तैराशीर्वादेन । दापितान्यासनानि । नोपविष्टास्तेषु निषण्णा भूतले । दर्शितः स्पर्शनः । कथितस्तद्वृत्तान्तः । प्रकाशितस्तात्मनस्तु तेन सह मैत्रीभावः कुमाराभ्यां । परितुष्टः कर्मविलासः चिन्तितमनेन . मम तावदपथ्यासेवनमिव व्याधेरुपचयहेतुरेष स्पर्शनो दृष्ट एव मयानेकशः पूर्वं । तत्सुन्दरमेतत्संपन्नं यदनेन सहानयोर्मैत्री संजातेति । केवलं प्रकृतिरियं ममानादिरूढा वर्तते । यदुत योऽस्यानुकूलस्तस्य मया प्रतिकूलेन

भवितव्य। यः पुनरस्य प्रतिकूलो निरभिष्वङ्गतया मया तस्य सुन्दरं वर्तितव्य। यः पुनरेनमेकान्ततस्त्यजति स मयापि सर्वथा मोक्तव्य एव। तदेव स्थिते निरीच्य निरीच्य कुमारयोरेनं प्रति चेष्टित यथोचितं करिष्यामीति। विचिन्त्याभिहितं कर्मविलासेन। भो. वत्सौ सुन्दरमनुष्ठितं भवद्भ्यां यदेष स्पर्शनः प्राणत्यागं विदधानो धारितो मैत्रीकरणेन पुनः सुन्दरतरं। चीरखण्डयोगतुल्यो हि वत्सयोरनेन सार्धं सम्बन्धः॥

अकुशलमालया चिन्तितं। अहो मे धन्यता। भविष्यत्येतत्सम्बन्धेन मम यथार्थं नाम। यो ह्यस्य स्पर्शनस्यानुकूलः स ममात्यन्तवल्लभः। स एव च मां वर्धयति पालयति मदीयस्नेहफलं चानुभवति नेतरः। बहुशोऽनुभूतपूर्वमेतन्मया। एष च मदीयः सूनुरेनं प्रति मुखरागेण गाढमनुकूलो लक्ष्यते। ततो भविष्यति मनोरथपूर्तिरिति। विचिन्त्य तथा बाल प्रत्यभिहितं। वत्स सुन्दरमनुष्ठित। अवियोगो भवतु भवतः सुमित्रेणेति॥

शुभसुन्दर्या चिन्तितं। न सुन्दरः खल्वेष मम तनयस्य पापमित्रसम्बन्धः। रिपुरेष परमार्थेन कारणमनर्थपरम्परायाः। शत्रुरयं ममापि सहजो वर्तते। कदर्थिताहमनेन बहुशः पूर्वं। नास्त्येव मयास्य च सहावस्थानं। केवलमेतावानत्र चित्तसन्धारणाहेतुः यदेष मदीयपुत्रोऽमुं प्रति मुखच्छायया दृष्टिविकारेण च विरक्त इव लक्ष्यते। ततो न प्रभविष्यति प्रायेण ममायं पापः। यदि वा न ज्ञायते किं भविष्यति। विषमः खल्वेष दुरात्मा।

शुभसुन्दरी ॥ अत्रान्तरे संजातो मध्याह्नः । उपसंहृतमास्थानं । गताः सर्वेऽपि स्वस्थानेषु ॥

ततस्तद्दिनादारभ्य प्रवर्धते बालस्य स्पर्शनेन सह स्नेहाबन्धः । चकितस्तिष्ठति सर्वथा मनीषी । न गच्छति विश्रम्भं । स्पर्शनस्तु सदा-संनिहिततया कुमारयोरन्तर्बहिश्च न पार्श्वं मुञ्चति । ततः पर्यटन्ति ते सहिता एव नानास्थानेषु क्रीडन्ति विविधक्रीडाभिः । ततो मनीषिणा चिन्तितं । कीदृशमनेन स्पर्शनेन सह विचरतां सर्वत्रा-विश्रब्धचित्तानां सुखं । न चैष तावदद्यापि सम्यग् लक्ष्यते कीदृश-स्वरूप इति । न चाज्ञातपरमार्थैरेष निर्धारयितुं संग्रहीतुं वा पार्यते । तदिदमत्र प्राप्तकालं । गवेषयामि तावदस्य मूलशुद्धिं । ततो विज्ञाय यथोचितमाचरिष्यामीति स्थापितः सिद्धान्तः । ततः समाहूतो रहसि बोधो नामाङ्गरक्षः । अभिहितश्चासौ । भद्र ममास्य स्पर्शनस्योपरि महानविश्रम्भः । तदस्य मूलशुद्धिं सम्यगव-बुध्य शीघ्रमावेदय । बोधेनाभिहितं । यदाज्ञापयति कुमार इति । निर्गतो बोधः । ततोऽभ्यस्तसमस्तदेशभाषाकौशलो बहुविधवेष-विरचनाचतुरः स्वामिकार्यबद्धकक्षो लब्धलक्ष्योऽनुपलक्ष्यश्च प्रहि-तस्तेनात्मीयः प्रभावो नाम पुरुषः प्रणिधिः । आदिष्टश्चासौ प्रस्तुतप्रयोजनं । ततो विविधदेशेषु कियन्तमपि कालं पर्यट्य समागतः सोऽन्यदा । प्रविष्टो बोधसमीपे । विहितप्रणामो निषण्णो भूतले । बोधेनापि विधायोचितां प्रतिपत्तिमभिहितो ऽसौ । भद्र वर्णयात्मीयवृत्तान्तं ।

प्रभावः प्राह । यदाज्ञापयति देवः । अस्ति तावदहमितो

निर्गत्य गतो बहिरङ्गेषु नानादेशेषु । न लब्धो मया तत्र प्रस्तुत-प्रवृत्तिगन्धोऽपि । ततो गतोऽहमन्तरङ्गेषु जनपदेषु । तत्र च दृष्टमेकत्र मया भिल्लपल्लीकल्पमाकीर्णं समन्तात्कामादिचरटैर्नि-वासः पापिष्ठलोकानामाकरो मिथ्याभिमानस्य हेतुरकल्याणपरम्प-रायाः अवष्टब्धं सततं विततेन तमसा रहित प्रकाशलेशेनापि राजसचित्तं नाम नगरं । तत्र च चूडामणिस्सुरटचक्रस्य कारणं समस्तपापवृत्तीनां वज्रपातः कुशलमार्गगिरेः दुर्जयः शक्रादीनाम-तुल्यबलपराक्रमो रागकेसरी नाम नरेन्द्रः । तस्य च चिन्तकः सर्वप्रयोजनानां अप्रतिहताज्ञः समस्तस्थानेषु निपुणो जगद्वशीकरणे कृताभ्यासो जन्तुविमोहने पटुबुद्धिः पापनीतिमार्गेषु अनपेक्षः स्वकार्यप्रवृत्तौ परोपदेशानां निक्षिप्तसमस्तराज्यभारो विषयाभि-लाषो नामामात्यः । ततस्तस्मिन्नगरे यावदह राजकुलस्याभ्यर्ण-भूभागे प्राप्तस्तावदकाण्ड एव समुल्लसितो बहलः कोलाहलः । निर्गच्छन्ति घोषयता बन्दिवृन्देन प्रख्यापितमाहात्म्या लौल्यादि-नरेन्द्राधिष्ठिता मिथ्याभिनिवेशादयो भूयांसः स्यन्दनाः । पूरयन्ति गलगर्जितेन दिगन्तराणि राजमार्गमवतरन्तो ममत्वादयः करि-वराः । चलिता हेषारवेण बधिरयन्तो दिक्चक्रवालमज्ञानादयो वरवाजिनः । विराजन्ते गृहीतनानायुधा रणशौण्डीरतया वल्ग-मानाः पुरतो धावन्तश्चापलादयोऽसंख्येयाः पदातयः । ततः कन्दर्पप्रयाणकपटहशब्दाकर्णनसमनन्तर खरपवनप्रेरितमेघजालमिव क्षणमात्रेणैव विलासध्वजमालाकुल विब्बोकशङ्खकाहलाध्वनिपूरित-दिगन्तर मिलितमपरिमित बलं । ततस्तदवलोक्य मया चिन्तितं ।

अये किमेतत् । गन्तुमिव प्रवृत्तः क्वचिदय राजा लक्ष्यते । तत्किमस्य गमनप्रयोजनमिति । यावदितर्काकुलस्तिष्ठामि तावद्दृष्टो मया पर्यन्तदारुणः स्वरूपेणादर्शकः संसारवैचित्र्यस्य बोधकोऽविदुषां निर्वेदभूमिर्विवेकिनामविज्ञातस्वरूपो निर्विवेकैस्तस्यैव विषयाभिलाषस्य मन्त्रिणः सम्बन्धी विपाको नाम पुरुषः। ततः प्रियसम्भाषणपूर्वकं पृष्टोऽसौ मया। भद्र कथय किमस्य नरेन्द्रस्य प्रस्थानकारणं । कुतूहलं मे । विपाकेनाभिहितं । आर्य यद्येवं ततः समाकर्णय ॥

पूर्वमिह क्वचिदवसरे सुगृहीतनामधेयेन देवेन रागकेसरिणाभिहितोऽमात्यः । यदुत आर्य विषयाभिलाष तथा कथंचिद्विधेहि यथा मम समस्तमपि जगत् किङ्करतां प्रतिपद्यते । मन्त्रिणाभिहितं । यदाज्ञापयति देवः । ततो नान्यः कश्चिदस्य राजादिष्टप्रयोजनस्य निर्वर्तनक्षम इति मनसि पर्यालोच्य किं वात्रान्येन साधनेन बहुना क्लेशितेन साधयिष्यन्त्येतान्येवाचिन्त्यवीर्यतया प्रस्तुतप्रयोजनमिति संजातावष्टम्भेन मन्त्रिणा गाढमनुरक्तभक्तानि विविधस्थानेषु निर्व्यूढसाहसानि स्वामिनि भृत्यतया लब्धजयपताकानि जनहृदयाक्षेपकरणपटूनि प्रत्यादेशः शूराणां प्रकर्षस्थानं निकषभूमिः परवञ्चनचतुराणां परमकाष्ठा साहसिकानां निदर्शनं दुर्दान्तानामात्मीयान्येव स्पर्शनादीनि पञ्च गृहीतानि मानुषाणि प्रहितानि जगद्वशीकरणार्थं ॥ ततो मया चिन्तितं । अये लब्धं स्पर्शनस्य तावन्मूलोत्थानं ॥ विपाकेनाभिहितं । ततो वितते जगति विचरद्भिस्तैर्वशीकृतप्रायं भुवनं वर्तते ग्राहितप्रायं

रागकेसरिकिङ्करतां । केवलं महासस्यसमुदायानामीतिविशेष इव तेषामुपद्रवकारी समुत्थितः श्रूयते किल कश्चित् सन्तोषो नाम चरटः । निर्वाहिताश्च तान्यभिभूय किल कियन्तोऽपि लोकास्तेन प्रवेशिताश्च देवभुक्तेरतिक्रान्तायां निर्वृतौ नगर्यामिति च श्रूयते ॥ ततो मया चिन्तितं । व्यभिचरति मनागयमर्थो यतोऽस्माकं समक्षमेव मनीषिबालयोः स्पर्शनेन निर्वृतौ नगर्यां भवजन्तोर्गमनं सदागमबलेनाख्यातं । अयं तु स्पर्शनादीन्यभिभूय सन्तोषेण निर्वाहिता लोकाः स्थापिताश्च निर्वृतौ नगर्यामिति कथयति । तत्कथमेतत् । अथवा किमनयाकाण्डपर्यालोचनया । अवहितस्तावदा-कर्णयाम्यस्य वचनं । पश्चाद्विचारयिष्यामि ॥ विपाकेनाभिहितं । ततोऽयमाप्तलोकश्रुतेराकर्णितोऽद्य देवेन रागकेसरिणा स्पर्शनाद्य-भिभवव्यतिकरः । ततोऽतिदुःसहमश्रुतपूर्वं च स्वपदातिपरिभव-वचनमाकर्ण्य कोपानलजनितरक्तलोचनयुगलेन विषमस्फुरिताधरेण करालभ्रुकुटिभङ्गकुटिलीकृतललाटपट्टेनाबद्धनिरन्तरस्वेदबिन्दुना निर्दयकराभिहतधरणीपृष्ठेन प्रलयज्वलनभासुरं रूपमाबिभ्रतामर्ष-वशपरिस्खलद्वचनेन देवेन रागकेसरिणाज्ञापितः परिजनः । अरे त्वरितास्ताडयत प्रयाणकपटहं सज्जीकुरुत चतुरङ्गं बलं । परि-जनेनाभिहितं । यदाज्ञापयति देवः । ततस्तथा देवमायस्तमानस-मवलोक्य विषयाभिलाषेणाभिहितं । देव अलमावेगेन । किया-नसौ वराकसन्तोषः । अस्थानमादरस्य । न खलु केसरी लीला-दलितत्रिगण्डगलितवरकरिनिकरो हरिणं व्यापादयतोद्विग्नायस्त-चित्तो भवति । देवेनाभिहितं । सखे सत्यमिदं । केवलं युष्मन्मा-

नुषकदर्थनां कुर्वता दृढमुद्देजितास्तेन पापेन सन्तोषेण। न खलु तमनुन्मूल्य मम मनसः सुखासिका संपद्यते। मन्त्रिणाभिहितं। देव स्तोकमेतत्। मुच्यतां संरम्भः। ततस्तद्वचनेन मनाक् स्वस्थीभूतो देवः। कृतमशेषं गमनोचितं। स्थापितः पुरतः स्नेहसलिलपूर्णः प्रेमाबन्धाख्यः कनककलशः। उद्घोषितः केलिजल्पनामको जयजयशब्दः। गीतानि चाटुवचनादीनि मङ्गलानि। प्रहतं रतिकलहनामकमुद्दामातोद्यवृन्दं। निर्वर्तितान्यङ्गरागभूषणादीनि समस्तकौतुकानि। प्रवृत्तो रथावरोहणार्थं देवः। अत्रान्तरे स्मृतमनेन। अये न दृष्टो नाप्यापृष्टोऽद्यापि मया तातः। अहो मे प्रमत्तता अहो मे दुर्विनीतता अहो मे तुच्छत्वेन स्वल्पप्रयोजनेऽपि पर्याकुलता यत्तातपादवन्दनमपि विस्मृतमिति। ततो निवृत्य चलितस्तद्दर्शनार्थं देवः॥

मयाभिहितं। भद्र कः पुनरस्य तातः। ततो विपाकेनाभिहितं। आर्य अतिमुग्धोऽसि यतस्त्वमेतावदपि न जानीषे। यतोऽस्य देवस्य रागकेसरिणो बालाबलादीनामपि सुप्रतीतोऽनेकाद्भुतकर्मा भुवनत्रयप्रकटिताभिधानो महामोहो जनकः। तथाहि।

महामोहो जगत्सर्वं भ्रामयत्येष लीलया।
शक्रादयो जगन्नाथा यस्य किङ्करतां गताः॥
अन्येषां लङ्घयन्तीह शौर्यावष्टम्भतो नराः।
आज्ञां न तु जगत्यत्र महामोहस्य केचन॥
वेदान्तवादिसिद्धान्ते परमात्मा यथा किल।
चराचरस्य जगतो व्यापकत्वेन गीयते॥

महामोहस्तथैवात्र स्ववीर्येण जगत्त्रये ।
द्वेषाद्यशेषलोकानां व्यापकः समुदाहृतः ॥
तत एव प्रवर्तन्ते यान्ति तत्र पुनर्लयम् ।
सर्वे जीवाः परे पुंसि यथा वेदान्तवादिनाम् ॥
महामोहात्प्रवर्तन्ते तथा सर्वे मदादयः ।
लीयन्तेऽपि च तत्रैव परमात्मा स वर्तते ॥

अन्यच्च ।

यज्ज्ञातपरमार्थोऽपि बुद्धा सन्तोषजं सुखम् ।
इन्द्रियैर्बाध्यते जन्तुर्महामोहोऽत्र कारणम् ॥
अधीत्य सर्वशास्त्राणि नराः पण्डितमानिनः ।
विषयेषु रताः सोऽयं महामोहो विजृम्भते ॥
जैनेन्द्रमततत्त्वज्ञाः कषायवशवर्तिनः ।
जायन्ते यन्नरा लोके तन्महामोहशासनम् ॥
अवाप्य मानुषं जन्म लब्ध्वा जैनं च शासनम् ।
यत्तिष्ठन्ति गृहासक्ता महामोहोऽत्र कारणम् ॥
विलंघ्य च महामोहः स्ववीर्येण निराकुलः ।
कांश्चिद्विडम्बयत्युच्चैर्यतिभावस्थितानपि ॥
मनुष्यलोके पाताले तथा देवालयेष्वपि ।
विलसत्येष महामोहो गन्धहस्ती यथेच्छया ॥
सर्वथा मित्रभावेन गाढं विश्रब्धचेतसाम् ।
कुर्वन्ति वञ्चनं यच्च महामोहोऽत्र कारणम् ॥
विश्रब्धं निजभर्तारं परित्यज्य कुलस्त्रियः ।

परेषु यत्प्रवर्तन्ते महामोहस्य तत्फलम् ॥
विलंघ्य कुलमर्यादां पारदार्येऽपि यन्नराः ।
वर्तन्ते विलसत्येष महामोहमहानृपः ॥
यत एव समुत्पन्ना जाताश्च गुणभाजनम् ।
प्रतिकूला गुरोस्तस्य वशे येऽस्य नराधमाः ॥
अनार्याणि तथान्यानि यानि कार्याणि कर्हिचित् ।
चौर्यादीनि विलासेन तेषामेष प्रवर्तकः ॥
इत्थं प्रभूतवृत्तान्तः परिपाल्य जगत्त्रयम् ।
वृद्धोऽहमधुना युक्तं किं ममेति विचिन्त्य च ॥
पार्श्वस्थितोऽपि शक्नोमि वीर्येण परिरक्षितुम् ।
जगत्तेन स्वपुत्राय राज्यं यच्छामि साम्प्रतम् ॥
रागकेसरिणो दत्त्वा ततो राज्यं विचक्षणः ।
महामोहोऽधुना सोऽयं शेते निश्चिन्ततां गतः ॥
तथापीदं जगत्सर्वं प्रभावेण महात्मनः ।
तस्यैव वर्तते नूनं कोऽन्यः स्यादस्य पालकः ॥
तदेषोऽद्भुतकर्तव्यः प्रसिद्धोऽपि जगत्त्रये ।
महामोहनरेन्द्रस्ते कथं प्रष्टव्यतां गतः ॥

ततो मयाभिहितं । भद्र न कर्तव्योऽत्र भवता कोपः । पथिकः खल्वहं । श्रुतश्च मयापि महामोहः पूर्वं सामान्येन न पुनर्विशेषतो रागकेसरिजनकतया । तदधुनापनीतं ममाज्ञानं भद्रेण । तदुत्तर-वृत्तान्तमप्याख्यातुमर्हति भद्रः ॥

विपाकेनाभिहितं । ततो गतो देवः शीघ्रं जनकपादमूलं ।

दृष्टोऽनेन तमःसंज्ञकेन लम्बमानेन भ्रूयुगलेन अविद्याभिधानया प्रकम्पमानया गात्रयष्ट्या जराजीर्णकायस्तृष्णाभिधानायां वेदिकायां विपर्यासनाम्नि विष्टरे महत्युपविष्टो महामोहः। ततः चितितल-विन्यस्तहस्तमस्तकेन कृतं देवेन पादपतनं। अभिनन्दितो महा-मोहेन। निषीदतश्च भूतले देवस्य दापितं महामोहेनासनं। उपविष्टस्तत्र जनकसम्भ्रमवचनेन देवः। पृष्टा शरीरकुशलवार्ता निवेदितश्च प्रस्तुतव्यतिकरः। ततो महामोहेनाभिहितं। पुत्र ममाधुना जरच्चीवरस्येव पश्चिमो धावो वर्तते। ततो मदीय-शरीरस्य पामापरिगतमूर्तेरिव करभस्य यदाश्यते तत्सारं। ततो न युक्तं मयि तिष्ठति भवतः प्रस्थानं कर्तुं। तिष्ठ त्वं विपुलं राज्यं विदधानो निराकुलचित्तः। अहमेव प्रस्तुतप्रयोजनं साधयिष्या-मीति। देवेन कर्णौ पिधायाभिहितं। तात मा मैवं वोचः। शान्तं पापं। प्रतिहतममङ्गलं। अनन्तकल्पस्थायि भवतु यौष्माकं शरीरं। न खलु युष्मदीयशरीरनिराबाधामात्रपरितोषिणि किङ्करजनेऽस्मिन्नेवमाज्ञपयितुमर्हति तातः। तत्किमनेन बहुना। गच्छाम्यहं अनुजानीत यूयं। महामोहः प्राह। जात मया तावद्गन्तव्यमेव भवतस्तु केवलमवस्थानेऽनुज्ञेत्यभिधायोत्थितो महा-मोहः। ततो विज्ञाय निर्बन्धं देवेनाभिहितं। तात यद्येवं ततोऽहमपि तातपादानुचरो भविष्यामि न प्रतिस्खलनीयस्तातेन। महामोहः प्राह। जात एवं भवतु। न खलु वयमपि भवन्तं मोक्तुं क्षणमपि पारयामः। केवलं गुरुतया प्रयोजनस्यैवं मन्त्रितम-स्माभिः। तदधुना सुन्दरमिदं जातेन जल्पितं। देवेनाभिहितं।

महाप्रसादः । ततस्तातोऽपि प्रस्थित इति ज्ञापितं समस्तनरेन्द्राणां देवेन । प्रवर्तितं निःशेषं विशेषतो बलं । ततः स्वयमेव महा-मोहनरेन्द्रो देवो रागकेसरी विषयाभिलाषादयश्च सर्वे मन्त्रि-महत्तमाः सर्वबलेन सन्तोषचरटस्योपरि विग्रहेण चलिता इति वार्तया क्षुभितमेतत् समन्ताद्राजसचित्तं नगरं समुल्लसितोऽयं बहलः कलकलः ।

तदिदं भद्र अस्य नरेन्द्रस्य प्रस्थानप्रयोजनमिति । एतच्चाति-कुतूहलिनं भवन्तमालोक्य मया निवेदितं । इतरथातित्वरया मम वचनमात्रोच्चारणेऽपि नावसरोऽस्ति यतो ममाग्रानीके नियमः । मयाभिहितं । आर्य किमत्र वक्तव्यं । परोपकारकरणव्यग्रा एव सत्पुरुषा भवन्ति । ते हि परे प्रियं कर्तुमुद्यताः शिथिलयन्ति स्वप्रयोजनं कुर्वन्ति स्वभुजोपार्जितद्रव्यव्ययं विषहन्ते विविधदुःखानि न गणयन्त्यात्मापदं ददति मस्तकं प्रक्रामन्ति प्राणान् । परप्रयो-जनमेव हि ते स्वप्रयोजनं मन्यन्ते । ततश्चैवंविधैर्मदीयवचनैर्मनसि परितुष्टो नामयित्वा मदभिमुखमीषदुत्तमाङ्गं व्रजाम्यहमधुने-त्यभिधाय च कृतप्रणामो मया गतो विपाकः ॥

मया चिन्तितं । साधितप्रायं मयाधुना राजकार्यं । यतः स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमुपलभ्य भवतागन्तव्यमेतावानेव मम राजादेशः । तत्र यावन्तोऽनेन विपाकेन स्पर्शनादीनां गुणा वर्णितास्ते सर्वे तत्र स्पर्शने घटन्ते । ममानुभवसिद्धमेतत् । तस्मादेतदुपवर्णितमानुष-पञ्चकस्याद्योऽसौ भविष्यति । लब्धा मया तस्य मूलशुद्धिः । केवलमेकं सन्तोषव्यतिकरमद्यापि नावगच्छामि । एतावच्च वितर्क-

यामि । सदागमानुचर एवायं कश्चिद्भविष्यति । अन्यथा पूर्वापरविरुद्धमेतत्स्यात् । अथवा किमनेने । गच्छामि तावत् स्वामिपादमूलं । निवेदयामि यथोपलब्धवृत्तान्तं । ततो देव एवात्र यथोचितं विज्ञास्यतीत्यालोच्य समागतोऽहं । एतदाकर्ण्य देवः प्रमाणमिति । बोधेनाभिहितं । साधु प्रभाव साधु सुन्दरमनुष्ठितं भवता । ततः सहैव प्रभावेण प्रविष्टो बोधः कुमारसमीपं । कृतप्रणामेन च निवेदितः कुमाराय समस्तोऽपि प्रभावानीतवार्तावृत्तान्तः । परितुष्टो मनीषी पूजितः प्रभावः ॥

पृष्टोऽन्यदा मनीषिणा स्पर्शनः । यदुत भद्र किं भवतः सदागमेनैव तेन भवजन्तुना सुमित्रेण सह विरहः संपादित उत तत्र कश्चिदन्योऽप्यासीदिति । स्पर्शनेनाभिहितं । आर्य आसीत् । केवलमलं तत्कथया । न खल्वहं भयविक्लवतया तस्य क्रूरकर्मणो नामाप्युच्चारयितुं शक्नोमि । स हि सदागमस्तस्य केवलं भवजन्तोरुपदेशं ददाति मत्कदर्थनविषयं । स तु तस्यैवानुचरः क्रूरकर्मा नानायातनाभिः साक्षान्मां कदर्थयति भवजन्तुं मत्तो विमुखयति । तेनैव चाहं शरीरप्रासादान्निःसारितो भवजन्तुश्च निर्वृतौ नगर्यां प्रापितः । स एव तत्र कारणं पुरुषः । सदागमस्य केवलमुपदेशदाने व्यापारः ॥ मनीषिणाभिहितं । भद्र किं तस्याभिधानं । स्पर्शनः प्राह । कथितमिदमार्यस्य मया । नाहं भयाकुलतया तदभिधानमुच्चारयामि । अत एव पूर्वमपि मया न युष्माकं तदाख्यातं । किं चातिपापिष्ठोऽसौ । ततोऽलं तन्नामग्रहणेन । पापिष्ठजनकथा हि क्रियमाणा पापं वर्धयति यशो दूषयति

लाघवमाधत्ते मनो विप्लावयति धर्मबुद्धिं ध्वंसयतीति। मनीषिणाभिहितं। तथापि महत्कुतूहलं तदभिधानश्रवणेऽस्माकं। न चास्मदभ्यर्णे वर्तमानेन भवता तद्भयं विधातव्य। न च नामग्रहणमात्रेण किंचित्पापं। न ह्यग्निरित्युक्ते मुखदाहः संपद्यते। ततो विज्ञाय निर्बन्धं तरलिततारं दृशापि दिशोऽवलोकयता स्पर्शनेनाभिहितं। आर्य यद्येवं ततः सन्तोष इति तस्य दुर्नामकस्य नाम॥ मनीषिणा चिन्तितं। सम्यगुपलब्धा मूलशुद्धिरस्य स्पर्शनस्य प्रभावेण। यतः सन्तोषव्यतिकर एवैकस्तत्राघटमानक आसीत्। सोऽप्यधुना घटितः। सम्यक् च मया पूर्वं वितर्कितं यथा न सुन्दरः खल्वेष स्पर्शनः प्रायेणेति यतो विषयाभिलाषप्रयुक्तोऽयं लोकवञ्चनप्रवणः पर्यटति। तदशोभन एवायं। तथापि प्रतिपन्नोऽयं मया मित्रतया। दर्शितो बहिश्छायया स्नेहभावः। क्रीडितमेकत्र बहुकालं। तस्मान्न युक्तोऽकाण्ड एव परित्यक्तुं। केवलं विज्ञातस्वरूपेणास्य मयाधुना सुतरां न कर्तव्यो विश्रम्भो नाचरितव्यमस्यानुकूलं न समर्पणीयमात्मस्वरूपं न निवेदनीयं गुह्यं नापि दर्शनीयो बहिर्भावः। विषमप्रकृतिरेष वर्तते। ततोऽनेन सह यापनया वर्तितव्यं पूर्वस्थित्यैव पर्यटितव्यं सर्वत्र सहितेन कर्तव्यं चात्मीयप्रयोजनाबाधकमस्य वचनं। केवलमभिष्वङ्गोऽस्योपरि न कार्यो मया यावदस्य सर्वथा परित्यागावसरो भवति। एवं च वर्तमानस्य मे न भविष्यत्येष बाधक इति। स्थापितो मनीषिणा स्वचेतसि सिद्धान्तः। ततः पूर्वस्थित्यैव विलसन्ति ते स्पर्शनमनीषिबाला नानास्थानेषु। व्रजन्ति दिनानि॥

अन्यदा स्पर्शनेन कृतो जल्पप्रस्तावः । अभिहितं च तेन । अरे किमत्र लोके सारं किं वा सर्वे जन्तवोऽभिलषन्ति । बालेनाभिहितं । वयस्य किमत्र ज्ञातव्यं । सुप्रसिद्धमिदं । स्पर्शनः प्राह । कथय किं तत् । बालो जगाद । वयस्य सुखं । स्पर्शनः प्राह । तत् किमिति तदेव सदा न सेव्यते । बालेनाभिहितं । कस्तस्य सेवनोपायः । स्पर्शनेनोक्तं । अहं । बालो जगाद । कथं । स्पर्शनः प्राह । अस्ति मे योगशक्तिः । तयाहं प्राणिनां शरीरमनुप्रविश्य बहिरन्तश्च त्वचि लीनस्तिष्ठामि । ततश्च ते यदि भक्तिपुरःसरं मामेव ध्यायन्ति कोमललल्लितस्पर्शसम्बन्धं कुर्वन्ति ततो निरुपमं सुखं लभन्ते । तेनाहं सुखसेवनस्योपायः । मनीषिणा चिन्तितं । अये रचितोऽनेनावयोर्वञ्चनप्रपञ्चः । बालेनाभिहितं । वयस्य तत्किमियन्तं कालं नावेदितमिदमस्माकं । अहो वञ्चिता वयमधन्याः सत्यप्येवंविधे सुखोपाये तदनासेवनेन । अहो ते गम्भीरता यदेवंविधामपि योगशक्तिमात्मनो न प्रकटयसि । तदिदानीमपि कुरु प्रसादं दर्शय कुतूहलं व्यापारय योगशक्तिं भवावयोः सुखसेवनहेतुरिति । ततः किं क्रियतामेतदिति दृष्टिविकारेणैव दर्शयता साकूतेन निरीक्षितं मनीषिणो वदनं स्पर्शनेन । ततः पश्यामि किं तावत् करोतीति संचिन्त्य मनीषिणाभिहितं । वयस्य क्रियतां बालभाषितं कोऽत्र विरोधः । ततः स्पर्शनेन विरचितं पद्मासनं स्थिरीकृतः कायः परित्यक्तो बहिर्विक्षेपः निश्चलीकृता दृष्टिः समर्पिता नासिकाग्रे निबद्धं हृत्पौण्डरीके मानसं । धृता धारणा । संजाता तत्प्रत्ययैकतानता । समापूरितं ध्यानं । निरुद्धाः करणवृत्तयः ।

आविर्भूतः स्वरूपशून्य इवार्थनिर्भासः । संजातः समाधिः । विहितोऽन्तर्धानहेतुः संयमः । कृतमन्तर्धानं । अनुप्रविष्टो मनीषिबालयोः शरीरं । अधिष्ठितः स्वाभिहितप्रदेशः । विस्मितौ मनीषिबालौ । प्रवृत्ता द्वयोरपि कोमलस्पर्शेच्छा ॥

ततो बालो मृदूनि शयनानि सुखान्यासनानि कोमलानि वसनानि अस्थिमांसत्वग्रोमसुखदायीनि संवाहनानि ललितललनानामनवरतसुरतानि ऋतुविपर्यस्तवीर्याणि सुखस्पर्शविलेपनानि अन्यानि चोद्वर्तनस्नानादीनि स्पर्शनप्रियाणि गृद्धो मूर्छितः सततमासेवते । तच्च शयनादिकं भस्मकव्याधिरिव भक्तपानं स्पर्शनः समस्तमुपभुंक्ते । बालस्य तु गार्ध्यव्याधिविक्लवीभूतचित्तस्य सन्तोषरूपस्वास्थ्यविकलतया पामाकण्डूयनमिव परमार्थतस्तद्दुःखकारणमेव । तथाप्यसौ विपर्यासवशेन तदुपभोगे सति चिन्तयति । अहो मे सुखं अहो मे परमानन्दः । ततो मिथ्याभावनया परमसुखसन्दर्भनिर्भरः किलाहमिति वृथा निमीलिताक्षोऽनाख्येयं रसान्तरमवगाहते ॥

मनीषी पुनर्मृदुस्पर्शेच्छायां प्रवर्तमानायामेवं भावयति । अये स्पर्शनजनितोऽयं मम विकारो न स्वाभाविकः । परमरिपुश्चायं मम वर्तते । सुनिर्णीतमिदं मया । ततः कथमयं सुखहेतुर्भविष्यतीति मत्वा तदनुकूलं न किंचिदाचरति । अथ कथंचित्प्रतिपन्नोऽयं मित्रतयानुवर्तनीयस्तावदिति भावनया कालयापनां कुर्वाणस्तदनुकूलमपि किंचिदाचरति । तथापि तस्य लौल्यरोगविकलतया सन्तोषामृतस्वस्थीभूतमानसस्य रोगरहितशरीरस्येव सुपथ्यान्नं तच्छयनादिकमुपभुज्यमानं सुखमेवोत्पादयति । तथापि

नासौ तत्राभिष्वङ्गं विधत्ते। ततो न भवत्यागामिनोऽपि दुःखस्यावन्धः॥

अन्यदा प्रकटीभूतः स्पर्शनः। अभिहितोऽनेन बालः। अपि वयस्य मदीयपरिश्रमस्यास्ति किंचित्फलं संपन्नस्ते कश्चिदुपकारः॥। बालः प्राह। सखेऽनुगृहीतोऽस्मि दर्शितो ममाचिन्त्याह्लाद-सम्पादनेन भवता साक्षात्स्वर्गः। अथवा किमत्राश्चर्यं। परार्थमेव निर्मितस्त्वमसि विधात्रा। तथाहि।

परार्थमेव जायन्ते लोके नूनं भवादृशाः।
मादृशानां तु सम्भूतिस्त्वत्प्रसादेन सार्थिका॥
इदं हि तेषां सौजन्यं यत्स्वभावेन सर्वदा।
परेषां सुखहेतुत्वं प्रपद्यन्ते नरोत्तमाः॥

स्पर्शनेन चिन्तितं। अये संपन्नस्तावदेष मे निर्व्यभिचारः किङ्करः प्रतिपद्यते मयादिष्टमेष कृष्णं श्वेतं श्वेतं कृष्णमिति निर्विचारं। एवं विचिन्त्य स्पर्शनेनाभिहितं। वयस्य इयतैव नः प्रयोजनं। चरितार्थोऽहमिदानीं भवदुपकारसंपत्त्येति।

ततो मनीषिसमीपमुपगम्याभिहितमनेन। सखे किं सार्थकः भवतोऽर्थसम्पादनेन मदीयः प्रयास उत नेति। मनीषिणोक्तं। भद्र किमत्रोच्यतां। अनाख्येयस्तावकोऽतिशयः। स्पर्शनेन चिन्तितं। अये साभिप्रायकमेतत्। दुष्टः खल्वेष मनीषी न शक्यते मादृशै रञ्जयितुं। लक्षितोऽहमनेन स्वरूपतः प्रायेण। तस्मात्सलज्ज एव तावदास्तां। नात्र बहुविकत्थनं श्रेयस्करमिति। विचिन्त्य धूर्ततया कृता स्पर्शनेन काकली न दर्शितो मुखविकारोऽपि स्थितो मौनेनेति॥

इतश्च बालेनापि स्वमातुरकुशलमालायाः कथितः समस्तोऽपि सरभसेन यो योगशक्तिदीपनपुरःसरं सुखसम्पादनसामर्थ्यलक्षणः स्पर्शनव्यतिकरः। अकुशलमालोवाच। जात सूचितमिदमादावेव मया यथा सुन्दरस्तवानेन वरमित्रेण सार्धं सम्बन्धः हेतुः सुखपरम्परायाः। किंच। अस्ति ममापीदृशी योगशक्तिरिति। दर्शयिष्याम्यहमपि जातस्य कुतूहलं। बालस्तूवाच। यद्येवं ततो बहुतरमम्बायाः प्रसादेनास्माभिरद्यापि द्रष्टव्यं। अकुशलमालोवाच। तत्कथनीयं भवता यदा प्रयुज्यते योगशक्तिरिति॥

इतश्च मनीषिणापि स्वमातुः शुभसुन्दर्या निवेदितः सर्वोऽपि स्पर्शनवृत्तान्तः। तयाभिहितं। वत्स न चारुस्तवानेन पापमित्रेण सह संसर्गः। कारणमेष दुःखपद्धतेः। मनीषिणाभिहितं। सत्यमेतत्। केवलं न कर्तव्यमत्र भयमम्बया। लक्षितो मयायं स्वरूपेण। नाहमस्य यत्नवतोऽपि वञ्चनगोचरः। केवलमस्य परित्यागकालं प्रतिपालयामि। यतः प्रतिपन्नोऽयं मया मित्रतया नाकाण्ड एव हातुं युक्तः। शुभसुन्दर्युवाच। जात सुन्दरमिदमनुष्ठितं भवता। अहो ते लोकज्ञता अहो प्रतिपन्नवात्सल्यं अहो नीतिपरता अहो गम्भीरता अहो स्थैर्यातिरेकः। तथाहि।

नाकाण्ड एव मुञ्चन्ति सदोषमपि सज्जनाः।
प्रतिपन्नं गृहस्थायी तत्रोदाहरणं जिनः॥
प्रतिपन्नमकाले तु सदोषमपि यस्त्यजेत्।
स निन्द्यः स्यात्सतां मध्ये तन्नाशौ स्वार्थसाधकः॥
यस्तु मूढतया काले प्राप्तेऽपि न परित्यजेत्।

सदोषं लभते तस्मात् स्वचयं नात्र संशयः ॥
हेयबुद्धा गृहीतेऽपि ततो वस्तुनि बुद्धिमान् ।
तत्त्यागावसरापेक्षी प्रशंसां लब्धुमर्हति ॥

कर्मविलासराजस्तु महादेवीभ्यां सकाशात्तं कुमारव्यतिकरमाकर्ण्य परितुष्टो मनीषिणो रुष्टो बालस्य चित्तमध्ये । बालेनापि ततः प्रभृति गाढतरं कोमलशयनसुरताद्यासेवनानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिशमाचरता परित्यक्तो राजकुमारोचितः शेषव्यापारः परिहृतं देवगुरुपादवन्दनं विमुक्तं कलाग्रहणं शिथिलीकृता लज्जा अङ्गीकृतः पशुधर्मः । ततोऽसौ न गणयति लोकवचनीयतां न रक्षति कुलकलङ्कं न जानीते स्वस्योपहास्यतां नापेक्षते कुशलपक्षं न गृह्णाति सदुपदेशान् । केवलं यत्र कुत्रचिन् नारीशयनमासनमन्यद्वा किंचित्कोमलमुपलभते तत्र तत्राविचार्य तत्स्वरूपं लौल्यातिरेकेण प्रवर्तत एव । ततो मनीषी संजातकरुणस्तं शिक्षयति स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमाचष्टे वञ्चकोऽयमिति दीपयति । भ्रातर्नास्य विश्वसनीयं परमरिपुरेष स्पर्शन इति तं बालं पुनः पुनश्चोदयति । बालः प्राह । मनीषिन्नलमनेनादृष्टार्थेन प्रलापेन । य एष मे वरवयस्योऽनन्तागाधसुखसागरावगाहने हेतुः स एव ते परमरिपुरिति केषा भाषा । मनीषिणा चिन्तितं । मूढः खल्वेष न शक्यते निवारयितुं । अतोऽलमेतन्निवारणेन । स्वरक्षणे मया यत्नो विधेयः । तथाहि ।

अकार्यवारणोद्युक्तो मूढे यः परिखिद्यते ।
वाग्विस्तरो वृथा तस्य भस्मन्यज्याहुतिर्यथा ॥
नोपदेशशतेनापि मूढोऽकार्यान्निवर्त्यते ।

शीतांशुग्रसनात्केन राहुर्वाक्यैर्निवारितः ॥
अकार्ये दुर्विनीतेषु प्रवृत्तेषु ततः सदा।
न किंचिदुपदेष्टव्यं सता कार्यावधीरणा ॥
इत्यालोच्य स्वयं चित्ते हित्वा बालस्य शिक्षणम्।
स्वकार्यकरणोद्युक्तो मनीषी मौनमाश्रितः ॥

इतश्च तस्यैव कर्मविलासस्य राज्ञोऽस्ति सामान्यरूपा नाम देवी। तस्याश्चाभीष्टतमोऽस्ति मध्यमबुद्धिर्नाम दारको वल्लभतमो मनीषिबालयोः। क्रीडितस्ताभ्यां सह भूयांसं कालं। स च प्रयोजनवशाद्राजादेशेनैव देशान्तरं गत आसीत् तदानीमागतः। दृष्टौ मनीषिबालौ सह स्पर्शनेन। आलिङ्गितस्ताभ्यां स्पर्शनेन च। ततः सकौतुकेन मध्यमबुद्धिना कर्णाभ्यर्णे निधाय वदनं पृष्टो बालः क एष इति। निवेदितो बालेनास्य यथा स्पर्शननामायमचिन्त्यप्रभावोऽस्मत्सहचर इति। मध्यमबुद्धिरुवाच। कथं। ततः कथितो बालेन सर्वोऽपि व्यतिकरः। संजातो मध्यमबुद्धेरपि स्पर्शनस्योपरि स्नेहभावः। बालेनाभिहितं। भद्र स्पर्शन दर्शयास्य स्वकीयं माहात्म्यं। स्पर्शनः प्राह। एष दर्शयामि। ततः प्रयुक्ता योगशक्तिः कृतमन्तर्धानं अधिष्ठितं मध्यमबुद्धेः शरीरं। विस्मितो मध्यमबुद्धिः। प्रवृत्ता कोमलस्पर्शेच्छा। उपभुक्तानि ललितशयनसुरतादीनि। संजातश्चित्ताह्लादः। प्रीणितो मध्यमबुद्धिः। प्रकटीभूतः स्पर्शनः। पृष्टं स्वप्रयाससाफल्यं। अनुगृहीतोऽहं भवतेति निवेदितं सरभसेन मध्यमबुद्धिना। ततः पात्रभूतोऽयमपि न दूरयायी वर्तत इति विचिन्तितं स्पर्शनेन ॥

मनीषिणा चिन्तितं । वशीकृतप्रायोऽयमपि मध्यमबुद्धिरनेन पापेन स्पर्शनेन । अतो यद्युपदेशं गृह्णाति ततः शिक्षयाम्येनं । मा भूदस्य मुग्धतया वराकस्य वञ्चनमिति ॥ ततो रहसि मध्यमबुद्धिरभिहितो मनीषिणा । भद्र न भद्रकोऽयं स्पर्शनः । विषयाभिलाषप्रयुक्तोऽयं लोकानां वञ्चकः पर्यटति । मध्यमबुद्धिरुवाच । कथं । ततः कथिता मनीषिणा बोधप्रभावोपलब्धा समस्तापि तस्य स्पर्शनस्य मूलशुद्धिः । मध्यमबुद्धिना चिन्तितं । स्वानुभवसिद्धा मम तावदस्य स्पर्शनस्य सम्बन्धिनी वत्सलताचिन्त्यप्रभावता सुखहेतुता च । अयमपि च मनीषी नायुक्तभाषी । तन्न जानीमः किमत्र तत्त्वं । किं वा वयमेवं स्थिते कुर्म इति । अथवा किमनेन चिन्तितेन । तावदम्बां पृच्छामि । तदुपदिष्टमाचरिष्यामीति । विचिन्त्य गतः सामान्यरूपायाः समीपं । कृतं पादपतनं । अभिनन्दितस्तया निविष्टः क्षितितले । निवेदितो व्यतिकरः । सामान्यरूपयोक्तं । वत्स तावत्त्वयाधुना स्पर्शनमनीषिणोर्द्वयोरपि वचनमनुवर्तयतोभयाविरोधेन मध्यस्थतयैव स्थातुं युक्तं । कालान्तरे पुनर्य एव बलवत्तरः पक्षः स्यात् स एवाश्रयणीयः । तथाहि ।

संशयापन्नचित्तेन भिन्ने कार्यद्वये सता ।
कार्यः कालविलम्बोऽत्र दृष्टान्तो मिथुनद्वयम् ॥

मध्यमबुद्धिरुवाच । अम्ब किं तन्मिथुनद्वयं । सामान्यरूपयोक्तं । पुत्राकर्णय ॥

अस्ति तथाविधं नाम नगरं । तत्र ऋजुर्नाम राजा । तस्य प्रगुणा नाम महादेवी । तयोर्मकरध्वजाकारो मुग्धो नाम तनयः ।

तस्य च रतिसन्निभा अकुटिला नाम भार्या। ततस्तयोर्मुग्धकुटिलयोरन्योन्यबद्धानुरागयोर्विषयसुखमनुभवतोर्व्रजति कालः । अन्यदा वसन्तसमये उपरितनप्रासादभूमिकावासभवने व्यवस्थितः प्रभातोत्थितो मुग्धकुमारो मनोहरविविधविकसितकुसुमवनराजिराजितं गृहोपवनमुपलभ्य संजातक्रीडाभिलाषो भार्यामुवाच । देवि अतिरमणीयेयमुपवनश्रीः । तदुत्तिष्ठ गच्छावः कुसुमोच्चयनिमित्तं आनयाव एनां । अकुटिलयाभिहितं । यदाज्ञापयत्यार्यपुत्रः । ततो गृहीत्वा मणिखचिते कनकशूर्पिके गते गृहोपवनं । प्रारब्धः कुसुमोच्चयः । मुग्धः प्राह । देवि पश्यावस्तावत्कः कनकशूर्पिकां झटिति पूरयति । व्रज त्वमन्यस्यां दिशि अहं त्वस्यां व्रजामीति । अकुटिलयाभिहितं । एवं भवतु । गतौ कुसुमोच्चयं कुर्वाणौ परस्परं दर्शनपथातीतयोर्गहनान्तरयोः । अत्रान्तरे कथंचित्तं प्रदेशमायातं व्यन्तरदेवमिथुनकं कालज्ञो देवो विचक्षणा देवी । तेन च गगनतले विचरतावलोकितं तन्मानुषमिथुनं । ततोऽचिन्त्यतया कर्मपरिणतेरतिसुन्दरतया तस्य मानुषमिथुनस्यापर्यालोचितकारितया मन्मथस्य मदनजननतया मधुमासस्यातिरमणीयतया तस्य प्रदेशस्य केलिबहुलतया व्यन्तरभावस्यातिचपलतयेन्द्रियाणां दुर्निवारतया विषयाभिलाषस्य चटुलचारितया मनोवृत्तेस्तथाभवितव्यतया च तस्य वस्तुनः कालज्ञस्याभूदकुटिलायां तीव्रोऽनुरागस्तथैव च मुग्धस्योपरि विचक्षणायाः । ततः किलैनां वञ्चयामीति बुद्ध्या कालज्ञेनाभिहिता विचक्षणा । देवि व्रज त्वमग्रतः तावद्यावदहमितो राजगृहोपवनाद्देवार्चननि-

मित्तं कतिचित्कुसुमान्यादायागच्छामि । सा तु मुग्धहृतहृद्-
यतया स्थिता मौनेन । गतोऽकुटिलाभिमुखं कालज्ञः । अवतीर्णो
घनतरगहने । अदर्शनीभूतो विचक्षणायाः । चिन्तितमनेन । अये
किं पुनः कारणमाश्रित्येदं मिथुनं परस्परतो दवीयोदेशवर्ति
वर्तते । ततः प्रयुक्तमनेन विभङ्गज्ञानं । लक्षितं तयोर्दूरीभवन-
कारणं । ततोऽयमेवात्रोपाय इति विचिन्त्य कृतमनेन देवशक्त्या-
त्मनो वैक्रियं मुग्धरूपं । निर्वर्तिता कनकशूर्पिका भृता कुसु-
मानां । गतोऽकुटिलासमीपं ससम्भ्रममाह च । जितासि प्रिये
जितासि । ततः कथमार्यपुत्रो झटित्येवायातो जिताहमिति
विलक्षीभूता मनागकुटिला । कालज्ञेनाभिहित। प्रियेऽलं विषा-
देन स्वल्पमिदं कारणं । केवलं निर्वर्तितोऽधुना कुसुमोच्चयः ।
व्रजामोऽमुष्मिन्नुपवनविभूषणे कदलीलतागृहके । प्रतिपन्नमनया ।
ततो गत्वा कृतमार्ध्यां तत्र पल्लवशयनीयं ॥ इतश्च विचक्षणया
चिन्तितं । अये गतस्तावदेष कालज्ञः । ततो यावदयं नागच्छति
यावच्चेयं नारी दूरे वर्तते तावदवतीर्य मानयाम्येनं रतिवियुक्त
मकरकेतनाकारं तरुणं । करोम्यात्मनो जन्मनः साफल्यं । लक्षि-
तश्चानयापि विभङ्गज्ञानेनैव तयोर्दूरीभवनहेतुः । ततो विधायाकु-
टिलारूपं कुसुमभृतकनकशूर्पिका गता मुग्धसमीपं । आह च ।
जितोऽस्यार्यपुत्र जितोऽसि । ततः ससम्भ्रमं तां निरीक्ष्य मुग्धः
प्राह । प्रिये सुष्ठु जितः किमधुना क्रियतां । विचक्षणयोक्तं ।
यदहं वदामि । मुग्धः प्राह । किं तत् । विचक्षणाह । व्रजामो
लताभवनं मानयामो विशेषतः सदुपवनश्रियं । प्रतिपन्नमनेन ।

ततो गतौ तौ विचक्षणामुग्धौ तत्रैव कदलीलतागृहनादिरता-तन्मिथुनं । निरीक्षितं विस्मिताभ्यां परस्पराभिमुखं नामाचार्यः । न दृष्टस्तिलतुषत्रिभागमात्रोऽपि स्वेतरयोर्विशेषो निर्गतस्तद्द्वन्द्व-चिन्तितं । अये भगवतीनां वनदेवतानां प्रसमत्वं । दृष्टस्तत्चो-संपन्नो देवी च । तदिदं महदभ्युदयकारणं । तातलवित्तुलि-ताताय । ततो निवेद्य स्वाभिप्रायमितरेषां गच्छामस्तन्देवतः कर्म-मीपमित्यभिधायोत्थितो मुग्धः । चलितं चतुष्टयमर्द्दितं भग-च्छत्रुराजास्थाने । तद्विलोक्य विस्मितो राजा महादेव्यपि प्रयुज्य रस्य । किमेतदिति पृष्टो मुग्धः । स प्राह । वनदेवत भगवता च्छत्रुराह । कथं । ततः कथितो मुग्धेन व्यतिकरः । गन्धच्छैतवः चिन्तितं । अहो मे धन्यता अहो मे देवतानुग्रहः । ततो हर्षातिरे-रेकेण समादिष्टस्तेनाकालमहोत्सवो नगरे दापितानि महादा-नानि विधापितानि नगरदेवतापूजनानि । स्वयं च राजा राज-मण्डलमध्यस्थः प्राह ।

एकेन सुतेन सुतद्वयं वध्वा जातमथो वधूद्वयं ।
खादत पिबताथ सज्जना गायत वादयताथ नृत्यत ॥

ततः प्रगुणापि महादेवी एतदेव नरेन्द्रोक्तमनुवदन्ती वादि-तानन्दमर्दलसन्दोहवधिरितदिगन्ता विहितोर्ध्वभुजा नर्तितुं प्रवृत्ता । द्विगुणाहं संपन्नेति गता हर्षमकुटिला । प्रनृत्ताः शेषा-न्तःपुरिकाः प्रमुदितं नगरं वृत्तो वृहता विमर्दैन महानन्द इति ॥

केलिप्रियतया हृष्टः कालज्ञः । केवलं चिन्तितमनेन । का पुनरेषा द्वितीया योषित् संजातेति । उपयुक्तो ज्ञाने । ज्ञातम-

मित्तं कतिचित्कुसुमान्यादायागच्छामि । सा तु मुग्धहृतहृद-यतया स्थिता मौनेन । गतोऽकुटिलाभिमुखं कालज्ञः । अवतीर्णो घनतरगहने । अदर्शनीभूतो विचक्षणायाः । चिन्तितमनेन । अये किं पुनः कारणमाश्रित्येदं मिथुनं परस्परतो दवीयोदेशवर्ति वर्तते । ततः प्रयुक्तमनेन विभङ्गज्ञानं । लक्षितं तयोर्दूरीभवन-कारणं । ततोऽयमेवात्रोपाय इति विचिन्त्य कृतमनेन देवशक्त्या-त्मनो वैक्रियं मुग्धरूपं । निर्वर्तिता कनकशूर्पिका भृता कुसु-मानां । गतोऽकुटिलासमीपंससम्भ्रममाह च । जितासि प्रिये जितासि । ततः कथमार्यपुत्रो झटित्येवायातो जिताहमिति विलक्षीभूता मनागकुटिला । कालज्ञेनाभिहित। प्रियेऽलं विषा-देन स्वल्पमिदं कारणं । केवलं निर्वर्तितोऽधुना कुसुमोच्चयः । व्रजामोऽमुष्मिन्नुपवनविभूषणे कदलीलतागृहके । प्रतिपन्नमनया । ततो गत्वा कृतमाभ्यां तत्र पल्लवशयनीयं ॥ इतश्च विचक्षणया चिन्तितं । अये गतस्तावदेष कालज्ञः । ततो यावदयं नागच्छति यावच्चेयं नारी दूरे वर्तते तावदवतीर्य मानयाम्येनं रतिवियुक्त मकरकेतनाकारं तरुणं । करोम्यात्मनो जन्मनः साफल्यं । लक्षि-तश्चानयापि विभङ्गज्ञानेनैव तयोर्दूरीभवनहेतुः । ततो विधायाकु-टिलारूपं कुसुमभृतकनकशूर्पिका गता मुग्धसमीपं । आह च । जितोऽस्यार्यपुत्र जितोऽसि । ततः ससम्भ्रमं तां निरीक्ष्य मुग्धः प्राह । प्रिये सुष्ठु जितः किमधुना क्रियतां । विचक्षणयोक्तं । यदहं वदामि । मुग्धः प्राह । किं तत् । विचक्षणाह । व्रजामो लताभवनं मानयामो विशेषतः सदुपवनश्रियं । प्रतिपन्नमनेन ।

ततो गतौ तौ विचक्षणमुग्धौ तत्रैव कदलीलतागृहके । दृष्टं तन्मिथुनं । निरीक्षितं विस्मिताभ्यां परस्पराभिमुखं मिथुनाभ्यां । न दृष्टस्तिलतुषत्रिभागमात्रोऽपि खेतरयोर्विशेषः । मुग्धेन चिन्तितं । अये भगवतीनां वनदेवतानां प्रसादेन द्विगुणोऽहं संपन्नो देवी च । तदिदं महदभ्युदयकारणं । तन्निवेदयामीदं ताताय । ततो निवेद्य स्वाभिप्रायमितरेषां गच्छामस्तावत्तातसमीपमित्यभिधायोत्थितो मुग्धः । चलितं चतुष्टयमपि प्रविष्टं ऋजुराजास्थाने । तद्विलोक्य विस्मितो राजा महादेवी परिकरश्च । किमेतदिति पृष्टो मुग्धः । स प्राह । वनदेवताप्रसादः । ऋजुराह । कथं । ततः कथितो मुग्धेन व्यतिकरः । ऋजुना चिन्तितं । अहो मे धन्यता अहो मे देवतानुग्रहः । ततो हर्षातिरेकेण समादिष्टस्तेनाकालमहोत्सवो नगरे दापितानि महादानानि विधापितानि नगरदेवतापूजनानि । स्वयं च राजा राजमण्डलमध्यस्थः प्राह ।

एकेन सुतेन सुतद्वयं वध्वा जातमथो वधूद्वयं ।
खादत पिबताथ सज्जना गायत वादयताथ नृत्यत ॥

ततः प्रगुणापि महादेवी एतदेव नरेन्द्रोक्तमनुवदन्ती वादितानन्दमर्दलसन्दोहबधिरितदिगन्ता विहितोर्ध्वभुजा नर्तितुं प्रवृत्ता । द्विगुणाहं संपन्नेति गता हर्षमकुटिला । प्रनृत्ताः शेषान्तःपुरिकाः प्रमुदितं नगरं वृत्तो वृहता विमर्देन महानन्द इति ॥

केलिप्रियतया हृष्टः कालज्ञः । केवलं चिन्तितमनेन । का पुनरेषा द्वितीया योषित् संजातेति । उपयुक्तो ज्ञाने । ज्ञातम-

नेन। सैवैषा मदीयभार्या विचक्षणेति। ततः संजातः क्रोधः। चिन्तितमनेन। मारयाम्येनं दुराचारं पुरुषं। एषा पुनरमरतया न शक्यते मारयितुं। तथाप्येवं पीडयामि यथा न पुनः परपुरुषगन्धमपि प्रार्थयते। एवं कृतनिश्चयस्याप्यस्य कालज्ञस्य तथाभवितव्यतया प्रवृत्ता पर्यालोचना। स्फुरितं चित्ते। यथा न सम्यक् चिन्तितमिदं मया। न पीडनीया तावद्विचक्षणा यतोऽहमपि न शुद्धाचारः। ममापि समानोऽयं दोषः। मारणमपि मुग्धस्य न युक्तं। यतो मारितेऽस्मिन्नन्यथाभाव विज्ञाय न भजते मामकुटिला विरज्यते सुतरां विचक्षणा। तत्किमकुटिलां गृहीत्वादृष्टस्य कलत्रधर्षण इतोऽपक्रामामि। एतदपि नास्ति। यतोऽकाण्डप्रस्थानेन न स्वाभाविकोऽयमिति लक्षितविकारा कदाचिदकुटिला मां न भजते। तया रहितस्य पुनर्गमनमनर्थकमेव। तस्मादीर्ष्याधर्मं परित्यज्य कालविलम्ब एवात्र श्रेयानिति॥ विचक्षणयापि चिन्तितं। अये स एवायं मदीयभर्ता कालज्ञोऽनेन रूपेण स्थितः। कुतोऽन्यस्यात्र सम्भव इति। ततः कथमस्य पुरतः परपुरुषेण सह तिष्ठामीति संजातलज्जा अयमन्यां भजत इति समुत्पन्नेर्ष्या दुःशकमेवं स्थिते स्थातुमित्याविर्भूतकलुषभावा गताया अपि न काचिदर्थसिद्धिरिति स्थानेनात्मानं तोषयन्ती न चान्या गतिरस्तीति निरालम्बा मापि यद्भविष्यतया कालविलम्बमेवाश्रित्य तत्रैव स्थिता। तत्प्रभृत्यदर्शितवैक्रियौ परित्यक्तेर्ष्याधर्मौ देवमायया समस्तमानुषकर्तव्यान्याचरन्तौ प्रत्येकं द्वयं भजमानौ स्थितौ विचक्षणाकालज्ञौ प्रभूतकालं॥

अन्यदा मोहविलयाभिधाने कानने सातिशयज्ञानादिरत्नाकरो बहुशिष्यपरिकरः समागतः प्रतिबोधको नामाचार्यः। निवेदितो नरेन्द्रायोद्यानपालेन । ततः सपौरजनो निर्गतस्तद्वन्दनार्थं राजा । भगवतोऽपि देवैर्विरचितं कनकक्रमलं । दृष्टस्तत्रोपविष्टस्तेभ्यो धर्ममाचक्षाणो भगवान्नरपतिना । दलातलविलुलितमौलिना वन्दितं तत्पादारविन्दं शेषमुनयश्च । अभिनन्दितः कर्मविटपिपाटनपटिष्ठनिष्ठुरकुठारायमाणेन धर्मलाभाशीर्वादेन भगवता शेषयतिभिश्च । उपविष्टो भूतले । कालज्ञादयोऽपि प्रयुज्य समस्तं वन्दनादिविनयं यथास्थानमुपविष्टाः प्रस्तुता भगवता विशेषतो धर्मदेशना दर्शिता भवनिर्गुणता वर्णिताः कर्मबन्धहेतवः निन्दितः संसारचारकावासः श्लाघितो मोक्षमार्गः ख्यापितः शिवसुखातिशयः कथिता विषयाभिष्वङ्गस्य भवभ्रमणहेतुः शिवसुखप्रतिरोधिका दुरन्तता । ततस्तद्भगवद्वचनामृतमाकर्ण्य विचक्षणाकालज्ञयोर्विदलितं मोहजालं आविर्भूतः सम्यग्दर्शनपरिणामः समुज्ज्वलितः कर्मेन्धनदहनप्रवणः सुदुश्चरितपश्चात्तापानलः॥ अत्रान्तरे तयोः शरीराभ्यां निर्गतै रक्तकृष्णैः परमाणुभिर्घटितशरीरा बीभत्सा दर्शनेन भीषणा स्वरूपेण उद्वेगहेतुर्विवेकिनां एका स्त्री भगवतः प्रतापं सोढुमक्षमा निर्गत्य पर्षदः पश्चान्मुखी स्थिता दूरवर्तिनि भूभागे। पश्चात्तापार्द्रीकृतहृदयतया गलदश्रुसलिलौ समकमेव विचक्षणाकालज्ञौ पतितौ भगवच्चरणयोः। कालज्ञेनाभिहितं । भगवन्नधमाधमोऽहं येन मया विप्रतारिता स्वभार्या आचरितं पारदार्यं द्रुग्धः सरलहृदयो मुग्धो जनितो नरेन्द्रम-

हादेव्यादीनां व्यलीकसुतव्यामोहः वञ्चितोऽयं परमार्थेनात्मा । तस्य ममैवंविधपापकर्मणः कथं शुद्धिर्भविष्यतीति । विचक्षणयोक्तं । ममापि कथं । यतः समाचरितं पापिष्ठया मयापीदं सर्वं । किं वा निवेद्यते दिव्यज्ञानस्य । प्रत्यक्षमेवेदं समस्तं भगवतः । भगवानाह । भद्रौ न कर्तव्यो युवाभ्यां विषादः । न भद्रयोर्दोषोऽयं । निर्मलं भवतोः स्वरूपं । तावाहतुः । कस्य पुनर्दोषोऽयं । भगवानाह । येयं युष्मच्छरीरान्निर्गत्य दूरे स्थिता नारी तस्याः । तावाहतुः । भगवन् किंनामिकेयं । भगवताभिहितं । भद्रौ भोगतृष्णेयमभिधीयते । विचक्षणाकालज्ञाभ्यामभिहितं । भगवन् कथं पुनरियमेवंविधदोषहेतुः । भगवताभिहितं । भद्रौ श्रूयतां ।

रजनीव तमिस्रस्य भोगतृष्णैव सर्वदा ।
रागादिदोषवृन्दस्य सर्वस्यैषा प्रवर्तिका ॥
येषामेषा भवेद्देहे प्राणिनां पापचेष्टिता ।
तेषामकार्येषु मतिः प्रसभं संप्रवर्तते ॥
तृणकाष्ठैर्यथा वह्निर्जलपूरैर्यथोदधिः ।
तथा न तृप्यत्येषापि भोगैरासेवितैरपि ॥
यो मूढः शमयत्येनां किल शब्दादिभोगतः ।
जले निशीथिनीनाथं स हस्तेन जिघृक्षति ॥
मोहादेनां प्रियां कृत्वा भोगतृष्णां नराधमाः ।
संसारसागरे घोरे पर्यटन्ति निरन्तके ॥
सदोषेयमिति ज्ञात्वा ये पुनः पुरुषोत्तमाः ।
स्वदेहगेहान्निःसार्य चित्तद्वारं निरुन्धते ॥

ते सर्वोपद्रवैर्मुक्ताः प्रक्षीनाशेषकल्मषाः ।
आत्मान निर्मलीकृत्य प्रयान्ति परमं पदम् ॥
येऽनया रहिताः सन्तस्ते वन्द्या भुवनत्रये ।
वशे गताः पुनर्येऽस्याः साधुभिस्ते विगर्हिताः ॥
अनुकूला भवन्त्यस्या ये मोहादधमा नराः ।
तेषामेषा प्रकृत्यैव दुःखसागरदायिका ॥
प्रतिकूला भवन्त्यस्या ये पुनः पुरुषोत्तमाः ।
तेषामेषा प्रकृत्यैव सुखसन्दोहकारिका ॥
तावन्मोक्षं नरो द्वेष्टि संसारं बहु मन्यते ।
पापिष्ठा भोगतृष्णेयं यावच्चित्ते विवर्तते ॥
यदा पुनर्विलीयेत कथंचित्पुण्यकर्मणाम् ।
एषो भवस्तदा सर्वो धूलिरूपः प्रकाशते ॥
तावच्चाशुचिपुञ्जेषु योषिदङ्गेषु मूढधीः ।
कुन्देन्दीवरचन्द्रादिकल्पनां प्रतिपद्यते ॥
यावदेषा शरीरस्था वर्तते भोगतृष्णिका ।
तदभावे मनस्तेषु न स्वप्नेऽपि प्रवर्तते ॥
समाने पुरुषत्वे च परकिङ्करतां गताः ।
निन्द्यं यत्कर्म कुर्वन्ति भोगतृष्णात्र कारणम् ॥
येषां पुनरियं देहान्निर्गता सुमहात्मनाम् ।
निर्धना अपि ते धीराः शक्रादेरपि नायकाः ॥
किंचित्तामससम्मिश्रै राजसैः परमाणुभिः ।
निर्वर्तितशरीरेयं गीता तन्त्रान्तरेष्वपि ॥

तदेषा भवतोः पापा पापकर्मप्रवर्तिका ।
अतोऽस्या एव दोषोऽयं विद्यते नैव भद्रयोः ॥
स्वरूपेण सदा भद्रौ निर्मलौ परमार्थतः ।
एषैव सर्वदोषाणां कारणत्वेन संस्थिता ॥
इह स्थातुमशक्तिष्ठा एषा दूरस्थिताधुना ।
भवन्तौ मत्समीपाच्च निर्गच्छन्तौ प्रतीक्षते ॥

विचक्षणाकालज्ञाभ्यामभिहितं । कदा भगवन् पुनरस्याः सकाशादावयोर्मोक्षः । भगवानाह । भद्रौ नेह भवेऽद्यापि भवद्भ्यामियं सर्वथा त्यक्तुं शक्या । केवलमस्या निर्दलने महामुद्गरायमाणं प्रादुर्भूतं भवतोः सम्यग्दर्शनं । तदुद्दीपनीयं पुनः पुनः सुगुरुसन्निकर्षेण । नाचरणीयमस्या भोगतृष्णाया अनुकूलं । लक्षयितव्यो मनसि विवर्तमानो ऽस्या सम्बन्धी विकारः । निराकरणीयोऽसौ प्रतिपक्षभावनया । ततः प्रतिक्षणं तनुतां गच्छन्ती न भविष्यतीयं शरीरेऽपि वर्तमाना भवतोर्बाधिका । भवान्तरे पुनरस्याः सर्वथा त्यागसमर्थौ भविष्यतो भवन्ताविति । तदाकर्ण्य ततो महाप्रसाद इति वदन्तौ विचक्षणाकालज्ञौ पतितौ भगवच्चरणयोः । ततोऽमुं व्यतिकरमालोक्य श्रुत्वा च भगवद्वचनं ऋजुप्रगुणामुग्धाकुटिलानामपि प्रादुर्भूतः पश्चात्तापेन सह विशुद्धाध्यवसायः । ऋजुप्रगुणाभ्यां चिन्तितं । अहो अलीकसुतवधूद्विगुणताव्यामोहेन निरर्थकं विडम्बितं विहिता सुतवध्वोरुन्मार्गप्रवृत्तिराचाभ्यामिति । मुग्धेन चिन्तितं । अहो कृतं मया परस्त्रीगमनेन कुलस्य दूषणं । अकुटिलया चिन्तितं । बत संजातं शीलखण्ड-

नमिति । ततश्चतुर्णामपि स्थितमेतच्चित्ते । यदुत निवेदयाम एवंस्थितमेवेदं भगवतां । एत एवास्य दुश्चरितस्य प्रतिविधानमुपदेच्यन्ति ॥ अत्रान्तरे चतुर्णामपि शरीरेभ्यो निर्गतैः परमाणुभिर्घटितशरीरं शुक्लं वर्णेन परिगतं तेजसाह्लादकं लोचनानां प्रीणकं चेतसामुपलभ्यमानं मया रचितानि मया रचितानि यूयमिति ब्रुवाणमेकं डिम्भरूपं महर्षं भगवन्मुखमीक्षमाणं स्थितं सर्वेषां पुरतः । तावत्तदनुमार्गेणैव कृष्णं वर्णेन बीभत्समाकारेण उद्वेगहेतुः प्राणिनां तथैव निर्गतं द्वितीय डिम्भरूपं । तस्माच्च तदाकाररूपधरमेव क्लिष्टतर प्रकृत्या सजातमन्यदपि तृतीयं डिम्भरूपं । तच्च वर्धितुमारब्धं । ततः शुक्लडिम्भरूपेण मस्तके हस्ततलप्रहारं दत्त्वा तद्वर्धमानं निवार्य प्रकृत्या धारितं । निर्गते च भगवदवग्रहाद् द्वे अपि ते कृष्णे डिम्भरूपे । ततो भगवताभिहित । भो भद्राणि यद्भवद्भिश्चिन्तितं यथा कृतमस्माभिर्विपरीताचरणमिति न तत्र भवद्भिर्विषादो विधेयः । यतो न भवतामेष दोषः निर्मलानि यूयं स्वरूपेण । तैरभिहितं । भगवन् कस्य पुनरेष दोषः । भगवानाह । यदिद शुक्लानन्तरं भवच्छरीरेभ्यो निर्गतं कृष्णवर्णं डिम्भरूपमस्यायं दोषः । तान्याहुः । भगवन् किंनामकमिदं । भगवतोक्तं । अज्ञानमिदमुच्यते । तैरुक्तं । भगवन् यदिदमेतस्मादज्ञानात्प्रादुर्भूतं द्वितीयं कृष्णडिम्भरूपमनेन च शुक्लरूपेणास्फोट्य वर्धमानं धारितमेतत् किंनामकं । भगवानाह । पापमिदं । तान्याहुः । अस्य शुक्लडिम्भरूपस्य तर्हि किमभिधानं । भगवतोक्तं । आर्जवमिदमभिधीयते । ततस्तान्याहुः ।

भगवन् कीदृशमिदमज्ञानं कथं चेदं पापमेतस्माज्जातं किमिति चानेनार्जवेनेदं विवर्धमानं निवारितमिति सर्वं विस्तरतः श्रोतुमिच्छामः । भगवानाह । यद्येवं ततः समाकर्णयत यूयं ।

यत्तावदिदमज्ञानं युष्मद्देहाद्विनिर्गतम् ।
एतदेव समस्तस्य दोषवृन्दस्य कारणम् ॥
अनेन वर्तमानेन शरीरे जन्तवो यतः ।
कार्याकार्यं न जानन्ति गम्यागम्यं च तत्त्वतः ॥
भक्ष्याभक्ष्यं न बुध्यन्ते पेयापेयं च सर्वथा ।
अन्धा इव कुमार्गेण प्रवर्तन्ते ततः परम् ॥
ततो निबध्य घोराणि कर्माण्यक्षतशम्बलाः ।
भवमार्गे निरन्तेऽत्र पर्यटन्ति सुदुःखिताः ॥
अज्ञानमेव सर्वेषां रागादीनां प्रवर्तकम् ।
स्वकार्ये भोगतृष्णापि यतोऽज्ञानमपेक्षते ॥
अज्ञानविरहे नैव भोगतृष्णा प्रवर्तते ।
कथंचित्संप्रवृत्तापि झटित्येव निवर्तते ॥
सर्वज्ञः सर्वदर्शी च निर्मलोऽयं स्वरूपतः ।
अज्ञानमलिनो ह्यात्मा पाषाणान्न विशिष्यते ॥
याः काश्चिदेव मर्त्येषु निर्वाणे च विभूतयः ।
अज्ञानेनैव ताः सर्वा हृताः सन्मार्गरोधिना ॥
अज्ञानं नरको घोरस्तमोरूपतया मतम् ।
अज्ञानमेव दारिद्र्यमज्ञानं परमो रिपुः ॥
अज्ञानं रोगसङ्घातो जराप्यज्ञानमुच्यते ।

अज्ञानं विपदः सर्वा अज्ञानं मरणं मतम् ॥
अज्ञानविरहे नैष घोरसंसारसागरः ।
अत्रापि वसतां पुंसां बाधकः प्रतिभासते ॥
याः काश्चिदनवस्थाः स्युर्याश्चोन्मार्गप्रवृत्तयः ।
यच्चासमञ्जसं किंचिदज्ञानं तत्र कारणम् ॥
त एव हि प्रवर्तन्ते पापकर्मसु जन्तवः ।
प्रकाशाच्छादकं येषामेतच्चेतसि वर्तते ॥
येषां पुनरिदं चित्ताद्धन्यानां विनिवर्तते ।
शुभ्राभूतान्तरात्मानस्ते सदाचारवर्तिनः ॥
वन्द्यास्त्रिभुवनस्यापि भूत्वा भावितमानसाः ।
अशेषकल्मषोन्मुक्ता गच्छन्ति परमं पदम् ॥
एतच्चाज्ञानमत्रार्थे सर्वेषां भवतां समम् ।
संजातं तेन दोषोऽयमस्यैव न भवादृशाम् ॥
डिम्भरूपमनेनैव द्वितीयं पापनामकम् ।
सर्वत्र जन्यते तस्मादत्रापि जनितं किल ॥
एतद्धि सर्वदुःखानां कारणं वर्णितं बुधैः ।
उद्वेगसागरे घोरे हठादेतत्प्रवर्तकम् ॥
मूलं संक्लेशजालस्य पापमेतदुदाहृतम् ।
न कर्तव्यमतः प्राज्ञैः सर्वं यत्पापकारणम् ॥
हिंसानृतादयः पञ्च तत्त्वाश्रद्धानमेव च ।
क्रोधादयश्च चत्वार इति पापस्य हेतवः ॥
वर्जनीयाः प्रयत्नेन तस्मादेते मनीषिणा ।

ततो न जायते पापं तस्मान्नो दुःखसम्भवः ॥
युष्माकं पुनरज्ञानाज्जातं पापमिदं यतः ।
अज्ञानमेव सर्वेषां हिंसादीनां प्रवर्तकम् ॥
वर्धमानमिदं पापमार्जवेन निवारितम् ।
यदत्र कारणं सम्यक् कथ्यमानं निबोधत ॥
आर्जवं हि स्वरूपेण शुद्धाशयकरं परम् ।
वर्धमानमतः पापं वारयत्येव देहिनाम् ॥
एतच्चार्जवमत्रार्थे सर्वेषां वर्तते समम् ।
अज्ञानजनितं पापं युष्माकममुना जितम् ॥
रचितानि मया यूयमत एव मुहुर्मुहुः ।
सहर्षमेतदाचष्टे डिम्भरूपं स्मिताननम् ॥
धन्यानामार्जवं येषामेतच्चेतसि वर्तते ।
अज्ञानादाचरन्तोऽपि पापं ते स्वल्पपापकाः ॥
यदा पुनर्विजानन्ति ते शुद्धं मार्गमञ्जसा ।
तदा विधूय कर्माणि चेष्टन्ते मोक्षवर्त्मनि ॥
आर्जवेन ततो धन्यास्ते शुभ्रीभूतमानसाः ।
निर्मलाचारविस्ताराः पारं गच्छन्ति संसृतेः ॥
तदेवंविधभावानां भद्राणां बुध्यतेऽधुना ।
अज्ञानपापे निर्धूय सम्यग्धर्मनिषेवणम् ॥
उपादेयो हि संसारे धर्म एव बुधैः सदा ।
विशुद्धो मुक्तये सर्वं यतोऽन्यद्दुःखकारणम् ॥
अनित्यः प्रियसंयोग इहेर्ष्याशोकवत्सलः ।

अनित्यं यौवनं चापि कुत्सिताचरणास्पदम् ॥
अनित्याः सम्पदस्तीव्रक्लेशवर्गसमुद्भवाः ।
अनित्यं जीवितं चेह सर्वभावनिबन्धनम् ॥
पुनर्जन्म पुनर्मृत्युर्हीनादिस्थानसंश्रयः ।
पुनः पुनश्च यदतः सुखमत्र न विद्यते ॥
प्रकृत्यसुन्दरं ह्येवं संसारे सर्वमेव यत् ।
अतोऽत्र वद किं युक्ता क्वचिदास्था विवेकिनाम् ॥
मुक्त्वा धर्मं जगद्वन्द्यमकलङ्कं सनातनम् ।
परार्थसाधकं धीरैः सेवितं शीलशालिभिः ॥
ततो भागवतं वाक्यं श्रुत्वेदममृतोपमम् ।
संसारवासात्तैः सर्वैः स्वं स्वं चित्तं निवर्तितम् ॥
राजाह क्रियते सर्वं यदादिष्टं महात्मना ।
प्रगुणाह महाराज किमद्यापि विलम्ब्यते ॥
चाह चारूदितं तात सम्यगम्ब प्रजल्पितम् ।
युक्तमेतदनुष्ठानं मुग्धेनैव प्रभाषितम् ॥
हर्षोत्फुल्लसरोजाक्षी तथापि गुरुलज्जया ।
तदुक्तं बहु मन्वाना वधूर्मौनेन संस्थिता ॥

ततः पतितानि चत्वार्यपि भगवच्चरणयोः । ऋजुराजेनोक्तं । भगवन्संपादयामो यदादिष्टं भगवता । भगवानाह । उचितमिदं भवादृशभव्यानां । ततः पृष्टो भगवाननेन प्रशस्तदिनं राज्ञा । भगवतोक्तं । अद्यैव शुध्यतीति । ततस्तत्क्षणेनैव नरेन्द्रेण दापितानि महादानानि कारितानि देवपूजनानि स्थापितः शुभाचा-

राभिधानः स्वतनयो राज्ये जनितो नागरिकजनानां चित्तानन्द इति ।

ततो निर्वर्त्य कर्तव्यं प्रव्रज्याकरणोचितम् ।
गुरुणार्पितसद्भावं दीक्षितं तच्चतुष्टयम् ॥
ततस्ते कृष्णरूपे द्वे डिम्भे तूर्णं पलायिते ।
शुक्लरूपं पुनस्तेषां प्रविष्टं तनुषु क्षणात् ॥
कालज्ञेन ततश्चित्ते सभार्येण विचिन्तितम् ।
पश्याहो धन्यतामीषां सुलब्धं जन्मजीवितम् ॥
एतैर्भागवती दीक्षा यैः प्राप्ता पुण्यकर्मभिः ।
दुरन्तोऽप्यधुना मन्ये तैस्तीर्णोऽयं भवार्णवः ॥
चारित्ररत्नादेतस्मात्संसारोत्तारकारणात् ।
वयं तु देवभावेन व्यर्थकेनात्र वञ्चिताः ॥

अथवा ।

मिथ्यात्वोद्दलनं यस्मादस्माभिरपि साम्प्रतम् ।
दुर्लभं भवकोटीभिः प्राप्तं सम्यक्त्वमुत्तमम् ॥
अतोऽस्ति धन्यता काचिदस्माकमपि सर्वथा ।
नरो दारिद्र्यभाङ् नैव लभते रत्नपुञ्जकम् ॥
ततः सहर्षौ तौ सूरेः प्रणम्य चरणद्वयम् ।
तेनानुशिष्टौ स्वस्थानं संप्राप्तौ देवदम्पती ॥
प्रविष्टा भोगतृष्णापि शरीरे गच्छतोस्तयोः ।
शुद्धसम्यक्त्वमाहात्म्यात् केवलं सा न बाधिका ॥
विचक्षणाह कालज्ञमन्यदा रहसि स्थिता ।

आर्यपुत्र यदा दृष्टा त्वयाहं कृतवञ्चना ॥
तदा किं चिन्तितं सोऽपि स्वाभिप्रायं न्यवेदयत्।
विचक्षणाह सत्यस्त्वं कालज्ञ इति गीयसे ॥
तेनापि पृष्टा सोवाच पर्यालोचं तदातनम्।
कालज्ञः प्राह सत्यैव त्वमप्यत्र विचक्षणा ॥
यतः कालविलम्बेन क्रियमाणेन वल्लभे।
भोगा भुक्ताः स्थिता प्रीतिर्जातं नाकाण्डविड्वरम् ॥
प्राप्तो धर्मो नृपादीनामुपकारः कृतो महान्।
ततः कालविलम्बोऽयं फलितोऽत्यर्थमावयोः ॥
विचक्षणाह को वात्र सन्देहो नाथ वस्तुनि।
किं वा न जायते चारु पर्यालोचितकारिणाम् ॥
ततः प्रीतिसमायुक्तौ संजातौ देवदम्पती।
सद्धर्मलाभादात्मानं मन्यमानौ कृतार्थकम् ॥
इदं पुत्र मया तुभ्यं कथितं मिथुनद्वयम्।
संदिग्धेऽर्थे विलम्बेन कालस्य गुणभाजनम् ॥
ततश्च।
संदिग्धेऽर्थे विधातव्या भवता कालयापना।
पश्चाद्बहुगुणं यच्च तदेवाङ्गीकरिष्यते ॥
मध्यमबुद्धिराह। यथाज्ञापयत्यम्बा।
ततो मनीषिणो वाक्यं स्मरतो नास्य जायते।
प्रीतिबन्धो दृढं तत्र स्पर्शने भाववैरिणि ॥
बालालापैः पुनस्तत्र स्नेहबुद्धिः प्रवर्तते।

दोलायमानचित्तोऽसौ कुरुते कालयापनाम् ॥
ततश्च तेन बालेन सा प्रोक्ता जननी निजा ।
अम्ब संदर्शयात्मीयं योगशक्तिबलं मम ॥
तयोक्तं दर्शयाम्येषा पुत्र त्वं सम्मुखो भव ।
ततः सा ध्यानमापूर्य प्रविष्टा तच्छरीरके ॥
अथाकुशलमालायाः प्रवेशानन्तरं पुनः ।
स बालः स्पर्शनेनापि गाढं हर्षादधिष्ठितः ॥
ततः शरीरे तौ तस्य वर्तमानौ क्षणे क्षणे ।
अभिलाषं मृदुस्पर्शे कुरुतस्तीव्रवेदनम् ।
परित्यक्तान्यकर्तव्यस्तावन्मात्रपरायणः ।
स बालः सुरतादीनि दिवा रात्रौ च सेवते ॥
कुविन्दडोम्बमातङ्गजातीयास्वपि तद्वशः ।
अतिलौल्येन मूढात्मा ललनासु प्रवर्तते ॥
ततोऽकर्तव्यनिरत सत्कर्तव्यपराङ्मुखम् ।
तं बालं सकलो लोकः पापिष्ठ इति निन्दति ॥
अज्ञोऽयं गतलज्जोऽयं निर्भाग्यः कुलदूषणः ।
एवं स निन्द्यमानोऽपि मन्यते निजचेतसि ॥
स्पर्शनाम्बाप्रसादेन ममास्ति सुखसागरः ।
लोको यद्वक्ति तद्वक्तु किमेतज्जल्पचिन्तया ॥
अथाकुशलमालापि निर्गत्य परिपृच्छति ।
कीदृशी मामकी जात योगशक्तिर्विभाति ते ॥
स प्राहानुगृहीतोऽस्मि निर्विकल्पमयाम्बया ।

सुखसागरमध्येऽच यथाहं संप्रवेशितः ॥
अन्यच्चाम्ब त्वया नित्य मदनुग्रहकाम्यया।
न मोक्तव्य शरीरं मे यावज्जीवं स्वतेजसा ॥
अथाकुशलमालाह यत्तुभ्यं वत्स रोचते।
तदेव सततं कार्यं मया मुक्तान्यचेष्टया ॥
स्वाधीनां तां निरीक्ष्यैवं बालेन परिचिन्तितम्।
स्पर्शनोऽपि ममायत्तः सामग्री कार्यसाधिका ॥
अहो मे धन्यता लोके नान्यतो बत मादृशः।
ततोऽसौ गाढहृष्टात्मा स्वानुरूपं विचेष्टते ॥
अथ निन्दापरे लोके स्नेहविक्लवमानसः।
लोकापवादभीरुत्वान्मध्यबुद्धिः प्रभाषते ॥
बाल नो युज्यते कर्तुं तव लोकविरुद्धकम्।
अगम्यागमनं निन्द्यं सपापं कुलदूषणम् ॥
स प्राह विप्रलब्धोऽसि नूनं मिच मनीषिणा।
स्वर्गे विवर्तमानं मां नेक्षसे कथमन्यथा ॥
ये मूढा जातिदोषेण कोमलं ललानादिकम।
नेच्छन्ति ते महारत्नं मुञ्चन्ति स्थानदोषतः ॥
तदाकर्ण्य ततश्चित्ते कृतं मध्यमबुद्धिना।
नैष प्रज्ञापनायोग्यो व्यर्थो मे वाक्परिश्रमः ॥
एवं च तिष्ठतां तेषां बालमध्यमनीषिणाम्।
अथान्यदा समायातो वसन्तः कृतमन्मथः ॥
संजाताः काननाभोगाः सुमनोभरपूरिताः।

भ्रमद्भ्रमरझङ्कारहारिगीतमनोहराः ॥
कामिनीहृदयानन्ददायकं प्रियसन्निधौ ।
विजृम्भते वनान्तेषु कलकोकिलकूजितम् ॥
प्रोत्फुल्लकिंशुकाग्रेषु पुष्पभारोऽतिरक्तकः ।
वियोगदलितस्त्रीणां पिशितप्रकरायते ॥
मञ्जर्यः सहकाराणामामोदितदिगन्तराः ।
हृष्टा वसन्तराज्येन धूलिक्रीडां प्रकुर्वते ॥
देवकिन्नरसम्बन्धिमिथुनैः कथिता वने ।
भ्रमेण नाकान्मर्त्यस्य तदानीं रमणीयता ॥
चर्चर्यो निर्भरीभूता बद्धा दोला गृहे गृहे ।
मदनोद्दीपनो मन्दः प्रवृत्तो मलयानिलः ॥
अथेदृशे वसन्तेऽसौ सह मध्यमबुद्धिना ।
क्रीडार्थं निर्गतो बालः कामकालप्रमोदितः ॥
जनन्या देहवर्तिन्या संयुक्तः स्पर्शनेन च ।
गतो लीलाधरं नाम सोद्यानं नन्दनोपमम् ॥
तस्यास्ति मध्यभूभागे शुभ्रशृङ्गो महालयः ।
जनतानयनानन्दः प्रासादस्तुङ्गतोरणः ॥
कामिनीहृदयाह्लादकारको रतिवत्सलः ।
जनैः प्रतिष्ठितस्तत्र देवो मकरकेतनः ॥
इतश्च तस्य देवस्य पूजासत्कारकारणम् ।
तिथिक्रमेण संजाता दिने तत्र त्रयोदशी ॥
कन्यका वरलाभाय वध्वः सौभाग्यवृद्धये ।

दुर्भगास्तु पतिप्रेममोहेन हृतमानसाः ॥
मोहान्धाः कामिनोऽभीष्टयोषित्सम्बन्धसिद्धये ।
गृहीतार्चनिकाः कामपूजनार्थं समागताः ॥
ततो बालो महारोलं तत्राकर्ण्य सविस्मयः ।
प्रविष्टः कामसदनं सह मध्यमबुद्धिना ॥
दृष्टस्तत्र रतेर्नाथः प्रणतो भक्तिपूर्वकम् ।
पूजितश्च प्रयत्नेन संस्तुतो गुणकीर्तनैः ॥
अथ प्रदक्षिणां तस्य ददानो देवसद्मनः ।
बालो ददर्श पार्श्वस्थं गुप्तस्थाने व्यवस्थितम् ॥
तस्यैव रतिनाथस्य देवस्य कृतकौतुकम् ।
संवासभवनं रम्यं मन्दमन्दप्रकाशकम् ॥
कुतूहलवशेनाथ द्वारि संस्थाप्य मध्यमम् ।
मध्ये प्रविष्टः सहसा स बालस्तस्य सद्मनः ॥
अथ तत्र सुविस्तीर्णां सपर्यङ्कां सतूलिकाम् ।
मृदूपधानसंपन्नां कोमलामलचेलिकाम् ॥
सुप्तेन रतियुक्तेन कान्तमध्यां मनोभुवा ।
स ददर्श महाशय्यां देवानामपि दुर्लभाम् ॥
ततो मन्दप्रकाशत्वात् संवासभवनस्य सः ।
किमेतदिति संचिन्त्य शय्यां पस्पर्श बालकः ॥
इतश्चेतश्च हस्तेन स्पृशता सुचिरं मुदा ।
ततो विभाविता तेन शय्येषा मकरध्वजी ॥
विचिन्तितं च तत्स्पर्शकौमल्यहृतचेतसा ।

अहो कोमलता मन्ये नान्यत्र भवतीदृशी ॥
ततः शरीरवर्तिन्या जनन्या स्पर्शनेन च ।
प्रेर्यमाणः स्वकीयेन चापलेन च दूषितः ॥
स बालश्चिन्तयत्येवं मानयामि यथेच्छया ।
एनां कोमलिकां शय्यां सुप्ताहं क्षणमात्रकम् ॥
देवः सुप्तोऽत्र मदनो रतियुक्तो न चिन्तितम् ।
अपायो देवशय्यायां सुप्तस्येति न भावितम् ॥
दृष्टस्य लाघवं लोकैरिति नैव मनस्कृतम् ।
विज्ञातं नेति संपत्स्ये स्वाम्यो मध्यमबुद्धितः ॥
अनालोच्यायतिं मोहात् केवलं सुप्त एव सः ।
आरुह्य शय्यां तां दिव्यां कृतं बालविचेष्टितम् ॥
ततस्तस्यां विशालायां शय्यायां बहुमानतः ।
इतश्चेतश्च कुर्वाणः सर्वाङ्गाणि पुनः पुनः ॥
अहो सुखमहो स्पर्शस्तथाहो धन्यता मम ।
चिन्तयन्निति शय्यायां लुटमानः स तिष्ठति ॥
इतश्च नगरे तत्र बहिरङ्गो नृपोत्तमः ।
अन्योऽप्यस्ति महातेजाः प्रख्यात शत्रुमर्दनः ॥
तस्यास्ति पट्टपत्नी प्राणेभ्योऽपि सुवल्लभा ।
प्रधानकुलसंभूता देवी मदनकन्दली ॥
ग्राहितार्चनिका सा च परिवारेण संयुता ।
आयाता तत्र सदने कामदेवस्य पूजिका ॥
देवकोष्ठस्थितं सा च संपूज्य मकरध्वजम् ।

संवासभवनस्थस्य प्रविष्टा तस्य पूजिका ॥
प्रविशन्तीमुदीक्ष्यासौ तां स्त्रीति कृतनिश्चयः।
लज्जाभयाभ्यां निश्चेष्टो बालः काष्ठमिव स्थितः ॥
ततो मन्दप्रकाशे सा भवने मृगलोचना।
हस्तस्पर्शेन शय्यायां देवमर्चयते किल ॥
चन्दनेन च कुर्वत्या रतिकामविलेपनम्।
स बालः सर्वगात्रेषु स्पृष्टः कोमलपाणिना ॥
ततोऽकुशलमालाया वशेन स्पर्शनस्य च।
स बालश्चिन्तयत्येवं विपर्यासितमानसः ॥
यादृशोऽयं मृदुस्पर्शो हस्तस्यास्यानुभूयते।
नानुभूतो मया तादृग् जन्मन्यपि कदाचन ॥
अहो मयान्यस्पर्शेषु सौन्दर्यं कल्पितं वृथा।
नातः परतरं मन्ये त्रिलोकेऽप्यस्ति कोमलम् ॥
इतश्च कामदेवस्य परिचर्यां विधाय सा।
स्वस्थानं प्रगता काले राज्ञी मदनकन्दली ॥

ततोऽसौ बालः कथं ममेयं स्त्री संपत्स्यत इति चिन्तया विक्लवीभूतहृदयोऽनाख्येयमन्तस्तापातिरेकं वेदयमानो विस्मृतात्मा तस्यामेव शय्यायां मुञ्चन्नुष्णोष्णान्दीर्घदीर्घान्निःश्वासान् मूर्छित इव मूक इव मत्त इव भीत इव हृतसर्वस्व इव तप्तशिलायां निक्षिप्तमत्स्यक इव इतश्चेतश्च परिवर्तमानो विचेष्टते। ततो द्वारे वर्तमानेन मध्यमबुद्धिना चिन्तितं। अये किमित्येष बालोऽस्मात् संवासभवनादियतापि कालेन न निर्गच्छतीति किं

वा करोतीति प्रविश्य तावन्निरूपयामि । ततः प्रविष्टो मध्यमबुद्धिः । लक्षिता हस्तस्पर्शेन कामशय्या । हृतमस्यापि हृदयं तत्कोमलतया । ततो विमलीभूतदृष्टिना तेन दृष्टः शय्यैकदेशे विचेष्टमानस्तदवस्थो बालः । चिन्तितमनेन । अहो किमनेनाकार्यमाचरितं । न युक्तं देवशय्यायामधिरोहणं । न खलु रतिरूपविभ्रमापि गुर्वङ्गना सतां गम्या भवति । तथेयं शय्या सुखदापि देवप्रतिमाधिष्ठितेति कृत्वा केवलं वन्दनीया न पुनरुपभोगमर्हतीति । ततश्चोत्थापितोऽनेन बालो यावन्न किंचिज्जल्पति मध्यमबुद्धिराह । अहो अकार्यमिदं । न युक्तं देवशय्यायामधिरोहणमित्यादि । तथापि न दत्तमुत्तरं बालेन । अत्रान्तरे प्रविष्टस्तद्देवकुलाधिष्ठायको व्यन्तरः । बद्धस्तेनाकाशबन्धैः बालः । पातितो भूतले । समुत्पादितास्य सर्वाङ्गीणा तीव्रवेदना । ततो मुमूर्षन्तमुपलभ्य कृतो मध्यमबुद्धिना हाहारवः । ततः किमेतदिति सम्भ्रमेण चलितो देवकुलात्तदभिमुखं लोकः । निःसारितो व्यन्तरेण वासभवनाद् बहिर्बालो महास्फोटेन चिप्तो भूतले । भग्ननयनः कण्ठगतप्राणोऽसौ दृष्टो लोकेन । तदनुमार्गेण दीनमनस्को निर्गतो मध्यमबुद्धिः । किमेतदिति पृष्टोऽसौ जनेन । लज्जया न किंचिज्जल्पितमनेन । ततोऽवतीर्य कंचित्पुरुषं व्यन्तरेण कथितो जनेभ्यस्तदीयव्यतिकरः । ततो देवापथ्यकारीति पापिष्ठोऽयमिति धिक्कारितोऽसौ बालो मकरध्वजभक्तैः कुलदूषणोऽयमस्माकं विषतरुरिव संपन्न इति गर्हितः स्वजातीयैः अनुभवतु पापकर्मणः फलमिदानीमित्याक्रोशितः सामान्यलोकैः

कियदेतदसमीचितकारिणां समस्तानर्थभाजनत्वात् तेषामित्यप-
कर्णितो विवेकिलोकैः । ततोऽसौ व्यन्तरः कृतविकृतरूपः सन्नाह ।
चूर्णनीयोऽयं दुरात्मा भवतां पुरतो मयाधुना बाल इति । ततः
कृतहाहारवः प्रसीदतु प्रसीदतु भट्टारको ददातु भ्रातृप्राणभि-
चामिति ब्रुवाणः पतितो व्यन्तराधिष्ठितपुरुषपादयोर्मध्यमबुद्धिः ।
ततस्तत्करुणापरीतचेतसा लोकेनाप्यभिहितो व्यन्तरः । यदुत
भट्टारक मुच्यतामेकवारं तावदेष न पुनः करिष्यतीति । ततो
मध्यमबुद्धिकरुणया लोकोपरोधेन च मुक्तोऽसौ व्यन्तरेण बालः ।
लब्धा चेतना । सुत्कलीभूतं शरीरं । निःसारितस्तूर्णं देवकुला-
न्मध्यमबुद्धिना नीतः कृच्छ्रेण स्वभवनं । ज्ञातोऽयं व्यतिकरः
परिकरात्कर्मविलासेन । चिन्तितमनेन । कियदेतदद्यापि मयि
प्रतिकूले बालस्य । यद्भविष्यति तन्न लक्षयन्त्येते लोकाः । ततो
ऽभिहितः कर्मविलासेन परिकरः । किमस्माकं दुर्विनीतचिन्तया ।
नोचितः सोऽनुशास्तेः । न वोढव्यस्तदीयः केनापि व्यापारः ।
परिकरेणोक्तं । यदाज्ञापयति देव इति ॥

पृष्टोऽसौ मध्यमबुद्धिना बालः । भ्रातर्न किंचित्तेऽधुना
शरीरके बाधते । बालेनाभिहितं । न शरीरके केवलं प्रवर्धते
ममान्तस्तापः । मध्यमबुद्धिराह । जानासि किंनिमित्तोऽयं ।
ततो वामशीलतया कामस्य बालः प्राह । न जानामि केवलं
द्वारस्थेन भवता तत्र संवासभवने प्रविशन्तौ गच्छन्तौ वा किं
विलोकिता काचिन्नारी न वा । मध्यमबुद्धिराह । विलोकिता ।
बालेनोक्तं । तत्किं लक्षिता कामाविति भवता । मध्यमबुद्धिराह ।

सुष्ठु लक्षिता । सा हि शत्रुमर्दनस्य राज्ञो भार्या मदनकन्दली-त्युच्यते । तदाकर्ण्य कथं सा मादृशामिति चिन्तया दीर्घदीर्घ-तरं निःश्वसितं बालेन । तदर्थी खल्वयमिति लक्षितो मध्यमबु-द्धिना । चिन्तितमनेन । तत्रापि स्थाने तावदस्यायमभिनिवेशः । जनयत्येवं सा मदनकन्दली सुन्दरतरातिशयेन स्वगोचरमभि-लाषं । यतो द्वारशाखालग्नेन मयाप्यतिसङ्कटतया कामसंवासभव-नद्वारस्य निर्गच्छन्त्यास्तस्या मदनकन्दल्याः संवेदितोऽङ्गस्य स्पर्शः । न तादृशः प्रायेणान्यवस्तुनः स्पर्शो भुवने विद्यते । दोलायितं ममापि तदभिसरणगोचरं मनस्तदानीमासीत् । किं तु न युक्त कुलजानां परस्त्रीगमनं । तस्मान्निवारयाम्येनमपि यदि निवर्तते मद्वचनेन । ततः स बालं प्रत्याह । केयमविद्या भवतः । किं न दृष्टमिदानीमेव फलमविनयस्य भवता । किमधुनैव विस्मृतं यत्कण्ठ-गतप्राणः कथंचिन्मोचितस्त्वं मया दुर्विनयकुपिताद्भगवतो मकर-ध्वजात् । ततो निवर्तस्वास्माद्दुरध्यवसायात् । नयनविषनागशिरो-रत्नसूचिकल्पा हि सा मदनकन्दली । तां प्रार्थयतस्ते केवलं भस्मी-भाव एव न पुनः काचिदर्थसिद्धिः । बालेन चिन्तितं । अये लक्षितोऽहमनेन । तत्किमधुनाभिप्रायगोपनेन । ततस्तेनोक्तं । यद्येवं ततः किं ब्रूषे मोचितस्त्वं मया न पुनर्ब्रूषे यथा गाढतरं मारित इति । यतस्तेन कामेन युष्मद्वचनेन मां मुञ्चता केवलं मे शरीरवेद-नामात्रमपसारितं हृदये पुनर्निक्षिप्तो वितर्कपरम्परारूपः प्रज्वलित-खादिराङ्गारराशिस्तेन दंदह्यते मे समन्ताच्छरीरं । यद्यहं काम-बन्धनकाल एवामरिष्यं नैतावन्तमनन्तमतापमन्वभविष्यं । ततो भवता

मोचयता प्रत्युत महानयमनर्थः संपादित इति। नाधुना ममैनामस्मत्सेकायमानां मदनकन्दलीं विरहय्यान्यथास्यान्तस्तापस्योपशमः। किं बहुनाच जल्पितेनेति। ततो लक्षितो मध्यमबुद्धिनास्यानिवर्तको निर्बन्धः। स्थितोऽसौ तूष्णींभावेन॥

अत्रान्तरे गतोऽस्तं सविता। बालहृदयादिव समुल्लसितं तमःपटलं। लङ्घितः प्रथमः प्रदोषः। निःसञ्चारीभूतो लोकः। ततोऽविचार्य कार्याकार्यं समुत्थितो बालः। निर्गतः स्वकीयभवनात्। अवतीर्णो राजमार्गे। प्रवृत्तः शत्रुमर्दनराजकुलाभिमुखं गन्तुं। गतः कियन्तमपि भूभागं। इतश्च स्नेहवशेन किमस्य संपत्स्यत इति चिन्तया निर्गतस्तदनुमार्गेण मध्यमबुद्धिः। दृष्टो बालेन गच्छता कश्चित्पुरुषः। तेन चास्फोट्य बद्धोऽसौ मयूरबन्धेन। कूजितं बालेन। प्राप्तः प्राप्त इति ब्रुवाणः प्राप्त एव मध्यमबुद्धिः। ततः समुत्पाट्य बालं पश्यत एव मध्यमबुद्धेः समुत्पतितः पुरुषोऽम्बरतलं। आरटतश्च बालस्य स्थगितं वदनं। प्रवृत्तः पश्चिमाभिमुखो गन्तुं। ततो मध्यमबुद्धिरपि अरे रे दुष्टविद्याधर क्व यासि गृहीत्वा मदीयभ्रातरमिति चाडीं मुञ्चन्नाकृष्टखड्गः प्रस्थितो भूमौ तदनुमार्गेण। निर्गतो नगरात्। अदर्शनीभूतः पुरुषः। निराशीभूतो मध्यमबुद्धिः। तथापि बालस्नेहानुबन्धेन किल क्वचिन्मोक्ष्यतीति बुद्ध्या नासौ धावनादुपरमति। धावत एव लङ्घिता रजनी। ततोऽनुपानत्कतया विद्धोऽनेककण्टककीलकैः परिगतः श्रमेण क्षामो बुभुक्षया पीडितः पिपासया विह्वलः शोकेन अध्यासितो दैन्येन अनेकग्रामनगरेषु पृच्छन बालवार्तां भ्रान्तोऽसौ सप्ताहो-

राचाणि । प्राप्तः कुशस्थलं नाम नगरं । स्थितस्तस्य बहिर्भागे । दृष्टोऽनेन जीर्णो ऽन्धकूपः । ततः किं ममाधुना भ्रातृविकलेन जीवितेनेति प्रक्षिपाम्यत्रात्मानमिति संचिन्त्य बद्धा मध्यमबुद्धिना निर्बोलगमनार्थमात्मगलके शिला। दृष्टं तन्नन्दननाम्ना राजपुरुषेण। ततो मा साहसं मा साहसमिति ब्रुवाणः प्राप्तोऽसौ तत्समीपं । धारितः कूपतटोपान्तवर्ती मुञ्चन्नात्मानं मध्यमबुद्धिरनेन । विमोचितः शिलां । निवेशितो भूतले पृष्टश्च । भद्र किमितीदमधमपुरुषोचितं भवता व्यवसितं । ततः कथितोऽनेन बालवियोगव्यतिकरः । नन्दनेनाभिहितं । भद्र यद्येवं ततो मा विषादं कार्षीः । भविष्यति भ्रात्रा सार्धं प्रायेण मीलकः । मध्यमबुद्धिराह । कथं । नन्दनेनोक्तं । समाकर्णय । अस्त्यत्र नगरेऽस्माकं स्वामी हरिश्चन्द्रो नाम राजा । स च प्रतिक्षणमुपद्रूयते विजयमाठरशङ्खादिभिः प्रात्यन्तिकैर्मण्डलहरैर्नृपतिभिः । इतश्चास्ति रतिकेलिर्नाम विद्याधरः परममित्रं । अन्यदा समागतेन शत्रूपद्रुतमवलोक्य देवं तेनाभिहितः । ददामि तुभ्यमहं क्रूरविद्यां यत्प्रभावेन न लमेतैः परिभूयसे । देवेनाभिहितं । अनुग्रहो मे । ततः कारयित्वा षण्मासिकां पूर्वसेवामितो दिनादष्टमे दिने नीतः क्वचित्तेन देवो हरिश्चन्द्रः । कारितो विद्यासाधनं । आनीतो द्वितीयदिने सह पुरुषेण । कृता तस्य पुरुषस्य मांसरुधिरेण होमक्रियया सप्त दिनानि विद्यायाः पश्चात्सेवा । मुक्तोऽसावधुना पुरुषः । स एव प्रायस्ते भ्राता भविष्यतीति मे वितर्कः । स च ममैव समर्पितोऽधुना देवेन । मध्यमबुद्धिराह ।

भद्र यद्येवं ततो यद्यस्ति ममोपरि दया भवतस्ततस्तमानय तावदिहैव पुरुषं येनाहं प्रत्यभिजानामीति । ततश्चैवं करोमीत्यभिधाय गतो नन्दनः । समायातः समुत्पाट्य गृहीत्वा बालं । दृष्टोऽस्थिमात्रावशेष उच्छ्वासनिःश्वासोपलक्ष्यमाणजीवितो निरुद्धवाक्प्रसरो मध्यमबुद्धिना बालः । प्रत्यभिज्ञातः कृच्छ्रेण । अभिहितो नन्दनः । भद्र स एवायं मम भ्रातेति । सत्यं नन्दनस्त्वमसि । अनुगृहीतोऽहं भवता । नन्दनः प्राह । भद्र राजद्रोह्यमिदं भवत्करुणया मयाध्यवसितं । अन्यच्च । अधुनागतेन मयाकर्णितं । यथा किल रात्रौ राजा पुनस्तर्पयिष्यति रुधिरेण विद्यां भविष्यत्यनेन पुरुषेण प्रयोजनमिति । तदिदमवगम्य मम यद्भवति तद्भवतु । भवद्भ्यां तु तूर्णमपक्रमितव्यं । ततो यदाज्ञापयति भद्रो रक्षणीयस्य यत्नतो भद्रेणात्मेत्यभिधाय समुत्पाटितो बालः । प्रवृत्तो गन्तुं मध्यमबुद्धिः । ततो भयविधुरहृदयो धावन्नहर्निशं वेगेन क्वचित्प्रदेशे बालं पाययन्नुदकं समाह्लादयन्वायुना प्रीणयन्नशनादिरसेनागणयन्नात्मनः शरीरपीडां महता क्लेशजालेन प्राप्तः स्वस्थानं मध्यमबुद्धिः ॥

गतानि कतिचिद्दिनानि । जातो मनाक् सबलो बालः । पृष्टो मध्यमबुद्धिना । भ्रातः किं भवतानुभूतं । स प्राह । अस्ति तावदुत्क्षिप्तोऽहं बद्धा भवतः पश्यत एव गगनचारिणा नीतः कृतान्तपुराकारमतिभीषणतयैकं श्मशानं । दृष्टस्तत्र प्रज्वलिताङ्गारभृताग्निकुण्डपार्श्ववर्ती मया पुरुषः । ततस्तं प्रति तेनाम्बरचरेणाभिहितं । महाराज सिद्धं तेऽधुना समीहितं ।

लब्धोऽयं मया प्रस्तुतविद्यासिद्धेरुचितः सलक्षणः पुरुषः। इतरेणोक्तं। महाप्रसादः। ततोऽभिहितो नभश्चरेण स पुरुषः। यथैकैकस्मिन् विद्याजापपर्यन्ते मया दत्ताहुतिरग्नौ भवता प्रक्षेप्तव्या। प्रतिपन्नमनेन। प्रारब्धो जापः। ततो विद्याधरेणाकृष्टा यमजिह्वेवातितीक्ष्णा भास्वराकारा शस्त्रिका। तया चोत्कर्तिता मदीयपृष्ठान्तेन दीर्घा मांसपेशी। निष्पीड्य तत एव प्रदेशात् निर्गालितं रुधिरं भृतश्चुलुकः। अत्रान्तरे समाप्तमितरस्यैकं विद्यापरावर्तनं। समर्पिता विद्याधरेण रुधिरमांसमयी तस्याहुतिः। प्रतिक्षिप्ता तेन साग्निकुण्डे। पुनः प्रारब्धो जापः। ततश्चैवं सोऽम्बरचरो मदीयं शरीरं परापरप्रदेशान्नरकपाल इव नारकस्यारटतो मे मांसपेशीमुत्कर्तयति तं प्रदेशं निष्पीड्य रुधिरं निर्गालयति तस्य च चुलुकं भृत्वा साधकायाहुतये ददाति। स च विद्यापरावर्तनपरिसमाप्तौ गृहीत्वा हुताशने प्रक्षिपति। ततो वेदनाविह्वलो मूर्छया पतितोऽहं भूतले। विद्याधरस्तु मगुणशरीरतया हृष्ट इव निष्करुणो गाढतरं मां विकर्तयति। अत्रान्तरेऽट्टहासैर्हसितमिव प्रलयमेघैर्गुलुगुलितमिव समुद्रेण प्रचलितेव पृथिवी रसितं दीप्तजिह्वाभिः शिवाभिः प्रनृत्तं च विकृतरूपैर्वेतालैः निपतितं रुधिरवर्षं। ततश्चैवंविधेषु रौद्रेषु विभीषिकाविशेषेषु सत्त्वाप्यक्षुभितचित्तस्य तस्य राज्ञोऽभिमुखीभूता सा क्रूरविद्या। समाप्तं जाप्रस्याष्टशतं। ततः सिद्धाहं भवत इति वदन्ती प्रकटीभूता विद्या प्रणता साधकेन प्रविष्टा तच्छरीरे। ततः समुत्कर्तितशरीरं

निष्पीडितरुधिरबीभत्सं करुणमारटन्तं मामुपलभ्य स राजा मयि जातः सदयः। कृतोऽनेन दन्तसीत्कारः। ततो वारितोऽसौ विद्याधरेण। अभिहितं च तेन। राजन्नेष एवास्या विद्यायाः कल्पो यदुत न कर्तव्यास्योपरि दया। ततो विद्याधरेण लिप्तं मे केनचिल्लेपेन शरीरं। ततोऽहं समन्तादृन्दह्यमान इव तीव्रवह्निना चूर्ण्यमान इव वज्रेण पीड्यमान इव यन्त्रेण प्रविष्टो वेदनाप्रकर्षं। तथापि सुबद्धं न गतमेतन्मे हतजीवितं। संजातं क्षणेन मे तेनैव लेपेन दवदग्धस्थाणुकल्पं शरीरं। समुत्पाटित- स्ताभ्यां नीतस्तत्र नगरे। खादितश्च श्वयथुनिमित्तमन्नभोजनं। शूनं मे शरीरं। ततो भूयस्तेनैव विधिना मदीयमांसरुधिरा- हुतिभिस्तेन राज्ञा दत्तमष्टशतमष्टशतं विद्याया जापस्य सप्त दिनानीति। दृष्टश्च तदवस्थोऽहं भवता। तदिदं भ्रातर्मया- नुभूतं। स्थितं च मम हृदये। यदुत न प्रायेण नरकेऽप्येवंविधो दुःखविन्यासो यादृशो मयानुभूत इति। मध्यमबुद्धिराह। हा भ्रातर्नोचितस्त्वमेवंविधदुःखानां अहो निर्घृणता विद्याधरस्य अहो रौद्रता विद्यायाः॥

अत्रान्तरे लोकाचारमनुवर्तमानो वार्त्तान्वेषणार्थमागतो मनीषी। श्रुतस्तेन द्वारि स्थितेन तथा परिदेवमानो मध्यमबुद्धिः। प्रविष्टो ऽभ्यन्तरे। कृतेतराभ्यामासनदानादिका प्रतिपत्तिः। विहितं संभाषणं। ततो मनीषिणाभिहितं। मध्यमबुद्धे किमिति त्वं परिदेवसे। मध्यमबुद्धिराह। भ्रातर- लौकिकमिदं परिदेवनकारणं। मनीषिणोक्तं। कथं। ततः

कथितो मध्यमबुद्धिना समस्तोऽप्युद्यानगमनादिविद्याधरविकर्तन-पर्यन्तो बालव्यतिकरः । ततः पूर्वमेव ज्ञातनिःशेषव्यतिकरेणापि मुग्धेनेव विस्मितेचणेन समस्तमाकर्ण्य मनीषिणाभिहितं । किमीदृक् संपन्नं बालस्य । हा न युक्तमिदं । यदि वा कथितं मया प्रागेवास्य यथा न सुन्दरोऽनेन स्पर्शनेन पापमित्रेण सार्धं सम्बन्धः । तज्जनितेयमस्यानर्थपरम्परा । तथाहि । हेतुरसावनार्यकार्यसङ्कल्पस्य । अनार्यकार्यसङ्कल्पे च प्रवर्तमानाः प्राणिनः संक्लिष्टतया चित्तस्य प्रबलतया पापोदय-स्याप्राप्ताभिप्रेतार्था एव बडिशग्रहणप्रवृत्ता इव मत्स्यका निपत-न्त्यापद्गहने लभन्ते मरणं । न खल्वनुपायतोऽर्थसिद्धिः । अनुपाय-श्चानार्यकार्यसङ्कल्पः सुखलाभानां । स हि क्रियमाणो धैर्यं ध्वंसयति विवेकं नाशयति चित्तं मलिनयति चिरन्तनपापा-न्युदीरयति ततः प्राणिनं समस्तानर्थसार्थे योजयति । तत् कुतोऽनार्थकार्यसङ्कल्पात् सुखलाभगन्धोऽपीति । तस्मादिदं सर्वं स्वदुश्चरितविलसितं बालस्य योऽयं मद्वचनं न विधत्ते । किमत्र भवतः परिदेवितेनेति ॥ बालः प्राह । मनीषिन्न-लमनेनासम्बद्धप्रलापेन । न खलु सत्पुरुषाणां महार्थसाधनप्रवृत्ता-नामपान्तराले व्यसनं मनो दुःखयति । यद्यापि तां कमल-कोमललुलिततनुं मदनकन्दलीं प्राप्नोमि ततः कियदेतद्दुःखं । तदाकर्ण्य कालदष्टवदसाध्योऽयं सदुपदेशमन्त्रतन्त्राणामित्याक-लय्य मनीषिणा गृहीतो दक्षिणाग्रभुजे मध्यमबुद्धिः उत्थाप्य ततः स्थानात् प्रवेशितः कक्षान्तरे । अभिहितश्चासौ ।

भ्रातर्यद्येष बालः सत्यं बाल इव नात्महितं जानीते तत्किं भवतास्य पृष्ठतो विलग्नेन विनष्टव्यं। मध्यमबुद्धिराह। बोधितो ऽहमिदानीं भवता। योऽयं भवदुपदेशमपि लङ्घयति तेनालं मम बालेनेति। अन्यच्च। अतिलज्जनीयो ऽयं व्यतिकरः। तत्किमेष न ज्ञातस्तातेन। मनीषिणाभिहितं। न केवलेन किं तर्हि समस्तनगरोपेतेन। भद्र केन हि प्रभातं पटकेनाच्छाद्यते। मध्यमबुद्धिराह। कथं ज्ञातः। मनीषिणाभिहितं। कामदेवभवनवृत्तान्तस्तावद्बहुलोकप्रतीत एव किं तस्य ज्ञास्यते। विद्याधरहरणवृत्तान्तस्तु ये प्राप्नः प्राप्न इति त्वदीयशाहारवात् प्रबुद्धास्तदा लोकास्तैर्विज्ञाय नगरे प्रचारितः। मध्यमबुद्धिना चिन्तितं। अये किलाहं मातुः पुत्रोऽमुं व्यतिकरं गोपयामि। यावता गाढतरं प्रकाशः संपन्नः। सुप्रच्छन्नमपि विहितं प्रयोजनं प्रायः प्रकाशत एव लोके विशेषतः पापं। तस्माद्दुर्बुद्धिरेषा प्राणिनां यया स्वाचरितं पापं प्रच्छादयन्ति। इयं हि केवलमधिकतरं मोहविलसितं सूचयतीति। एवं विचिन्त्य ततस्तेनाभिहितं। मनीषिन्नमुं वृत्तान्तमुपलभ्य भवता किमाचरितं किं तातेन किमम्बाभ्यां किं वा नगरलोकेनेति श्रोतुमिच्छामि। मनीषिणाभिहितं। भ्रातः समाकर्णय। मम तावदुपेक्षा निर्गुणेषु सतामिति भावनया संजातं बालं प्रति माध्यस्थ्यं। तथा क्लिश्यमानेषु दयावन्तः सन्त इति पर्यालोचनया प्रादुर्भूता तवोपरि महती करुणा। तथा मुक्तोऽहं पापमित्राभिष्वङ्गजनितानामेवंविधानामपायानामित्याकलनया संजातात्मन्यास्थाबुद्धिः।

गुणाधिकेषु प्रमोदवन्तो महात्मान इति विमर्शेन धन्यः पुण्यभागसौ भवजन्तुर्येनायं समस्तानर्थहेतुः स्पर्शनः पापवयस्यः सर्वथा निराकृत इत्यालोचयतः समुल्लसितस्तं प्रति हर्षः। तातेन तु केवलमट्टहासेन हसितं। मयाभिहितं। तात किमेतत्। तातेनाभिहितं। पुत्र यन्मयि प्रतिकूले संपद्यते तत्संपन्नं बालस्य। अतो मे हर्षः। हा जात क्व गतोऽसीति परिदेवितं सामान्यरूपया। न संजातो मामकतनयस्यापाय इति हृष्टा चित्तेन मदीयजननी। नगरस्य तु संपन्नो बालहरणेन प्रमोदः। संजाता त्वदीयगमनेन करुणा। प्रादुर्भूतः स्वस्थावस्थानदर्शनेन ममोपरि पक्षपातः॥ मध्यमबुद्धिराह। कथमेतल्लक्षितं भवता। मनीषिणाभिहितं। निर्गतोऽहमासं तदा नगरे कुतूहलेन भ्रमणिकया। ततः श्रुता मया परस्परं जल्पन्तो लोकाः। यदुत। अहो सुन्दरं संपन्नं यदसौ कलङ्कहेतुर्निजकुलस्य दुष्टोऽन्तःकरणेन वर्जितो मर्यादया बहिर्भूतः सदाचारान्निरतः सततमगम्यगमने ऽत एवोपतापकरो नगरस्य बालः केनापि महात्मनापहृत इति। अन्येनाभिहितं। सुष्टु सुन्दरमेव तु सुन्दरतरं भवति यद्यसौ छिन्नो भिन्नो व्यापादितश्च श्रूयते। यतस्तस्मिन्नेकान्ततः प्रलीन एव पापे नागरिकाणां शीलसंरक्षणं संपत्स्यते नान्यथा। अन्येनाभिहितं। सुन्दरमिदं केवलं यदसौ मध्यमबुद्धिस्तपस्वी तस्य पृष्ठतो लग्नः क्लिश्यते तन्न चारु। स हि विशिष्टप्रायः प्रतिभासतेऽस्माकं। ततोऽपरः प्राह। भद्र ये पापप्रवृत्तानां वत्सला भवन्ति तेषां कीदृशी विशिष्टता।

न खलु जात्यकनकं श्यामिकया सह संसर्गमर्हति। अत एव लभन्ते तद्द्वारेणैव दुःखपरम्परामयशश्च लोके। किमत्राश्चर्यं। ये पुनरादित एव पापानुष्ठानासक्तजनसम्पर्कं रक्षयन्ति तेषां नैष दोषोऽनुषज्यते। अत्रार्थेऽयमेव मनीषी दृष्टान्तः योऽय महात्मा परिहृतपापप्रवण-बालवात्सल्यो निष्कलङ्कं सुखेन जीवतीति। ततस्तं लोकवाद-माकर्णयता मयेदं लक्षितमिति। मध्यमबुद्धिना चिन्तित। अये।

दोषेषु वर्तमानस्य नरस्यात्रैव जन्मनि।
नास्त्येव सुखगन्धोऽपि केवलं दुःखपद्धतिः॥
स हि दुःखभराक्रान्तस्तावता नैव मुच्यते।
आक्रोशदानतस्तस्य लोकोऽन्यद्वैरिकायते॥
एकं स दुःखैर्निर्दग्धो द्वितीयं निन्दितो जनैः
गण्डस्योपरि संजातः स्फोटो बालस्य दुर्मतेः॥
जनानां करुणास्थानं जातोऽहं बालमीलकात्।
कल्पितस्तादृशः प्रायः कैश्चित्तत्त्वविचारकैः॥
दुःखाकरः सतां निन्द्यो ममेदानीं विजानतः।
तस्मान्न युक्तः संसर्गो बालेन सह पापिना॥
गुणेषु वर्तमानस्य नरस्यात्रैव जन्मनि।
जायन्ते सम्पदः सर्वा यथास्यैव मनीषिणः॥

तथाहि।

अकलङ्कः सुखी नित्यं श्लाघनीयो विपश्चिताम्।
बालस्पर्शनसंसर्गभीरुत्वादेष वर्तते॥
तथापि लोका दोषेषु सततं विहितादराः।

गुणेषु शिथिलोत्साहा वर्तन्ते पापकर्मणा ॥
तदेवं गुणदोषाणां विशेष पश्यता मया ।
गुणेषु यत्नः कर्तव्यो य आदिष्टो मनीषिणा ॥
ततश्चैवं विचिन्त्यासौ भाषते तं मनीषिणम् ।
न शक्यमधुना लोके प्रकाशमटितुं मया ॥
लोका मां प्रश्नयिष्यन्ति बालवृत्तान्तमञ्जसा ।
अतिलज्जाकरं त च नाहमाख्यातुमुत्सहे ॥
अन्यच्च दुर्जना लोकाः श्रुत्वा मत्तः कदर्थनाम् ।
तदीयां नितरां तुष्टा हसिष्यन्ति विशेषतः ॥
तस्माद्गातमर्ममात्रैव स्थातुं मद्मनि युज्यते ।
जनस्य विस्मरत्येतद्यावद्बालविचेष्टितम् ॥
मनीषिणोक्त यत्तुभ्यं रोचते तद्विधीयताम् ।
केवलं पापमित्रीयः सम्पर्को वार्यते मया ॥

ततः क्वचिदपि बहिरनिर्गच्छंस्तत्रैव सदने स्थितो मध्यमबुद्धिः । गतो मनीषी स्वस्थानं ॥

इतश्च बालशरीरादाविर्भूतः स्पर्शनोऽकुशलमाला च । अकुशलमालयाभिहितं । साधु पुत्रक साधु । यन्मत्तो जातो ऽनुतिष्ठति तदनुष्ठितं भवता । यतो निराकृतस्त्वयायमलीकवाचालो मनीषी । स्पर्शनेनाभिहितं । अम्ब युक्तमेवेदृशमीदृशपुरुषाणामनुष्ठानं । दर्शितः खल्वेवमाचरता प्रियमित्रेण मयि निर्भरोऽनुरागः । अथवा किमनेन । निर्वर्टितेदानीं त्रयाणामप्यस्माकं भावसारं समसुखदुःखता । ये तु हृदयर्थसाधनप्रवृत्ता-

नामपान्तराले विघ्ना भवन्ति तान् को गणयति । बालः प्राह । वयमप्येतदेव ब्रूमः । केवलमेतन्न मनीषी न जानाति। स्पर्शनेनाभिहित । किं तव तेन । सुखविघ्नहेतुरसौ पापकर्मा भवतः । अय जनोऽस्या च केवलं ते सुखकारणं । बालः प्राह । कोऽत्र विकल्पो निःसन्दिग्धमिद । ततः कृतस्ताभ्यां योगशक्तिव्यापारपूर्वको भूयस्तदीयशरीरे प्रवेशः प्रादुर्भूतं मदनकन्दलीगोचरं भृशतरमौत्सुक्य प्रवृद्धोऽन्तस्तापः । प्रवृत्ता जृम्भिकाः । पतितः शयनीये । तत्र चानवरतमुद्वर्तमानेनाङ्गेन तथा विचेष्टमानोऽसौ दृष्टो मध्यमबुद्धिना । समुत्पन्ना करुणा । तथापि मनीषिवचनमनुस्मरता न पृष्टो वार्त्तामपि बालस्तेन ॥

अत्रान्तरेऽस्तं गतो दिनकरः । ततः प्रथमप्रदोष एव निर्गतो बालः । अवधीरितो मध्यमबुद्धिना । प्राप्तः शत्रुमर्दनराजकुल । प्रविष्टोऽभ्यन्तरे । दृष्टं वासभवन । चलितस्तदभिमुखं । ततः प्रचुरतया लोकस्य सान्धकारतया प्रदोषस्य व्यग्रतयाष्टप्राहरिकाणां कथंचिदलक्षित एवासौ प्रविष्टो वासभवनं । विलोकितस्तन्मध्यभागः प्रकाशितो मणिप्रदीपैः सनाथो महार्हशयनेन । इतश्च तस्मिन्नवसरे सा मदनकन्दली तस्यैव वासभवनस्यादूरवर्तिन्यां प्रसाधनशालिकायामात्मानं चर्चयन्ती तिष्ठति । ततस्तच्छून्यमवलोक्य स बालो बालतयैवारूढः शय्यायां । अः कोमलेति भावनया समुद्भूतो हर्षः । क्षिप्तमुच्छीर्षके प्रावरणं । किल तिरश्चीनो भविष्यति । यावद्विहिताशेषप्रदोषकर्तव्यो विसर्जितास्थानलोकः कतिचिदाप्तपुरुषपरिकरो ज्वलत्प्रदीपदर्शितमार्गः

समागतः प्रचुमर्दनस्तद्द्वारदेशे । दृष्टः प्रविशन् बालेन । ततोऽति-तेजस्वितया प्रचुमर्दनस्य सत्त्वविकलतया हृदयस्य साध्वसहेतु-त्वादकार्याचरणस्य प्रतिकूलतया कर्मविलासस्य स्वफलदानोन्मुख-तयाकुशलमालायाः स्वविपाकदर्शितया स्पर्शनस्य भयोत्कर्षेण वेपमानगात्रयष्टिर्निपतितो बालो भूतले । ततोऽत्युच्चतया पर्यङ्कस्य कणकणकतया मणिकुट्टिमस्य शिथिलनिसृष्टतया शरीरस्य समुत्थितो महानास्फोटरवः । ततः किमेतदिति तूर्णतरं प्रविष्टो राजा । दृष्टस्तेन बालः । कथमयमिह प्रविष्ट इति समुत्पन्नो मनसि वितर्कः । दृष्टमुच्छीर्षके प्रावरणं । लक्षितं शय्यारोहणं । दुष्टोऽयमिति संजातो निश्चयः । मत्कलत्राभिलाषुको ऽयमिति च समुत्पन्नः क्रोधः । विज्ञात तस्य दैन्यं । तथाप्यतिदुरात्मा खल्वयमपनयाम्यस्य दुर्विनयमिति बुद्ध्या दत्तो बालपृष्ठे निजचरणो राज्ञा आमोटितं पश्चान्मुखं भुजयुगलं । बद्धो विरारट्यमानस्त-त्प्रावरणेनैव । आहूतो विभीषणः । अभिहितश्चासौ । अरे एष पुरुषाधमो भवताद्यैव राजाजिरे यथाहमाकर्णयाम्यस्य करुणध्वनिं तथा समस्तरजनीं कदर्थनीयः । विभीषणेनाभिहितं । यदाज्ञा-पयति देवः । ततः समाकृष्टस्तेन केशेषु रटद्दीत्त्वारटमानो बालो नीतोऽभ्यर्णराजप्राङ्गणे । बद्धो वज्रकण्टकाकुले लोहस्तम्भे त्रोटितः कशाघातैः सिक्तोऽग्निवर्णतप्ततैलबिन्दुभिः । प्रवेशिता अङ्गुल्यादि-ष्वयःशलाकाः । ततश्चैवविधेषु नरकाकारेषु दुःखेषु विभीषणेनो-दीर्यमानेषु क्रन्दतो बालस्य लङ्घिता रजनी । तदाक्रन्दरवेण श्रवणपरम्परया च किमेतदिति कुतूहलेन प्रभाते समागतं

राजकुले नगरं। दृष्टो बालः। स एवायं पापिष्ठोऽद्यापि जीवती-त्यादिः प्रवृत्तः परस्परं नागराणां बहुविधस्तदाक्रोशजल्पः। तमाकर्णयतः शतगुणीभूतं तत्तस्य दुःखं। कथितो नागरिकेभ्यो विभीषणेन रात्रिव्यतिकरः। ततोऽहो धृष्टतास्येति गाढतरं प्रद्विष्टाः सर्वे। विज्ञापितो महत्तमै राजा। यदुत यो देवपा-दानामेवायमपथ्यकारी स तथा क्रियतां यथान्योऽप्येवं न करोतीति। अस्ति च तस्य राज्ञो भगवदर्हदागमावदातबुद्धिः सुबुद्धिर्नामामात्यः। केवलं तेन क्वचिदवसरे वरं प्रार्थितो राजा। यदुत हिंस्रकर्मणि नाहं पर्यालोचनीयो भवता। प्रतिपन्नश्च स वरो नरपतिना। ततः सुबुद्धिमपर्यालोच्यैव दत्तः शत्रुमर्दनेन राजपुरुषाणां नियमः। यदुत कदर्थयित्वा बहुप्रकारमेनं नरापसदं व्यापादयतेति। तदाकर्ण्य महाराज्यलाभ इव जातो जनानां प्रमोदातिशयः। ततः समारोपितो रासभे विडम्ब्यमानः शरावमालया समन्ताच्चूर्ण्यमानो यष्टिमुष्टिमहालोष्टप्रहारै रोरूयमाणो विरसध्वनिना तुद्यमानो मनसि कर्णकटुकैराक्रोश-वचनैर्महता कलकलेन समस्तेषु चिकचतुष्कचत्वरहट्टमार्गादिषु संभ्राम्यमाणो विगोपितो बालः। ततो विशालतया नगरस्य प्रेक्षणकप्रायत्वात्तस्य भ्रमणेनैवातिक्रान्तं दिनं। सन्ध्यायां नीतो वध्यस्थानं। उल्लम्बितस्तरुशाखायां। प्रविष्टो नगरं लोकः। भवितव्यताविशेषेण तस्य त्रुटितः पाशकः। पतितो भूतले। गतो मूर्छां। स्थितो मृतरूपतया। स्पृष्टो वायुना। लब्धा चेतना। प्रवृत्तो गन्तुं गृहाभिमुखं भूमिकर्षणेन कूजमानः॥

अत्रान्तरे ऽगृहीतसङ्केतयोक्तं। हे संसारिजीव तत्र चित्तिप्रतिष्ठितपुरे प्रथमं भवता वीर्यनिधानभूतः कर्मविलासो नाम राजा निवेदितः । अधुना दशापराधप्रभविष्णुरेष शत्रुमर्दनो निवेद्यते । तत्कथमेतदिति । संसारिजीवेनाभिहितं । मुग्धे मयापि नन्दिवर्धनेन सता पृष्ट एवेदं विदुरः । ततो विदुरेणाभिहितं । कुमार कर्मविलासस्तत्रान्तरङ्गो राजा शत्रुमर्दनस्तु बहिरङ्गः । तेन नास्ति विरोधः । यतो बहिरङ्गाणामेव राज्ञां दशापराधप्रभविष्णुता भवति बहिरङ्गनगरेषु नेतरेषां । ते हि केवलं सुन्दरासुन्दरप्रयोजनानि जनानां प्रच्छन्नरूपा एव सन्तः स्ववीर्येण निर्वर्तयन्ति । तथाहि । कर्मविलासप्रतिकूलताजनितोऽयं बालस्य परमार्थतः सर्वोऽप्यनर्थः सपन्न इति । ततो मयाभिहितं । अपगतोऽधुना मे सन्देहः । अग्रतः कथय । विदुरेणाभिहितं ॥

ततः कृच्छ्रेणातिक्रान्ते याममात्रे रजन्याः प्राप्तः स्वसदनं बालः । इतश्चाकर्णितः प्रभात एव तदीयवृत्तान्तो मध्यमबुद्धिना । ततो बालस्नेहलेशस्यानुवर्तमानतया सजातो मनाग् विषादः । चिन्तितमनेन । हा किमीदृश संपन्न बालस्येति । पुनः पर्यालोचयतः प्रादुर्भूतोऽस्य मनसि प्रमोदः । चिन्तितमनेन । पश्यताहो मनीषिवचनकरणाकरणयोरिह लोक एवान्तर । तथाहि । तदुपदेशवर्तिनो मेऽधुना न सपन्नः क्लेशः नोदीर्णमयशः । पूर्वं पुनर्विपरीतचारिणो द्वयमप्यासीत् । बालस्य पुनरेकान्ततो मनीषिवचनविपरीताचरणनिरतस्य यत्सपद्यन्ते दुःखसङ्घाता विजृम्भते जगत्ययशःपटहः सजायते मरणं तत्र किमाश्चर्यं । तदस्ति

ममापि काचिद्धन्यता यथा मनीषिवचने बहुमानः सपन्न इति ।
तथाहि ।

नैवाभव्यो भवत्यत्र सतां वचनकारकः ।
पक्तिः कांकटुके नैव जाता यत्नशतैरपि ॥
एवं भावयतश्चित्ते बालस्नेह विमुञ्चतः ।
प्रमोदपूर्णचित्तस्य लङ्घित तस्य तद्दिनम् ॥
ततः समागते बाले लोकाचारानुवर्तनम् ।
कुर्वता विहितं तेन तस्य सम्भाषणं किल ॥
पृष्टश्चाशेषवृत्तान्त विषादगतबुद्धिना ।
तेनापि कथिता तस्मै बालेनात्मविडम्बना ॥
न शिक्षणस्य योग्योऽयं मत्वा मध्यमबुद्धिना ।
ततस्तदनुरोधेन कृतेषत्परिदेवना ॥
ततश्चूर्णितसर्वाङ्गो दुःखविक्लवमानसः ।
तथा राजभयादुग्राद् बालस्तत्रैव संश्रितः ॥
प्रच्छन्नरूपः सतत न निर्गच्छति कुत्रचित् ।
एवं च तिष्ठतोः कालस्तयोर्भूयान् विलङ्घितः ॥

अथान्यदा निजविलसिताभिधाने जीर्णोद्याने गन्धहस्तीव वरकलभवृन्देन परिकरितः सातिशयगुणवता निजशिष्यवर्गेण प्रवाहः करुणारसस्य सतरणसेतुः संसारसिन्धोः परशुस्तृष्णालताग-हनस्य अशनिर्मानपर्वतोद्दलने मूलसुपशमतरोः सागरः सन्तोषा-मृतस्य तीर्थं सर्वविद्यावताराणां कुलभवनमाचाराणां नाभिः प्रज्ञाचक्रस्य वडवानलो लोभार्णवस्य महामन्त्रः क्रोधभुजङ्गस्य

दिवसकरो मोहान्धकारस्य निकषोपलः शास्त्ररत्नानां दावानलो रागपल्लवदहने अर्गलाबन्धो नरकद्वाराणां देशकः सत्पथानां निधिः सातिशयज्ञानमणीनामायतनं समस्तगुणानां समवसृतस्तत्र पुरे प्रबोधनरतिर्नामाचार्यः ॥

इतश्च स्पर्शनं प्रति प्रतिकूलचारिणमुपलभ्य मनीषिणं प्रादुर्भूत्कर्मविलासस्य तस्योपरि खरतरः पक्षपातः । ततोऽसौ शुभसुन्दरीं प्रत्याह । प्रिये लक्षयत्येव तावदिदं भवती यथानादिरूढा प्रकृतिरियं मम वर्तते । यदुत योऽस्य स्पर्शनस्यानुकूलस्तस्य मया प्रतिकूलेन भाव्यं प्रतिकूलस्य पुनरनुकूलतया वर्तितव्यं मम च प्रतिकूलमाचरतः सर्वत्राकुशलमालोपकरणं अनुकूलं विदधतः पुनर्भवती ममोपकरणं वर्तते । तदेवं स्थिते स्पर्शनानुकूलचारिणो बालस्य दर्शितो मयाकुशलमालाव्यापारणद्वारेण कश्चिदात्मनः प्रतिकूलताफललेशः । अस्य तु मनीषिणः स्पर्शनप्रतिकूलवर्तिनो न मयाद्यापि निजानुकूलताफलविशेषो दर्शितः । यद्यपि यदिदमस्य स्पर्शने निरभिष्वङ्गतया मृदुशयनसुरतादीन्यनुभवतः संपद्यते सुखं यश्चायं समुल्लसितो लोकमध्ये यशःपटहो न च संपन्नः क्वचिदपायगन्धोऽपि विचरतः अस्य ममस्तस्य व्यतिकरस्याहमेव भवत्योपकरणभूतया कारणं तथापि मयि सप्रसादे नैतावन्मात्रमेवास्य फलमुचितं । अतिप्रिये विशिष्टतरफलसम्पादनार्थमस्य मनीषिणः प्रयत्नं कुरुष्वेति । शुभसुन्दर्युवाच । साध्वार्यपुत्र साधु सुन्दरमभिहितं देवेन । स्थितं ममापीदं हृदये योग्य एव मनीषी देवप्रसादानां । तदेषानुतिष्ठामि यदाज्ञापितं देवेन

इत्यभिधाय व्यापारिता शुभसुन्दर्या योगशक्तिः। विहितमन्तर्धानं। प्रविष्टा गत्वा मनीषिशरीरे। प्रादुर्भूतोऽस्य प्रमोदः। सिक्तममृतसेकेनेव शरीरं। प्रवृत्ता निजविलसितोद्यानगमनेच्छा। प्रस्थितस्तदभिमुखं। चिन्तितमनेन। कथमेकाकी गच्छामि। बहुस्य कालो गृहप्रविष्टस्य तिष्ठतो मध्यमबुद्धेरतीतः। विस्मृतोऽधुना लोकस्य बालवृत्तान्तः। व्यपगतं तस्य लज्जाकारणं। अतस्तमपि निजविलसिते नयामि। इति विचिन्त्य गतो मनीषी मध्यमबुद्धिसमीपं। निवेदितं तस्मै निजाकूतम्॥ इतश्च कर्मविलासेन तस्यापि जननी सामान्यरूपा तत्फलविपाकसम्पत्तये तथैव प्रोत्साहिता। सा ह्यकुशलमालाशुभसुन्दर्योः साधारणवीर्या विचित्रफलदायिनी स्वरूपतो वर्तते। ततस्तयाधिष्ठितमूर्तेर्मध्यमबुद्धेरपि प्रवृत्ता तत्र गमनेच्छा। बालस्तु भवताप्यवश्यं गन्तव्यमिति वदता बलामोटिकया प्रवर्तितो मध्यमबुद्धिना। गतास्त्रयोऽपि निजविलसितोद्याने।

अथ नानाविधैस्तत्र विलसन्तः कुतूहलैः।
प्रमोदशेखरं नाम प्राप्तास्ते जिनमन्दिरम्॥
तच्च मेरुवदुत्तुङ्गं विशालं साधुचित्तवत्।
देवलोकाधिकं मन्ये सौन्दर्यौदार्ययोगतः॥
युगादिनाथबिम्बेन श्रीमता तदधिष्ठितम्।
समन्ताद्भूरगोत्तुङ्गप्राकारपरिवेष्टितम्॥
पुरतो लोकनाथस्य स्तोत्राणि पठतो मुदा।
तत्र श्रावकलोकस्य ध्वनिमाकर्ण्य पेशलम्॥

किमेतदिति संचिन्त्य कौतुकाच्छिन्नमानसाः ।
प्रविष्टा जिनसद्मने ते चयोऽपि कुमारकाः ॥
अथ दक्षिणमूर्तिस्थो देवाजिरविभूषणः ।
विनीतसाधुलोकस्य मध्यवर्ती तपोधनः ॥
जिनेन्द्रगदितं धर्ममकलङ्कं सनातनम् ।
संसारसागरोत्तारमाचचाणः सुदेहिनाम् ॥
प्रविशद्भिर्महाभागश्चन्द्रवत्तारकैर्वृतः ।
प्रबोधनरतिर्धीरः स सूरिस्तैर्विलोकितः ॥
भाविभद्रतया जैनं बिम्बं नत्वा मनीषिणा ।
सूरेः शेषमुनीनां च विहितं पादवन्दनम् ॥
ततस्तदनुरोधेन मनाक् संशुद्धबुद्धिना ।
देवसाधुनमस्कारः कृतो मध्यमबुद्धिना ॥
पापमात्रवयस्याभ्यामधिष्ठितशरीरकः ।
बालोऽकल्याणभाङ् नैव कस्यचित्प्रणतिं गतः ॥
किं तु ग्रामेयकाकारं बिभ्राणः स्तब्धमानसः ।
मनीषिमध्यमासन्ने सोऽपि गत्वा व्यवस्थितः ॥
अथ संभाषितास्तेऽपि धर्मलाभपुरःसरम् ।
गुरुणा कलवाक्येन निषण्णास्तच भूतले ॥
इतश्च सूरिवृत्तान्तः कथंचिल्लोकवार्तया ।
मन्त्रिणा जिनभक्तेन श्रुतस्तेन सुबुद्धिना ॥
ततः प्रोत्साहितस्तेन स राजा शत्रुमर्दनः ।
वन्दनार्थं मुनीन्द्रस्य व्रजाम इति भाषिणा ॥

विधूतपापमात्मानं वन्दनेन महात्मनाम्।
साधूनां येऽत्र कुर्वन्ति ते धन्यास्ते मनीषिणः॥
ततो मदनकन्दल्या सार्धमन्तःपुरैस्तथा।
सुबुद्धिवचनाद्राजा निर्गतो मुनिवन्दकः॥
ततः सर्वं पुरं तत्र नृपे चलति विस्मितम्।
सैन्यं च गतमुद्याने कौतुकाकृष्टमानसम्॥
निपत्य पादयोस्तत्र जिनस्य सबलो नृपः।
प्रबोधनरतिं भक्त्या ववन्दे हृष्टमानसः॥
प्रणम्याशेषसाधूंश्च दत्ताशीर्गुरुसाधुभिः।
निषण्णो भूतले राजा विनयानम्रमस्तकः॥
सुबुद्धिरपि जैनेन्द्रपादपद्मकृतानतिः।
निरूपयति सर्वाणि देवकर्माणि यत्नतः॥
देवपूजनसद्धूपदीपदानादिपूर्वकम्।
भक्त्योत्कण्ठितसर्वाङ्गो भून्यस्तकरजानुकः॥
दुर्लभं भवकान्तारे जन्तुभिर्जिनवन्दनम्।
इति भावनया धन्यो निर्मलीभूतमानसः॥
आनन्दजलपूर्णाक्षः क्षालयन्नात्मकल्मषम्।
तथा भागवते बिम्बे न्यस्तदृष्टिर्विचक्षणः॥
शक्रस्तवं शनैर्धीरः पठित्वा भक्तिनिर्भरः।
पञ्चाङ्गप्रणिपातान्ते निषण्णः शुद्धभूतले॥
परस्परतिरोभूतकरशाखाविनिर्मिताम्।
कोशाकारकरः कृत्वा योगमुद्रां समाहितः॥

ततो भुवननाथस्य स्तोत्राणि कलया गिरा।
स तदानीं पठत्येवं तदर्थार्पितमानसः॥
नमस्ते जगदानन्द मोक्षमार्गविधायक।
जिनेन्द्र विदिताशेषभाव सद्भावनायक॥
प्रक्षीणाशेषसंसारविस्तार परमेश्वर।
नमस्ते वाक्पथातीत त्रिलोकनरशेखर॥
भवाब्धिपतितानन्तसत्त्वसन्तानतारक।
घोरसंसारकान्तारसार्थवाह नमोऽस्तु ते॥
अनन्तपरमानन्दपूर्णधाम व्यवस्थितम्।
भवन्तं भक्तितः साक्षात्पश्यतीह जनो जिन॥
स्तुवतस्तावकं बिम्बमन्यथा कथमीदृशः।
प्रमोदातिशयश्चित्ते जायते भुवनातिगः॥
पापाणुजनितस्तावत्तापः संसारिचेतसाम्।
यावत्तेषां सदानन्द न मध्ये नाथ वर्तसे॥
येषां पुनर्विवर्तेथा नाथ चित्तेषु देहिनाम्।
पापाणवः क्षणात्तेषां ध्वंसमायान्ति सर्वथा॥
ततस्ते द्राविताशेषपापपङ्कतया जनाः।
सद्भावामृतसंसिक्ता मोदन्ते नाथ सर्वदा॥
ते वराका न मुष्यन्तां रागादिचरटैः कथम्।
येषां नाथ भवान्नास्ति तन्निषानाथ्यकारकः॥
भवन्तमुररीकृत्य नाथं निःशङ्कमानसाः।
शिवं यान्ति सदादीनां विधाय गलपादिकाम्॥

न्यपतिष्यदिदं नाथ जगन्नरककूपके ।
अहिंसाहस्तदानेन यदि त्वं नाधरिष्यथाः ॥
विलीनसकलक्लेशं निर्विकारं मनोहरम् ।
शरीरं पश्यतां नाथ तावकीनमदो वरम् ॥
अनन्तवीर्यः सर्वज्ञो वीतरागस्त्वमञ्जसा ।
न भासि यदभव्यानां तत्तेषां पापजृम्भितम् ॥
रागद्वेषमहामोहसूचकैर्वीतकल्मष ।
हास्यहेतिविलासाक्षमालाद्यैर्हीन ते नमः ॥
अनन्तगुणसंपूर्ण कियद्वाच्च वदिष्यति ।
तावकस्तवने नाथ जडबुद्धिरयं जनः ॥
तथापि गाढसद्भाववद्धोऽत्यर्थमयं जनः ।
सद्भावोऽप्ययथवा नाथ भवतैवावबुध्यते ॥
तदस्य करुणां कृत्वा विधातव्या भवे भवे ।
भवोच्छेदकरी नाथ भक्तिरात्मनि निश्चला ॥
संस्तुत्यैवं जगन्नाथमुत्थाय जिनमुद्रया ।
विधाय वन्दनं भूयः पञ्चाङ्गनमनादिकम् ॥
तदन्ते प्रणिधानं च मुक्ताशुक्त्यादिसुन्दरम् ।
कृत्वा कृतार्थमात्मानं मन्यमानः सुकर्मणा ॥
सूरेः पादयुगं सिञ्चन्नानन्दोदकबिन्दुभिः ।
वन्दनं द्वादशावर्तं स ददौ दोषसूदनम् ॥
कृतसामायिकोऽशेषसाधूनानम्य भक्तितः ।
अवाप्तधर्मलाभोऽसौ निषण्णः शुद्धभूतले ॥

पृष्टसूरितनूदन्ते सुबुद्धौ तत्र मन्त्रिणि ।
अथाचार्या विशेषेण चक्रिरे धर्मदेशनाम् ॥
कथितं भवनैर्गुण्यं वर्णिताः कर्महेतवः ।
प्रख्यापितं च निर्वाणं दर्शितं तस्य कारणम् ॥
ततस्तामृतसंसेकचारुणा वचसा मुनेः ।
जातास्ते जन्तवः सर्वे चित्तसन्तापवर्जिताः ॥

अत्रान्तरे

नखांशुविशदं कृत्वा ललाटे करकुड्मलम् ।
जगाद भारतीमेवं स राजा शत्रुमर्दनः ॥
भगवन्नत्र संसारे नरेण सुखकामिना ।
किमादेयं प्रयत्नेन सर्वसम्पत्तिकारणम् ॥

सूरिरुवाच ।

आदेयोऽत्र महाराज धर्मः सर्वज्ञभाषितः ।
स एव भगवान् सर्वपुरुषार्थप्रसाधकः ॥
सोऽनन्तसुखसंपूर्णे मोक्षे नयति देहिनम् ।
अनुषङ्गेण संसारे स हेतुः सुखपद्धतेः ॥

नरपतिरुवाच । यद्येवं

कस्मात्सर्वे न कुर्वन्ति तं सर्वसुखसाधनम् ।
धर्मं संसारिणः किं वा क्लिश्यन्ते सुखकाम्यया ।

सूरिराह ।

सुखाभिलाषः सुकरो दुष्करोऽसौ नृपोत्तम ।
यतो जितेन्द्रियग्रामस्तं साधयति मानवः ॥

अनादिभवकान्तारे प्राप्तानि परमं बलम् ।
दुर्मेधोभिर्न शक्यन्ते जेतुं तानीन्द्रियाणि वै ॥
तेनैव जन्तवो मूढाः सुखमिच्छन्ति केवलम् ।
धर्मं पुनः सुदूरेण त्यजन्ति सुखकारणम् ॥

नरपतिरुवाच ।

येषां जयमशक्तिष्ठाः कर्तुं नो पारयन्त्यमी ।
धर्मतः प्रपलायन्ते ततो जीवाः सुखैषिणः ॥
कानि तानीन्द्रियाणीह किंस्वरूपाणि वा मुने ।
कथं वा दुर्जयानीति श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥

मुनिरुवाच ।

स्पर्शनं रसना घ्राणं चक्षुः श्रोत्रं च पञ्चमम् ।
एतानि तानि राजेन्द्र हृषीकाणि प्रचक्षते ॥
दृष्टैः स्पर्शादिभिस्तोषो द्वेषवृद्धिस्तथेतरैः ।
एतत्स्वरूपमेतेषामिन्द्रियाणां नृपोत्तम ॥
दुर्जयानि यथा तानि कथ्यमानं तथाधुना ।
दत्तावधानस्त्वं सर्वमनुश्रुत्यावधारय ॥
अनेकभटसंकीर्णे समरे योधयन्ति ये ।
मत्तमातङ्गसङ्घातमेतैस्तेऽपि विनिर्जिताः ॥
अङ्गुल्यग्रे निधायेदं भुवनं नाटयन्ति ये ।
शक्रादयोऽपि शक्तिष्ठास्तेऽप्यमीभिर्वशीकृताः ॥
हिरण्यगर्भवैकुण्ठमहेश्वरपुरःसराः ।
एतैर्निराकृताः सन्तः सर्वे किङ्करतां गताः ॥

अधीत्य सर्वशास्त्राणि परमार्थविदो जनाः ।
एभिर्विधुरिताः सन्तश्चेष्टन्ते बालिशा इव ॥
एतानि हि स्ववीर्येण ससुरासुरमानुषम् ।
वराकमिव मन्यन्ते सकलं भुवनत्रयम् ॥
दुर्जयानि ततोऽमूनि हृषीकाणि नराधिप ।
एवं सामान्यतः कृत्वा हृषीकगुणवर्णनम् ॥

ततश्च

ज्ञानेनालोक्य वृत्तान्तं बोधनार्थं मनीषिणः ।
सूरिर्बभाषे सद्दन्तदीधितिच्छुरिताधरः ॥

अथवा महाराज

तिष्ठन्तु तावच्छेषाणि हृषीकाणि जगज्जये ।
स्पर्शनेन्द्रियमेवैकं समर्थं बत वर्तते ॥
यतो न शक्यते लोकैर्जेतुमेकैकमप्यदः ।
लीलया जयतीदं तु भुवनं सचराचरम् ॥

नरपतिरुवाच ।

भगवंस्तस्य जेतारो नराः किं सन्ति कुत्रचित् ।
आहोस्विन्नैव विद्यन्ते भुवनेऽपि तथाविधाः ॥

मुनिरुवाच ।

राजन्नहि न विद्यन्ते केवलं विरला जनाः ।
ये ह्यस्य विनिहन्तारस्तत्राकर्णय कारणम् ॥
जघन्यमध्यमोत्कृष्टास्तथोत्कृष्टतमा गुणैः ।
चतुर्विधा भवन्तीह पुरुषा भुवनोदरे ॥

तथोत्कृष्टतमास्त्वावद्यैरिदं स्पर्शनेन्द्रियम् ।
अनादिभवसम्बन्धलालितं पालितं प्रियम् ॥
जैनेन्द्रागमसम्पर्काद्विज्ञाय बहुदोषकम् ।
ततः सन्तोषमादाय महासत्त्वैर्निराकृतम् ॥
गृहस्था अपि ते सन्तो ज्ञाततत्त्वा जिनागमे ।
स्पर्शनेन्द्रियलौल्येन नाचरन्ति कुचेष्टितम् ॥
यदा पुनर्विशेषेण तिष्ठन्त्येते जिनागमे ।
स्पर्शनेन्द्रियसम्बन्धं त्रोटयन्ति तदाखिलम् ॥
यतो दीक्षां समादाय निर्मलीमसमानसाः ।
सन्तोषभावतो धन्या जायन्तेऽत्यन्तनिःस्पृहाः ॥
ततस्ते भवकान्तारनिर्विण्णा वीतकल्मषाः ।
स्पर्शनप्रतिकूलानि सेवन्ते धीरमानसाः ॥
भूमीशयनलोचादिकायक्लेशविधानतः ।
ततः सुखस्पृहां हित्वा जायन्ते ते निराकुलाः ॥
ततः सकलकर्मांशक्लेशविच्छेदभाजनम् ।
भूत्वा ते निर्वृतिं यान्ति निर्जित्य स्पर्शनेन्द्रियम् ।
तेनोत्कृष्टतमा राजन्निर्दिष्टास्ते विचक्षणैः ।
ये चैवमनुतिष्ठन्ति विरलास्ते जगत्त्रये ॥

ततो भागवतं वाक्यमाकर्ण्येदं मनीषिणः ।
अभूच्चेतसि सङ्कल्पस्तदानीं चारुचेतसः ॥
अये भगवता यादृग् वर्णितं स्पर्शनेन्द्रियम् ।
अत्यन्तविषमं लोके स्पर्शनस्तादृशः परम् ॥

यतो बोधप्रभावेण मम पूर्वं निवेदितः ।
यथान्तरङ्गनगरे वास्तव्योऽयं महाबलः ॥
तन्नूनं पुरुषव्याजसंस्थितं स्पर्शनेन्द्रियम् ।
अस्मान् प्रतारयत्येतदन्यथा कथमीदृशम् ॥
ततो भगवतादिष्टा ये चोत्कृष्टतमा नराः ।
कथितः स्पर्शनेनापि भवजन्तुस्तथाविधः ॥
तथाहि मां निराकृत्य सदागमबलेन सः ।
सन्तोषान्निर्वृतिं प्राप्त इति तेन निवेदितम् ॥
तस्मान्नास्त्यत्र सन्देहः साम्प्रतं पुरुषत्रयं ।
अलाशेषं विजानामि यदत्र परमाचरम् ॥
अयं हि भगवान् सूरिर्भुवनं सचराचरम् ।
ज्ञानालोकेन जानीते सन्देहदलनः परम् ॥
यावत्स चिन्तयत्येवं साकूतो विस्मितेक्षणः ।
तावल्लक्षितचित्तेन पृष्टो मध्यमबुद्धिना ॥

कथं ।

मनीषिन्नितरां चित्ते भावितस्त्वं विलोक्यसे ।
किमत्र भवता किंचित्सतत्त्वमवधारितम् ॥
मनीषिणोक्तं किं भ्रातर्भवता किं न लक्षितम् ।
किमेवं स्फुटवाक्येन कथयत्यपि सन्मुनौ ॥
अनेन हि समादिष्टं यादृशं स्पर्शनेन्द्रियम् ।
वयस्यस्तावकस्तादृक् स्पर्शनो नात्र संशयः ॥
कथमेतत्ततः पृष्टे पुनर्मध्यमबुद्धिना ।

आख्यातं कारणं तेन निःशेषं तु मनीषिणा ॥
बालस्तु पापकर्मत्वात्केवलं वीक्षते दिशः।
अनादरपरस्तत्र हितेऽपि वचने गुरोः ॥
अथ राज्ञः समीपस्था पिबन्ती वचनामृतम्।
आचार्यीयं विशालाक्षी राज्ञी मदनकन्दली ॥
सा दृष्टा तेन बालेन ततोऽस्य हृदि संस्थितम्।
नूनं मे हृदयस्येष्टा सेयं मदनकन्दली ॥
यतोऽवदातमेतस्यास्तापनीयसमप्रभम्।
शरीरं दर्शनादेव मृदुतां सूचयत्यलम् ॥
रक्तराजीवसच्छायं विभाति चरणद्वयम्।
अलक्षितसिराजालं कूर्मोन्नतमनुत्तमम् ॥
बिभर्ति तोरणाकारं भवने माकरध्वजे।
जङ्घायुग्मं स्वसौन्दर्यादेतस्यास्तेन राजते ॥
मेखलायाः कलापेन बद्धमन्मथवारणम्।
नितम्बबिम्बमेतस्या विशालममृतायते ॥
भारेणैव कृशीभूतो विराजितवलिचयः ॥
एतस्या राजते मध्यो रोमराजिविभूषणः ॥
गम्भीरा सज्जनस्येव हृदयं सुमनोहरा।
राजते नाभिरेतस्याः सत्कामरसकूपिका ॥
वहत्येषा घनौ वृत्तौ पीवरौ कुम्भविभ्रमौ।
उत्तुङ्गकठिनौ चारू हृदयेन पयोधरौ ॥
अन्यच्च धारयत्येषा सुकुमारमनोहरम्।

पुण्यप्राग्भारसंप्राप्यं रम्यं बाहुलतादयम् ॥
कराभ्यां निर्जितौ मन्ये नूतनौ रागसुन्दरौ ।
एतस्याश्चारुरूपाभ्यां रक्ताशोकस्य पल्लवौ ॥
दधत्यां पारिमाण्डल्यं कन्धरायां सुवेधसा ।
कृतं रेखात्रयं मन्ये त्रिलोकजयसूचकम् ॥
अधरो विद्रुमच्छेदसन्निभो भाति पेशलः ।
राजेते विलसद्दीप्ती कपोलौ कोमलामलौ ॥
ये कुन्दकलिकाकारा विलसत्किरणोत्कराः ।
एतस्या वदने दन्ता नास्ति ते भुवनत्रये ॥
सितासितं सुविस्तीर्णं ताम्रराजिविराजितम् ।
पक्ष्मलं जनितानन्दमेतस्या लोचनदयम् ॥
उत्तुङ्गो नासिकावंशो भ्रूलते दीर्घपक्ष्मले ।
अस्या ललाटमलकैः कलितं बत राजते ॥
अनुरूपं करोमीति नूनं जातः प्रजापतेः ।
बहुमानो निजे चित्ते कृतास्याः श्रवणदयम् ॥
मालतीकुसुमामोदमोदितालिकुलाकुलः ।
अस्याः सुस्निग्धकुटिलः केशपाशो विराजते ॥
एतस्या मन्मथोल्लापानाकर्ण्य श्रुतिपेशलान् ।
मन्ये स्वविस्वरत्वेन लज्जिता कलकोकिला ॥
उच्चित्योच्चित्य यत्सारमेतस्या वरपुद्गलैः ।
धात्रा विनिर्मितं रूपमन्यथा कथमीदृशम् ॥
अतोऽस्यास्तादृशः स्पर्शो युक्त एव न संशयः ।

न जातमृतकुण्डेषु कटुत्वमिव तिष्ठते ॥
एषाप्यभिलषत्येव मां यतोऽर्धनिरीक्षितैः ।
निरीक्षतेऽतिलोलाक्षी स्निग्धदृष्ट्या मुहुर्मुहुः ॥
एवंविधविपर्यासविकल्पाकुलमानसः ।
स बालोऽलीकसौभाग्यगर्वितो मूढतां गतः ॥
सूरिरुवाच ।
तदेवं कथितास्तावत्सर्वोत्कृष्टा मया नराः ॥
इदानीमुत्कृष्टानां यत्स्वरूपं तदुच्यते ।
एवं च वदति भगवति सूरौ
चारूक्तं सूरिणा चारु परिचिन्त्य मनीषिणा ।
श्रोतव्यं भवतापीदं मध्यबुद्धिः प्रणोदितः ॥
सूरिरुवाच ।
उत्कृष्टास्ते नरा ज्ञेया यैरिदं स्पर्शनेन्द्रियम् ।
अवाप्य मानुषं जन्म प्रबुद्धावधारितम् ॥
भाविभद्रतया तेषां परिस्फुरति मानसे ।
नैवैतत्सुन्दरं हन्त जीवानां स्पर्शनेन्द्रियम् ।
ततो बोधप्रभावेण लक्षयन्त्यपि ते नराः ।
कुर्वन्तोऽन्वेषणं तस्य मूलशुद्धिं परिस्फुटाम् ॥
ततो विज्ञाय ते तस्य लोकवञ्चकतां नराः ।
सर्वत्र चकिता नैव विश्वसन्ति कदाचन ॥
न चानुकूलचारित्वं भजन्ति विजितस्पृहाः ।
ततस्तज्जनितैर्दोषैर्न युज्यन्ते विचक्षणाः ॥

शरीरस्थितिमात्रार्थमाचरन्तोऽपि तन्नियम् ।
तत्र गृद्धेरभावेन भवन्ति सुखभाजनम् ॥
प्राप्नुवन्ति यशः शुभ्रमिह लोकेऽपि ते नराः ।
स्वर्गापवर्गमार्गस्य निकटे तादृशाशयाः ॥
गुरवः केवलं तेषां नाममात्रेण कारणम् ।
मोक्षमार्गे प्रवर्तन्ते स्वत एव हि ते नराः ॥
अन्येषामपि कुर्वन्ति ते सन्मार्गावतारणम् ।
तद्वाक्यं ये प्रपद्यन्ते विज्ञाय गुणकारणम् ॥
ये पुनर्न प्रपद्यन्ते तद्वाक्यं बालिशा जनाः ।
तेषामनादरं कृत्वा ते तिष्ठन्ति निराकुलाः ॥
प्रकृत्यैव भवन्त्येते देवाचार्यतपस्विनाम् ।
पूजासत्कारकरणे रतचित्ता महाधियः ॥

एवं भाषिणि च भगवति प्रबोधनरतिसूरौ मनीषिणा चिन्तितं ।

यथेदमुत्कृष्टानां श्लाघितं चरितं नृणाम् ।
तथानुभवसिद्धं मे किंचिदात्मनि भासते ॥

मध्यमबुद्धिना चिन्तितं ।

उत्कृष्टपुंसां यादृचा गुरुणा वर्णिता गुणाः ।
एते गुणाः परं सर्वे घटन्तेऽत्र मनीषिणि ॥

गुरुरुवाच ।

तदेवं तावदुत्कृष्टा वर्णिताः पुरुषा मया ।
अधुना मध्यमानां यत्स्वरूपं तन्निबोधत ॥

मध्यमास्ते नरा ज्ञेया यैरिदं स्पर्शनेन्द्रियम् ।
अवाप्य मानुषं जन्म मध्यबुद्ध्यावधारितम् ॥
स्पर्शनेन्द्रियसंपाद्ये ते सुखे गृद्धमानसाः ।
पण्डितैरनुशिष्टाश्च दोलायन्ते स्वचेतसा ॥
चिन्तयन्ति निजे चित्ते ते दोलायितबुद्धयः ।
विचित्ररूपे संसारे किमत्र वत कुर्महे ॥
भोगानेके प्रशंसन्ति रमन्ते सुखनिर्भराः ।
अन्ये शान्तान्तरात्मानो निन्दन्ति विगतस्पृहाः ॥
तदत्र कतरो मार्गो मादृशामिह युज्यते ।
न लक्षयामोऽतश्चित्तं सन्देहमवगाहते ॥
तस्मात्कालविलम्बोऽत्र युक्तोऽस्माकं प्रयोजने ।
नैवैकपक्षनिक्षेपो विधातुमिह युज्यते ॥
एषा च जायते बुद्धिर्या तेषां कर्मपद्धतिः ।
तत्प्रकाशा नृणां यस्माद् बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥
ततस्ते स्पर्शनाक्षस्य मन्यन्ते सुखहेतुताम् ।
अनुकूले च वर्तन्ते किं तु नात्यन्तलोलुपाः ॥
ततो लोकविरुद्धानि नाचरन्ति कदाचन ।
स्पर्शनेन्द्रियलौल्येन मापायान् प्राप्नुवन्त्यतः ॥
विचक्षणोक्तं बुध्यन्ते विशेषं वचनस्य ते ।
अदृष्टदुःखास्तद्वाक्यं केवलं नाचरन्ति भोः ॥
मैत्रीं बालिशलोकेन कुर्वन्ति स्नेहनिर्भराम्
लभन्ते तद्विपाकेन रौद्रां दुःखपरंपराम् ॥

अवर्णवादं लोके च प्राप्नुवन्ति न संशयः ।
संसर्गः पापलोकेन सर्वानर्थकरो यतः ॥
यदा पुनः प्रपद्यन्ते विदुषां वचनानि ते ।
आचरन्ति च विज्ञाय तदीयां हितरूपताम् ॥
तदा ते विगताबाधा भवन्ति सुखिनो नराः ।
महापुरुषसम्पर्काल्लभन्ते मार्गमुत्तमम् ॥
पण्डिता इव ते नित्यं गुरुदेवतपस्विनाम् ।
बहुमानपराः सन्तः कुर्वन्त्यर्चनवन्दनम् ॥

तदिदमाचार्यीयं वचनमाकर्ण्य मध्यमबुद्धिना चिन्तितं ।

य एते सूरिणा प्रोक्ता मध्यमानां गुणागुणाः ।
स्वसंवेदनसंसिद्धास्ते ममापि स्वगोचरे ॥

मनीषिणा चिन्तितं ।

यदिदं सूरिणादिष्टं वचनैः सुपरिस्फुटैः ।
चरितं मध्यमानां तन्मदीये भ्रातरि स्थितम् ॥

सूरिरुवाच ।

तदेवं कथितास्तावन्मध्यमानां गुणागुणाः ।
जघन्यनरसम्बन्धि स्वरूपमधुनोच्यते ॥
जघन्यास्ते नरा ज्ञेया यैरिदं स्पर्शनेन्द्रियम् ।
अवाप्य मानुषं जन्म बन्धुबुद्ध्यावधारितम् ॥
परारिरूपतामस्य न जानन्त्येव ते स्वयम् ।
परेषामपि दुष्यन्ति विदुषां हितभाषिणाम् ॥
स्पर्शनेन्द्रियसंपाद्ये पामाकण्डूयनोपमे ।

परमार्थेन दुःखेऽपि सुखक्लेशेऽतिगृध्नवः ॥
स्वर्गोऽयं परमार्थोऽयं लब्धोऽयं सुखसागरः।
अस्माभिरिति मन्यन्ते विपर्यासवशं गताः ॥
ततो हार्दं तमस्तेषां प्रविसर्पति सर्वतः।
विवेकशोषकाश्चित्ते वर्धन्ते रागरश्मयः ॥
नष्टसत्पथसद्भावा ध्यान्ध्यान्धीभूतबुद्धयः।
कुर्वन्तोऽनार्यकार्याणि वार्यन्ते केन ते ततः ॥
धर्मलोकविरुद्धानि निन्दितानि पृथग्जनैः।
कार्याण्याचरतां लोकः शत्रुभावं प्रपद्यते ॥
कुलं चन्द्रांशुविशदं ते कुर्वन्ति मलीमसम्।
आत्मीयचरितैः पापाः प्रयान्ति जनहास्यताम् ॥
अगम्यगमनासक्ता निर्मर्यादा नराधमाः।
अर्कतूलादपि परं ते जने यान्ति लाघवम् ॥
दुर्लभस्त्र्यादिविषयः कथंचिदसदाग्रहः।
यदा पुनर्विवर्तेत हृदयेऽतिमहाग्रहः ॥
तदा ते यानि दुःखानि याश्च लोके विडम्बनाः।
प्राप्नुवन्ति न शक्यन्ते ता व्यावर्णयितुं गिरा ॥
केवलं गदितुं शक्यमियदेव समासतः।
लभन्ते ते नराः सर्वा लोके दुःखविडम्बनाः ॥
प्रकृत्यैव भवन्त्येते गुरुदेवतपस्विनाम्।
प्रत्यनीका महापापा निर्भाग्या गुणदूषणाः ॥
सन्मार्गपतितं वाक्यमुपदिष्टं हितैषिणा।

केनचिन्न प्रपद्यन्ते ते महामोहदूषिताः ॥
ततश्चेदं मुनेर्वाक्यं विनिश्चित्य मनीषिणा।
विचिन्तितमिदं चित्ते तथा मध्यमबुद्धिना ॥
स्पर्शनेन्द्रियलुब्धानां यदेतदुपवर्णितम्।
नृणां वृत्तं जघन्यानां सूरिभिर्विशदाचरैः ॥
तदेतत्सकलं बाले प्रतीतं स्फुटमावयोः।
नाप्रतीतं वदन्त्येते यदि वा वरसूरयः ॥
बालेन तु गुरोर्वाक्यं न मनागपि लक्षितम्।
तस्यां मदनकन्दल्यां क्षिप्तचित्तेन पापिना ॥

सूरिरुवाच।

तदेवं भो महाराज जघन्यनरचेष्टितम्।
निवेदितं मया तुभ्यं तत्त्वेदमभिधीयते ॥
एते जघन्या भूयांसो भुवने सन्ति मानवाः।
इतरे तु यतः स्तोकाः सकलेऽपि जगत्त्रये ॥
स्पर्शनेन्द्रियजेतारो विरला भुवने नराः।
तेनास्माभिरिदं पूर्वं भवद्भ्यः प्रतिपादितम् ॥

नरपतिरुवाच।

धर्मं यतो न कुर्वन्ति स हेतुः प्रतिपादितः।
भगवन्नाशितोऽस्माकं भवद्भिः संशयो महान् ॥

अत्रान्तरे तु सुबुद्धिमन्त्रिणाभिहितं। भगवन् य एते जघन्यमध्यमोत्कृष्टोत्कृष्टतमरूपतया चतुर्भेदाः पुरुषाः पश्चादनुपूर्व्या भगवद्भिः स्वरूपतो व्याख्याताः एते किमेवंस्वरूपाः प्रकृत्यैवं भवन्ति

आहोस्विदेवंविधस्वरूपजनकमेतेषां किंचित्कारणमस्तीति कथयन्तु भगवन्तः । भगवानाह । महामन्त्रिन्नाकर्णय । न तावत्प्राकृतमिदमेषां स्वरूपं किं तर्हि कारणजं । तत्र ये तावदुत्कृष्टतमाः पुमांसः प्रतिपादिताः ते केवलमुत्कृष्टेभ्यो निष्पन्नस्वप्रयोजनतया भिद्यन्ते न परमार्थेन । यतस्त एवोत्कृष्टा यदावाप्य मनुष्यभावं विज्ञाय भवस्वरूपमाकलय्य मोक्षमार्गं तदासेवनेन दलयित्वा कर्मजालं निराकृत्य स्पर्शनेन्द्रियं निर्वृतिं प्राप्ता भवन्ति तदोत्कृष्टतमा इत्यभिधीयन्ते । निर्वृतौ च तेषां स्वरूपेणावस्थानं । तामवस्थामपेक्ष्य न किंचिज्जनकमस्ति । तेनोत्कृष्टतमानां पुरुषाणां न कश्चिज्जनको जननी वा । एते पुनर्जघन्यमध्यमोत्कृष्टाः पुरुषाः संसारोदरविवरवर्तिनः स्वकर्मविचित्रतया जायन्ते । तस्मात्स एव कर्मविलासस्तेषां जनकः । तच्च कर्म त्रिविधं वर्तते । तद्यथा । शुभमकुशलं सामान्यरूपं च । तत्र या कर्मपद्धतिः शुभतया सुन्दरी सा शुभसुन्दरी मनुष्यत्वेनोत्कृष्टानां जननी । या पुनरकुशलकर्ममाला सा जघन्यमनुष्याणां जननी । या पुनः कुशलाकुशलतया सामान्यस्वरूपा कर्मपद्धतिः सा मध्यमनराणां जनयित्री विज्ञेयेति ॥ मनीषिणा चिन्तितं । अये न केवलं गुणैश्चरितेन चैतेऽस्माकमुत्कृष्टतमोत्कृष्टमध्यमजघन्याः पुरुषाः समानरूपा भगवद्भिर्व्याख्याताः किं तर्हि जननीजनकव्यतिकरोऽप्यस्माकमेतैः सह तुल्य एव भगवता दर्शितः । तस्मान्नूनमेतद्रूपैरेवास्माभिर्भवितव्यं । तथाहि । योऽसौ भवजन्तुर्मां निराकृत्य निर्वृतिं प्राप्त इति स्पर्शनेनास्मभ्यं निवेदितो न तस्य तेन जननी

जनको वा कश्चिदाख्यातः । तस्मादुत्कृष्टतमोऽसाविति निश्चीयते। अस्माकं पुनस्त्रयाणामपि कर्मविलासो जनकः भगवदादिष्टाभिधाना एव जनन्यः । तस्मादिदमत्रावसीयते यदुत जघन्यो बालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति ॥ सुबुद्धिनाभिहितं । भगवन्नेतेषामुत्कृष्टतमादीनां पुरुषाणां किं सर्वदावस्थितमेव रूपं उत परस्परं स्वरूपपरावर्तोऽपि भवति । भगवानाह । महामन्त्रिन्नुत्कृष्टतमानां तावदवस्थितमेव रूपं न कदाचिदन्यथाभावं ते भजन्ते । इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं यतः कर्मविलासायत्ताः खल्वेते वर्तन्ते । विषमशीलश्चासौ प्रकृत्या कदाचिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जघन्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जघन्ययति वा जघन्यानपि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा । तस्मादनेन कर्मविलासेन मुक्तानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां ॥ मनीषिणा चिन्तितं । एतदपि घटत एवास्मद्व्यतिकरे । तथाहि । विषमशील एवास्मज्जनकः यतः कथितं तेनैव मे यथा मयि प्रतिकूले यत्संपद्यते तत्संपन्नं बालस्येति । ततश्च यो निजतनयस्यापि प्रतिकूलचारितया एवंविधां दुःखपरंपरां संपादयति स कथमन्येषां धनायिष्यति ॥ सुबुद्धिनाभिहितं । भगवन्नुत्कृष्टतमाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन भवन्ति । गुरुराह । न कस्यचिदन्यस्य किं तर्हि स्ववीर्येण । सुबुद्धिनाभिहितं । कस्तथाविधवीर्यलाभोपायः । मुनिराह । भागवती भावदीक्षा ॥ मनीषिणा चिन्तितं । अये यद्येवं ततो युज्यते ममोत्कृष्टतमस्य भवितुं । किमनयाशेषविडम्बनया । गृह्णाम्येनां भगवदादिष्टां भागवतीमेव दीक्षां । इति

भावयतः संजातो मनीषिणश्चरणपरिणामः । मध्यमबुद्धेरप्येवं गुरुमन्त्रिणोः परस्परजल्पमाकर्णयतः संजातश्चरणाभिलाषः । केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति चिन्तितमेनेन । सुबुद्धिनाभिहितं ।

भदन्त योऽयमस्माभिर्गृहिधर्मोऽभिधीयते ।
एष तादृशवीर्यस्य किं भवेत्कारणं न वा ॥

गुरुराह ।

स्यादेष पारम्पर्येण तादृशस्यापि कारणम् ।
वीर्यस्य न पुनः साक्षाद्यतो मध्यजनोचितः ॥
उत्कृष्टतां करोत्येष साक्षात्सम्यङ् निषेवितः ।
ततस्तादृशवीर्यस्य पारम्पर्येण साधकः ॥
अशेषक्लेशविच्छेदकारिका भवदारिका ।
तावद्भागवती दीक्षा दुर्लभैव सुनिर्मला ॥
किं तु श्रावकधर्मोऽपि भवतानवकारकः ।
अत्यन्तदुर्लभो ज्ञेयो महामात्य भवोदधौ ॥

तदेष परमार्थः ।

उत्कृष्टतमतां साक्षाद्वीर्यातिशययोगतः ।
प्रव्रज्या साधयत्युच्चैरेष तु व्यवधानतः ॥
तदाकर्ण्य ततश्चित्ते कृतं मध्यमबुद्धिना ।
युक्तो ममैषोऽनुष्ठातुं गृहिधर्मो जिनोदितः ॥

इतश्चाकुशलमालया स्पर्शनेन च मध्यवर्तितया विधुरितचित्तवृत्तेर्बालस्य विवर्धन्ते विपर्यासविकल्पाः । यदुत अहो अस्या रूपाति-

श्रयः अहो सुकुमारता। अन्यच्च। अभिमतोऽहमस्याः यतो विलो-
कयत्येषा मामर्धाचिविक्षेपःएतदङ्गसङ्गसुखामृतसेकानुभवनेनाधुना
मे सफलं भविष्यति जन्मेति। ततश्चैवंविधवितर्कपरम्परापर्याकुली-
भूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूपं नष्टाशेषसंज्ञा जातं मदनकन्दली-
ग्रहणैकतानमन्तःकरणं। ततोऽविचार्य कार्याकार्यमन्ध इव मत्त इव
ग्रहगृहीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयनमानसः
पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपादपातं तदभिमुखं
धावति स्म। ततः किमेतदिति उत्थितो जनहाहारवः। प्राप्तो
ऽसौ मदनकन्दलीसमीपं। ततः सावेगं क एष इति निरीक्षि-
तोऽसौ नरपतिना। लक्षितं दृष्टिविकारेण तदाकूतं। स एवायं
पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन। जातास्य कोपारुणा दृष्टिः
कृतं भासुरं वदनं मुक्तो हुंकारः। ततो बालस्यादृष्टविपाकतया
प्रादुर्भूतभयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं
दैन्यं। ततः पश्चान्मुखं नष्टुं प्रवृत्तो यावच्छिथिलीभूतानि सन्धि-
बन्धनानि विलीयते शरीरं भग्नो गतिप्रसरः। तथापि कतिचि-
त्पदानि कथंचिद्गत्वा प्रकम्पमानसमस्तगात्रः पतितोऽसौ भूतले।
अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्पर्शनो निर्गतो भगवद्वग्रहात् गतो
दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणः। विरतः कलकलः। लज्जितौ
मनीषिमध्यमबुद्धी बालचरितेन। ततः कोऽस्यापि वराकस्योपरि
कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा। पृष्टोऽनेनाचार्यः। यदुत
भगवन्नलौकिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं अतीतमिव विचारणाया
अश्रद्धेयमननुभूतवृत्तान्तानां। तथाहि। विमलज्ञानालोकेन साक्षा-

ज्ञातसमस्तभुवनवृत्तान्तः पश्यत्येव भगवाननेन यत्पूर्वमाचरितमासीत् यच्चेदानीमध्यवसितं । तथापि ममेदमत्र कौतुकं । यदुत तत्पूर्वक्रमस्याचरणं कदाचिद्विचित्रतया सत्त्वचरितस्य संभाव्येत । इदमधुनातनं पुनर्महदिन्द्रजालमिव प्रत्यक्षमपि ममाश्रद्धेयं प्रतिभासते । यतो भगवति रागादिविषधरोपशमवैनतेये संनिहितेऽपि कथमतिक्लिष्टजन्तूनामप्येवंविधोऽध्यवसायः प्रादुर्भवेदिति । भगवताभिहितं । महाराज न कर्तव्योऽत्रातिविस्मयो यतो नास्य पुरुषस्य तपस्विनो दोषोऽयं । नृपतिरुवाच । तर्हि कस्यायं दोषः । भगवानुवाच । दृष्टस्त्वयास्य शरीरान्निर्गत्य योऽयं बहिःस्थितः पुरुषः । नृपतिनाभिहितं । सुष्ठु दृष्टः । भगवानाह । यद्येवं ततो ऽस्यैवायं समस्तोऽपि दोषो यतोऽस्य वशवर्तिनानेन पूर्वकमिदं समस्तमाचरितं । अनेन हि वशीकृताः पुरुषास्तन्नास्त्येव किंचिज्जगति पापं यन्नाचरन्ति । तस्मान्नात्र किंचिदलौकिकं विचारातीतमश्रद्धेयं वा भवद्भिः संभावनीयं । नरपतिरुवाच । यद्येवं ततः किमित्ययं पुरुषोऽमुं शरीरवर्तिनमात्मनोऽनर्थहेतुभूतमपि धारयति स्म । भगवानाह । न जानात्येष वराकोऽस्य दुःशीलतां । परमरिपुरपि गृहीतोऽयमनेन स्निग्धबन्धुबुद्ध्या । नरपतिरुवाच । किमत्र पुनः कारणं । भगवताभिहितं । अस्त्यस्य शरीरे योगशक्तिद्वारेण कृतानुप्रवेशा अकुशलमाला नाम जननी । सात्र कारणं । किं च । यदिदमतिदुर्जयमधुनैव स्पर्शनेन्द्रियमस्माभिः प्रतिपादितं तद्रूप एवायमस्य स्पर्शनाभिधानः पापवयस्यो वर्तते । अयं तु जघन्यपुरुषो बालः । इयं च तद-

भिधानेव अकुशलकर्ममालारूपैव जननी । तदत्र किं न संभाव्येत । यच्चोक्तं भगवत्सन्निधानेऽपि कथमेवंविधाध्यवसायप्रादुर्भाव इति तदप्यत एव नाश्चर्यबुद्ध्या ग्राह्यं यतो द्विभेदं जन्तूनां कर्म । सोपक्रमं निरुपक्रमं च । तत्र सोपक्रममेव महापुरुषसन्निधानादिना क्षयक्षयोपशमभावं प्रतिपद्यते न निरुपक्रमं । तद्वशगास्तु जन्तवस्तत्समीपेऽपि विरूपकर्माचरन्तः केन वार्यन्ते । तथाहि । येषामचिन्त्यपुण्यप्राग्भारवतां भगवतां तीर्थकृतामिह जगति गन्धहस्तिनामिव विचरतां विहारपवनगन्धादेव क्षुद्राशेषगजकल्पा दुर्भिक्षेतिपरचक्रमारिवैरप्रभृतयः सर्व एवोपद्रवाः समधिकयोजनशताद् दूरत एव भज्यन्ते तेषामपि भगवतां सन्निधाने निरुपक्रमकर्मपाशावपाशिताः क्षुद्रसत्त्वा न केवलं नोपशाम्यन्ति किं तर्हि तेषामेव भगवतां तीर्थकृतां क्षुद्रोपद्रवकरणे प्रवर्तन्ते । श्रूयन्ते हि तथाविधा भगवतामप्युपसर्गकारिणो गोपसङ्गमकादयः पापकर्माण इति । अन्यच्च । तेषामेव भगवतां देवविरचितसमवसरणानामध्यासितसिंहासनचतुष्टयानां मूर्तिमात्रदर्शनादेव प्राणिनां किल विलीयन्ते रागादयो विदलति कर्मजालं प्रशाम्यन्ति वैरानुबन्धाः विच्छिद्यन्तेऽलीकस्नेहपाशाः प्रलीयते विपरीताभिनिवेशो यावता तत्रापि केषांचिदभव्यतया निरुपक्रमकर्मघनपटलतिरस्कृतविवेकदीधितिप्रसराणां वा न केवलं पूर्वोक्तगुणलेशदेशोऽपि न संजायते किं तर्हि प्रादुर्भवन्त्येवंविधा भगवन्तमधिकृत्य कुविकल्पाः । यदुत । अहो सिद्धमस्येन्द्रजालं अहो अस्य लोकवञ्चनचातुर्यं अहो गाढमूढता लोकानां यदेतेऽनेना-

ष्वलीकवाचालेनालजालरचनाचतुरेण प्रतार्यन्त इति। तदेवंस्थिते महाराज न किंचिदिदमत्यद्भुतं यदनेन पुरुषेण मत्सन्निधानेऽप्येवंविधमध्यवसितं। अयमपि हि निरुपक्रमयानयाकुशलमालया स्वदेहवर्तिन्या निजजनन्या प्रेर्यमाणोऽमुं स्पर्शनं पापसहचरमुररीकृत्यैवं चेष्टते। तस्मात्र भवद्भिर्विस्मयो विधेयः॥ सुबुद्धिनाभिहित। भदन्त न किंचिदिदमाश्चर्यं भगवदागमावदातधियां। एवंविध एव निरुपक्रमकर्मपरिणामो नात्र सन्देहः। केवलमिदानीमेव भगवत्पादप्रसादादेव देवः खल्वेवंविधपदार्थेषु कुशलबुद्धिर्भविष्यति। तेनैवं भगवन्तं विज्ञपयति। राजा सहर्षः प्राह। चार्वभिहितं सखे चारु अहो तेऽवसरभाविता। ततो राजैव भगवन्तं प्रत्याह। यथा कोऽस्य पुनः पुरुषस्य परिणामो भविष्यति। भगवताभिहितं। इदानीं तावदेष दृष्टयुष्मत्कोपविपाकतया भयातिरेकग्रस्तहृदयो न किंचिच्चेतयते। गतेषु पुनरितो युष्मदादिषु प्रत्युपलब्धसंज्ञः सन्नेष भूयो ऽप्यधिष्ठास्यते ऽनेन स्पर्शनेन। ततो युष्मद्भयादेव कुत्रचिन्निर्देशे यामीत्याकूतेन प्रपलायमानो महता क्लेशेन यास्यत्येष कोल्लाकसन्निवेशे। तत्र च कर्मपूरकाभिधानस्य ग्रामस्य प्रत्यासन्नभूभागे पथि श्रान्तः पिपासितो दूरत एव द्रक्ष्यति बृहत्तडागं। ततः स्नानपानार्थं चलिष्यते तदभिमुखं। इतश्च पूर्वमेवागमिष्यति तत्र चाण्डालमिथुनं। ततश्चाण्डालस्तडागतटवर्तिषु तरुगहनेषु पतत्रिगणमारणप्रवणः सञ्चटाटिष्यते। चाण्डाली पुनर्विजनमिति मत्वा स्नानार्थमवतरिष्यति तडागं। ततोऽवतीर्णायां तस्यां प्राप्स्यत्येष तस्य तीरं। ततोऽमुमुपलभ्य सा

मातङ्गी स्पृश्यपुरुषोऽयं कलहयिष्यति मां सरोवरावतरणापराध-बुद्धिश्चेति भयेन निमंच्यति सलिले। स्थास्यति पद्मखण्डे लीना। अयमपि मज्जनार्थमवतीर्याऽनाभोगेनैव यास्यति तत्समीपं। भविष्यति तया सार्धमाश्लेषः। वेदयिष्यते तदङ्गस्पर्शं। संजनिष्यते तस्योपरि लाम्पट्यमस्य। कथयिष्यति सात्मनश्चाण्डालभावं। तथापि करिष्यत्येष तस्याः शरीरग्रहणं बलामोटिकया। विधास्यति सा हाहारवं। तमाकर्ण्य धाविष्यति कुपितश्चाण्डालः। विलोकयिष्यत्येनं तथावस्थितं। प्रज्वलिष्यति नितरां कोपानलेन। संधास्यति कोदण्डे शिलीमुखं। मारयिष्यति च अरे रे दुरात्मन्नधमपुरुष पुरुषो भवेत्याह्वय स चाण्डालः। कम्पमानमेकप्रहारेण प्रहरिष्यति स च तं। तदाध्यासितो रौद्रध्यानेनेति मृत्वा च यास्यति नरकेषु तेभ्योऽप्युद्वृत्तस्ततः कुयोनिषु पुनर्नरकेष्वेवानन्तवाराः। एवं दुःखपरम्परया स्थास्यत्यनन्तमपि कालं पतितः संसारचक्रवाले पर्यटिष्यति॥ नरपतिरुवाच। भदन्त अतिदारुणेयमकुशलमाला स्पर्शनस्य यद्वशेनेदमस्य संपन्नं संपत्स्यते च। भगवताभिहितं। महाराज किमत्रोच्यतां। पर्याप्तमीदृश्या दारुणतया॥ सुबुद्धिनाभिहितं। भदन्त किमेते स्पर्शनाकुशलमाले अस्यैव पुरुषस्य प्रभवतः आहोस्विदन्येषामपि प्राणिनां। भगवानाह। महामात्य केवलमत्र पुरुषेऽभिव्यक्तरूपे खल्वेते। परमार्थतः पुनः सर्वेषां सकर्मसंसारिप्राणिनां प्रभवत एव। यतो योगिनीयमकुशलमाला योगेश्वरस्थायं स्पर्शनः। योगिनां च भवत्येवेदृशी शक्तिः यया क्वचिदभिव्यक्तरूपाः क्वचिदनाविर्भूता

वर्तन्त । नृपतिनाभिहितं । भगवन्ननयोः किमस्मद्गोचरोऽप्यस्ति प्रभावः । भगवानाह । बाढमस्ति ॥

ततो राजा मन्त्रिणं प्रत्याह । सखे पापयोरनयोरमर्दितयोः कीदृशी ममाद्यापि शत्रुमर्दनता । ततो यद्यपि न युक्तं भगवत्समीपस्थैरेवंविधं जल्पितुं तथापि दुष्टनिग्रहो राज्ञां धर्म इति कृत्वेदमभिधीयते । तदाकर्णयत्वार्यः । सुबुद्धिनाभिहितं । समादिशतु देवः । राज्ञाभिहितं । आदिष्टमेतत्तावद्भगवता यथैते स्पर्शनाकुशलमाले अनेन पुरुषेण सह यास्यतः । ततो नेदानीं तावदेते वधमर्हतः । केवलं समाज्ञापय त्वमेते । यथा । मद्विषयान्निर्गत्य युवाभ्यां दूरतोऽपि दूरं गन्तव्यं । मृतेऽप्यस्मिन् पुरुषे नास्माकीनविषये प्रवेष्टव्यमितरथा युवयोरस्माभिः शारीरो दण्डः करिष्यते । अथैवमप्यादिष्टे पुनरेते अस्मद्विषये प्रविशेतां ततो भवता निर्विचारं लोहयन्त्रेण पीडनीये । एवमतिदुष्टयोरारटतोरप्यनयोरुपरि नेषदपि दया विधेया ॥ सुबुद्धिना चिन्तितं । अहो देवस्यानयोरुपर्यावेगातिशयः । यतोऽस्य तदंशेन विस्मृतं तदपि हिंस्रकर्मणि न भवन्तं नियोक्ष्य इति मद्गोचरं वरप्रदानं । भवतु । तथापीदमेव प्रतिबोधकारणं भगवन्तः कल्पयिष्यन्ति । मम त्वाज्ञाप्रतिपत्तिरेव ज्यायसीति । विचिन्त्याभिहितमनेन । यदाज्ञापयति देवः ॥ ततः प्रवृत्तोऽसौ तयोराज्ञापनार्थं । सूरिणाभिहितं । महाराज अलमनयोरेवमाज्ञापनेन । न खल्वेतयोरयमुन्मूलनोपायो यतोऽन्तरङ्गलोकजातीये एते स्पर्शनाकुशलमाले । अन्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवन्ति लोहयन्त्रादीनि । अगम्यरूपा

हि ते बाह्यशस्त्राणां । नृपतिरुवाच । भदन्त कस्तर्ह्यनयोरन्यो निर्दलनोपायो भविष्यति । भगवताभिहितं । अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यन्त्रमनयोर्निर्दलनोपायः । तद्ध्येते साधवोऽनयोरेव निष्पीडनार्थमहर्निशं वाहयन्ति । नृपतिरुवाच । कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्य यन्त्रस्योपकरणानि । भगवानाह । यान्येत एव साधवः प्रतिक्षणमनुशीलयन्ति । नृपतिरुवाच । कथं । भगवतोक्तं । समाकर्णय । यावज्जीवमेते नाचरन्ति तनीयसीमपि परपीडां न भाषन्ते सूक्ष्ममप्यलीकवचनं न गृह्णन्ति दन्तशोधनमात्रमप्यदत्तं धारयन्ति नवगुप्तिसनाथं ब्रह्मचर्यं वर्जयन्ति निःशेषतया परिग्रहं न विदधते धर्मोपकरणशरीरयोरपि ममत्वबुद्धिं नासेवन्ते रजन्यां चतुर्भेदमप्याहारजातं आददते दिवा प्रवचनोपवर्णितं समस्तोपधिशुद्धं संयमयात्रामात्रसिद्धये निरवद्यमाहारादिकं वर्तन्ते समितिगुप्तिपरिपूरितेनाचारेण पराक्रमन्ते विविधाभिग्रहकरणेन परिहरन्त्यकल्याणमित्रयोगं दर्शयन्ति सतामात्मभावं न लङ्घयन्ति निजामुचितस्थितिं अपेक्षन्ते लोकमार्गं मानयन्ति गुरुसंहतिं चेष्टन्ते तत्तन्त्रतया आकर्णयन्ति भगवदागमं भावयन्ति महायत्नेन अवलम्बन्ते द्रव्यापदादिषु धैर्यं पर्यालोचयन्त्यागामिनमपायं यतन्ते प्रतिक्षणमसपत्नयोगेषु लक्षयन्ति चित्तविस्रोतसिकां प्रतिविदधते चानागतमेव तस्याः प्रतिविधानं निर्मलयन्ति सततमसङ्गताभ्यासरततया मानसं अभ्यस्यन्ति योगमार्गं स्थापयन्ति चेतसि परमात्मानं निबध्नन्ति तत्र धारणां परित्यजन्ति बहिर्विक्षेपं कुर्वन्ति तत्प्रत्ययैकतानमन्तःकरणं यतन्ते

योगसिद्धी आपूरयन्ति शुक्लध्यानं पश्यन्ति देहेन्द्रियादिविविक्तमात्मानं लभन्ते परमसमाधि भवन्ति शरीरिणोऽपि सन्तो मुक्तिसुखभाजनमिति। तदेवमेते महाराज मुनयोऽमूनि परपीडावर्जनादीनि मुक्तिसुखभाजनत्वपर्यवसानानि तस्याप्रमादनाम्नो यन्त्रस्योपकरणानि प्रतिक्षणमनुशीलयन्ति। ततोऽमीभिरनुशीलितैरत्यर्थं तद्दृढीभवति यन्त्रं। तथाभूतं च तदनयोः स्पर्शनाकुशलमालयोरपरेषामप्येवंजातीयानामन्तरङ्गभूतानां दुष्टलोकानां निष्पीडने क्षमं संपद्यते। तेन च निष्पीडितास्तेऽन्तरङ्गलोका न पुनः प्रादुर्भवन्ति। ततो महाराज यद्येतन्निष्पीडनाभिलाषोऽस्ति भवतस्तदिदमप्रमादयन्त्रं स्वचेतसि निधाय दृढवीर्ययष्ट्यावष्टभ्य स्वल्वेते निष्पीडनीये स्वत एव। न मन्त्रिणोऽप्यादेशो देयः। न खलु परेण निष्पीडिते अप्येते परमार्थतो निष्पीडिते भवतः॥

एवं च भगवति नृपतिगोचरमुपदेशं ददाने मनीषिणः कर्मेन्धनदाही शुभपरिणामानलो गतोऽभिवृद्धिं भगवद्वचनपवनेन। केवलं पूर्वोत्तरवाक्ययोर्विषयविभागमनवधारयन् मनाक् ससन्देह इव विरचितकरमुकुलः स भगवन्तं प्रत्याह। भदन्त यासौ भगवद्भिर्भागवती भावदीक्षा वीर्योत्कर्षलाभहेतुतया पुरुषस्योल्लष्टतमलं साधयतीति प्राक् प्रतिपादिता यच्चेदमिदानीं दुष्टान्तरङ्गलोकनिष्पीडनक्षमं सवीर्ययष्टिकमप्रमादयन्त्रं प्रतिपाद्यते अनयोः परस्परं कियान् विशेषः। भगवताभिहितं। भद्र न कियानपि विशेषः केवलमनयोः शब्दो भिद्यते नार्थः यतोऽप्रमादयन्त्रमेव परमार्थतो भागवती भावदीक्षेत्यभिधीयते। मनीषिणाभिहितं।

ततो दीयतां भगवता सा भागवती भावदीक्षा यद्युचितोऽहं तस्याः । भगवानाह । बाढमुचितः सुष्ठु दीयते ॥ नृपतिनाभिहितं । भदन्त ममानेकसमरसङ्घट्टनिर्व्यूढसाहसस्यापीदमप्रमादयन्त्रं युष्मद्वचनतः श्रूयमाणमपि दुरनुष्ठेयतया मनसः प्रकम्पमुत्पादयति । एष पुनः कः कुतस्त्यो महात्मा येनेदं सहर्षेण महाराज्यमिव जिगीषुणाभ्युपगतमिति । भगवताभिहितं । महाराज मनीषिनामायमत्रैव क्षितिप्रतिष्ठिते वास्तव्यः । राज्ञा चिन्तितं । अये यदायं पापः पुरुषो मया व्यापादयितुमादिष्टस्तदा लोकैः श्लाघ्यमानः श्रुत एवासीन्मनीषी । यदुत एकस्मादपि पितुर्जातयोः पश्यतानयोरियान् विशेषः अस्येदं विचेष्टितं स तु तथाभूतो मनीषी महात्मेति । तदेष एव स मनीषी प्रायो भविष्यति । अथवा भगवन्तमेव विशेषतः पृच्छामीति । विचिन्त्याभिहितमनेन । भदन्त कौ पुनरस्यात्र नगरे मातापितरौ के वा ज्ञातय इति । भगवानाह । अस्यस्यैव क्षितिप्रतिष्ठितस्य भोक्ता कर्मविलासो महानरेन्द्रः सोऽस्य जनकः तस्यैवाग्रमहिषी शुभसुन्दरी नाम देवी सा जननी । तस्यैवेयमकुशलमाला भार्या अयं च पुरुषो बालाभिधानः सुत इति । तथा योऽयं मनीषिणः पार्श्ववर्ती पुरुषः सोऽपि तस्यैव सामान्यरूपाया देव्यास्तनयो मध्यमबुद्धिरभिधीयते । एतावदेवात्रेद कुटुम्बकं । शेषज्ञातयस्तु देशान्तरेष्वतः किं तद्वार्तया । नृपतिराह । किमस्य नगरस्य कर्मविलासो भोक्ता न पुनरहं । भगवानाह । बाढं । राजोवाच । कथं । भगवानाह । समाकर्णय ।

यतस्तदाज्ञां सर्वेऽपि भीतकम्पितमानसाः ।
एते नागरिका नैव लङ्घयन्ति कदाचन ॥
तथापि राज्यहरणे तद्दाने वा यथेच्छया ।
शक्तोऽसौ न तथा तेऽत्र राजन्नाज्ञा प्रकाशते ॥
परमार्थेन तेनासौ भोक्तास्येत्यभिधीयते ।
यतः प्रभुत्वमाज्ञायां प्रभूणां किल गीयते ॥

नरपतिरुवाच ।

यद्येवं भगवन्नेष कस्मान्नेहोपलभ्यते ।
सूरिणाभिहितं राजन् समाकर्णय कारणम् ॥
यतः कर्मविलासोऽयमन्तरङ्गो महानृपः ।
अतो न दर्शनं याति सर्वदैव भवादृशाम् ॥
अन्तरङ्गा हि ये लोकास्तेषां प्रकृतिरीदृशी ।
स्थिताः प्रच्छन्नरूपेण सर्वकार्याणि कुर्वते ॥
केवलं बुद्धिदृष्ट्यैव धीराः पश्यन्ति तान् सदा ।
आविर्भूता इवाभान्ति अन्येषामपि तत्पुरः ॥
न चावभावना कार्या भवताच प्रयोजने ।
न केवलं यतोऽनेन भवानेव पराजितः ॥
किं तु प्रायेण सर्वेऽपि संसारोदरवर्तिनः ।
स्ववीर्येण विनिर्जित्य प्रभवोऽपि वशीकृताः ॥
ततो गृहीततत्त्वेन राजा प्रोक्तः सुबुद्धिना ।
देव ज्ञातो मयाप्येष राजा योऽवर्णि सूरिणा ॥
देवाय कथयिष्यामि रूपमस्य परिस्फुटम् ।

अहमेव भदन्तैस्तु सर्वमेव निवेदितम् ॥

इतस्तु ।

विज्ञायावसरं तेन पूर्वं संजातबुद्धिना ।
अथानतशिरस्केन प्रोक्तं मध्यमबुद्धिना ॥
योऽसौ भगवतादिष्टः संसारतनुताकरः ।
गृहिधर्मः स मे नाथ दीयतामुचितो यदि ॥

गुरुरुवाच ।

श्रुत्वा भागवतीं दीक्षां न कर्तुं शक्नुवन्ति ये ।
तेषां गृहस्थधर्मोऽसौ युक्त एव भवादृशाम् ॥

नृपतिरुवाच ।

भदन्त किंस्वरूपोऽयं गृहिधर्मोऽभिधीयते ।
सूरिराह महाराज समाकर्णय कथ्यते ॥

ततो भगवता वर्णितं परमपदकल्पपादपनिरुपहतबीजं सम्यग्दर्शनं प्रतिपादितानि संसारतरुकन्दच्छेदकतयाचिरेण स्वर्गापवर्गमार्गसंसर्गकारीण्यणुव्रतगुणव्रतशिक्षापदानि। ततः संजाततदावरणीयकर्मक्षयोपशमतया भावतः प्रादुर्भूतसम्यग्दर्शनदेशविरतिपरिणामेन शक्योऽयमस्मादृशामप्यनुष्ठातुं गृहस्थधर्म इति संचिन्त्य नरपतिनाभिहितं। भदन्त क्रियतामेतद्दानेनास्माकमप्यनुग्रहः। भगवानाह। सुष्ठु क्रियते। ततो दत्तस्तयोर्द्वयोरपि विधिना गृहिधर्मो भगवता। मनीषिदीक्षादानार्थं पुनरभ्युद्यते भगवति भगवच्चरणयोर्निपत्य नरपतिरुवाच। भदन्त गृहीतैवानेन महात्मना भावतो भागवती दीक्षेति कृतकृत्य एवायमधुना वर्तते। तथापि

वयमेनं मनीषिणमुद्दिश्य किंचित्सन्तोषानुरूपमाचरितुमिच्छामः तदनुजानातु भगवानिति। तदाकर्ण्य स्थिता भगवन्तस्तूष्णींभावेन। सुबुद्धिनाभिहितं। देव न पृच्छ्यन्ते द्रव्यस्तवप्रवृत्तिकाले भगवन्तः। अनधिकारो ह्यत्र भगवतां। युक्त एव यथोचितः स्वयमेव द्रव्यस्तवः कर्तुं युष्मादृशां। केवलमेतेऽपि विहितं तमनुमोदन्त एव द्रव्यस्तवं। ददति च तद्गोचरं शेषकालमुपदेशं यथा कर्तव्योदारा पूजा भगवतां न खलु वित्तस्यान्यच्छुभतरं स्थानमित्यादिवचनसन्दर्भेण। तस्मात्स्वत एव कुरुत यथोचितं यूयं। केवलमभ्यर्थयामः कालप्रतीक्षणं प्रति मनीषिणं। नृपतिरवोचत्। एवं कुर्मः। ततोऽभ्यर्थितः सबहुमानं राजमन्त्रिभ्यां मनीषी। चिन्तितमनेन। न युक्तः कालविलम्बो धर्मप्रयोजने। तथापि महापुरुषप्रणयभङ्गोऽपि सुदुष्कर इति मन्यमानेन प्रतिपन्नं तत्समीहितं।

ततस्त्वरयता तेन नरनाथेन तोषतः।
व्यापारिता महायोच्चैः सर्वे मन्त्रिमहत्तमाः॥
ततस्तैः क्षणमात्रेण तत्सर्वं जिनमन्दिरम्।
विचित्रवस्त्रविस्तारैर्विहितं विगतातपम्॥
कुरङ्गनाभिकश्मीरमलयोद्भवरूपया।
कर्पूरोन्मिश्रया गार्या तदधस्ताद्विलेपितम्॥
तथालिकुलसङ्गीतैः पञ्चवर्णैर्मनोहरैः।
आजानूत्सेधिभिः पुष्पैः सर्वतः परिपूरितम्॥
सौवर्णस्तम्भविन्यस्तमणिदर्पणराजितम्।
दिव्यवस्त्रकृतोल्लोचवद्धमुक्तावचूलकम्॥

नष्टान्धकारसम्बन्धं रत्नोद्योतैः सुनिर्मलैः।
विध्वस्ताशेषदुर्गन्धं सत्कृष्णागरुधूपतः॥
देवलोकाधिकामोदं पटवासैर्विसर्पिभिः।
लसत्केतकसङ्घातगन्धेन भुवनातिगम्॥
लसद्दिलासिनीलोकप्रारब्धस्नानसाधनम्।
एवं विधाय तत्सद्म प्रस्तुतं देवपूजनम्॥

अत्रान्तरे।

पारिजातकमन्दारनमेरुहरिचन्दनैः।
सन्तानकैश्च देवौघास्तथान्यैर्जलजेतरैः॥
पुष्पैर्भृत्वा विमानानि द्योतयन्तो नभस्तलम्।
कृतोत्कृष्टिरवास्तूर्णमाजग्मुस्तं जिनालयम्॥
ततः प्रमुदिताशेषलोकलोचनपूजिताः।
पूजां जगद्गुरूणां ते जातानन्दाः प्रचक्रिरे॥
सुश्लिष्टवर्णविन्यासां पूजामालोक्य तत्कृताम्।
निश्चलाचतया लोकास्ते जग्मुर्देवरूपताम्॥
ततोऽनन्तगुणानन्दपरिपूरितचेतसा।
नरेन्द्रेण सलोकेन देवानानन्द्य सद्गिरा॥
शुभे सुमेरुवत्तुङ्गे सुवेद्यां भद्रविष्टरे।
निवेश्य बिम्बं जैनेन्द्रं विधिनारब्धि मज्जनम्॥

तत्र च।

स्नातस्य शुभवस्त्रस्य किरीटाङ्गदधारिणः।
गोशीर्षेण विलिप्तस्य हारराजितवक्षसः॥

कुण्डलोद्भासिगण्डस्य शक्राकारानुकारिणः ।
बहिःशान्तविकारस्य निर्मलीभूतचेतसः ॥
महत्तमोऽयमस्माकमेष एव च नायकः ।
एष एव महाभाग एष एव च पूजितः॥
येन भागवती दीक्षा दुष्करापि जिघृक्षिता ।
एवं प्रभाषमाणेन नरेन्द्रेण मनीषिणः ॥
सत्तीर्थोदकसंपूर्णस्नापनीयो मनोहरः ।
सद्धर्मसारसंपूर्णमुनिमानससन्निभः ॥
गोशीर्षचन्दनोन्मिश्रो दिव्यपद्मावृताननः ।
समन्तार्चितश्चारु शुभैश्चन्दनहस्तकैः ॥
संस्थाप्य प्रथमस्थाने स्नात्रकारतया मुदा ।
समर्पितोऽभिषेकार्थं दिव्यकुम्भो भवच्छिदः ॥
आनन्दपुलकोद्भेदं दधानो भक्तिनिर्भरः ।
जग्राह नृपतिः कुम्भं स्वयमेव द्वितीयकम् ॥
तथा मध्यमबुद्धिश्च स्वपुत्रश्च सुलोचनः ।
कृतौ भुवननाथस्य स्नात्रकारणतत्परौ ॥
चन्द्रोद्योतच्छटाच्छेन चामरेण विभूषिता ।
स्थिता त्रिलोकनाथस्य पुरो मदनकन्दली ॥
द्वितीया स्थापिता राज्ञा तस्याश्चामरधारिणी ।
देवी पद्मावती नाम तदाकारानुकारिणी ॥
धूपभाजनमादाय गाढं भावितमानसः ।
सुबुद्धिर्वर्धितानन्दः स्थितोऽग्रे पिहिताननः ॥

तेनैव राजादिष्टेन शेषकर्मसु सादरम्।
ये ये श्रेष्ठतमा लोकास्ते ते सम्यङ् नियोजिताः॥

यतः।

त एव कृतिनो लोके ते जातास्ते समुन्नताः।
ते कलालापविज्ञानशालिनस्ते महाधनाः॥
ते रूपवन्तस्ते शूराः ते कुलस्यापि भूषणाः।
ते सर्वगुणसंपूर्णाः श्लाघ्यास्ते भुवनत्रये॥
किङ्करीकृतशक्रस्य लोकनाथस्य मन्दिरे।
येऽत्र किङ्करतां यान्ति नराः कल्याणभागिनः॥

ततः प्रवृत्तो भगवतोऽभिषेकमहोत्सवः। पूरयति दिक्चक्रवालमुद्दामदेवदुन्दुभिनिर्घोषः। बधिरयति जनकर्णकोटराणि रटत्पटहपाटवप्रतिनिनादसंमूर्छितो विविधतूर्यनिनादः। समुल्लास्यते कणकणकभाणकरवोन्मिश्रः कलकाहलाकलकलः। गीयन्तेऽन्तरान्तरा प्रशमसुखरसास्वादावेदनचतुराणि भगवत्साधुगुणसम्बन्धप्रबद्धानि श्रवणोत्सवकराणि गीतकानि। पठ्यन्ते परिशुद्धगम्भीरेण ध्वनिना सर्वज्ञप्रणीतवचनोन्नतिकराणि रागादिविषधरपरममन्त्ररूपाणि भावसारं महास्तोत्राणि। प्रवृत्तानि विविधकरणाङ्गहारहारीणि प्रमोदातिरेकसूचकानि महानृत्तानि। तदेवं महता विमर्देन सुरासुरैरिव कनकगिरिशिखरे निर्वर्तिते भगवदभिषेकमङ्गले पूजितेषु सविशेषं भुवनाधिनाथबिम्बेषु विहितेषु निःशेषकृत्यविधानेषु वन्दितेषु साधुलोकेषु दत्तेषु महादानेषु सम्मानितेषु विशेषतः साधर्मिकगणेषु मनीषिणः स्वगेहनयनाय

प्रगुणीकारितो नरपतिना जयकुञ्जरः। आरोपितस्तत्र मनीषी। स्थितोऽस्य स्वयमातपत्रधारकः। घोषितं च नरपतिना हर्षातिरेकरोमाञ्चितवपुषा बृहता शब्देन। यदुत। भो भोः सामन्ता भो भो मन्त्रिमहत्तमाः समाकर्णयत यूयं।

विभूतिरत्र संसारे नरस्य ननु तत्त्वतः।
सत्त्वमेवाविगानेन प्रसिद्धं सर्ववादिनाम्॥
ततो यस्याधिकं सत्त्वं नरस्येह प्रकाशते।
स शेषनरवर्गस्य प्रभुत्वं कर्तुमर्हति॥

एवं च स्थिते।

सत्त्वोत्कर्षस्य माहात्म्यं यदत्रास्य मनीषिणः।
तद्दृष्टमेव युष्माभिः सर्वैरेव परिस्फुटम्॥

तथाहि।

यत्तद्भगवतादिष्टं मादृशां त्रासकारणम्।
अनेन रभसा यन्त्रं याचितं तन्महात्मना॥
तदेष यावदस्माकं सदनुग्रहकाम्यया।
गृहे तिष्ठति तावन्नः स्वामी देवो गुरुः पिता॥
वयमस्य भवन्तश्च सर्वे किङ्करतां गताः।
विधूतपापमात्मानं विनयात्करवामहै॥
ततः समस्तैस्तैरुक्तं प्रमोदोद्धुरमानसैः।
यदादिशति राजेन्द्रः कस्मै तन्नात्र रोचते॥
अत्रान्तरेऽतितोषेण देहस्था सा मनीषिणः।
विजृम्भिता विशेषेण जननी शुभसुन्दरी॥

ततः सश्रीकतामाप्य क्षणेन भुवनातिगाम् ।
रराज राजलोकेन परिवारितविग्रहः ॥
करेणुकाधिरूढेन सह मध्यमबुद्धिना ।
अथावाप पुरद्वारं स्तूयमानः सुबुद्धिना ॥
कृतोच्छ्रितपताके च हट्टशोभामनोरमे ।
विशेषोज्ज्वलनेपथ्ये हर्षात्संमुखमागते ॥
अथासौ नगरे तत्र मनीषी तोषनिर्भरैः ।
एवं नागरकैर्लोकैः प्रविवेश कृतस्तुतिः ॥

तद्यथा ।

धन्योऽयं कृतकृत्योऽयं महात्मायं नरोत्तमः ।
अस्यैव सफलं जन्म भूषितानेन मेदिनी ॥
अस्त्येव धन्यतास्माकं येषामेष स्वपत्तने ।
संजातो न ह्यधन्यानां रत्नपुञ्जेन मीलकः ॥

ततश्च ।

कामिनीनयनानन्दं कुर्वाणोऽर्थाभिलाषिणाम् ।
ददानश्च महादानं दधानो देवरूपताम् ॥
सद्धर्मे पक्षपातं च देहिनामात्मचेष्टितैः ।
जनयञ्जनितानन्दो विचचार पुरेऽखिले ॥
ततो महाविमर्देन संप्राप्तो राजमन्दिरम् ।
रत्नराशिप्रभाजालैः सदा बद्धेन्द्रकार्मुकम् ॥
तत्र चाशेषराजादिलोकसन्मानमानितः ।
सकामकामिनीवृन्दलोललोचनवीक्षितः ॥

गीतनृत्तप्रबन्धेन सोऽमरालयविभ्रमे ।
देवराजवदास्थानं दत्त्वा निःशङ्कमानसः ॥
ततो विलीनरागोऽपि नृपतेस्तोषवृद्धये ।
उत्थाय मज्जनास्थानं जगाम विगतस्मयः ॥

तत्र च गतस्य तस्य ।

भ्रातुः सूनोरिवात्यन्तवल्लभस्य सगौरवम् ।
कृतं मदनकन्दल्या शरीरपरिमार्जनम् ॥
शेषान्तःपुरनारीभिर्व्यग्राभिः स्नानकर्मणा ।
रराज पेशलालापचारुभिः परिवारितः ॥
वज्रेन्द्रनीलवैदूर्यपद्मरागादिरोचिषा ।
रञ्जिते यन्त्रवापीनां ममज्ज विमले जले ॥
ततो भुजगनिर्मोकसूक्ष्मशुक्ले सुवाससी ।
परिधायागतो देवभवनं सुमनोहरम् ॥

तत्र च सुबुद्धिसम्बन्धिनि विरचनाचारुतया चित्तनिर्वाणकारिणि जिनमन्दिरे मार्गानुसारितया परमार्थतः सकलकालहृदयवर्तिनोऽपि विशेषतस्तद्दिन एव प्रबोधनरतिसूरिपादप्रसादोपलब्धस्वरूपस्य सकलनिष्कलावस्थस्य भगवतः परमात्मनो रागद्वेषमोहविषापहरणकरणचतुरमनुकृतमर्हतः स्वरूपं। ततो निर्गत्य विरलविरलाप्तपरिजनः पूर्वोपकल्पिताशेषभोजनोपकरणसामग्रीसनाथं प्राप्तो भोजनमण्डपं। तत्र च विरचितेऽनेकाकारे चित्तरसनोत्सवकारिणि भक्ष्यपेयाद्याहारविस्तारे नृपतिना स्वयमुपदिश्यमानमभिमतरसास्वादनं तदनुरोधेन विदधानो निरभिष्वङ्गतया

वर्धमानस्वास्थ्यातिरेको निर्वर्तयामास भोजनमिति । ततो गृहीत-पञ्चसुगन्धिकोन्मिश्रताम्बूले मलयजमृगनाभिकश्मीरजचोदाङ्गरागे विन्यस्तप्रवरविभूषणे दिव्यांशुकाच्छादितशरीरे माल्यविच्छित्ति-सौरभाकृष्टहृष्टचञ्चरीके अध्यासितमहार्हसिंहासने प्रणतासंख्यम-हासामन्तकिरीटांशुजालरञ्जितचरणे उद्दामवन्दिवृन्दस्तूयमाने यथावस्थितगुणसन्दोहे दत्तास्थाने मनीषिणि हर्षातिरेकनिर्भरो राजा सुबुद्धिं प्रत्याह । सखे युष्मदनुभावजन्येयमस्मादृशां कल्या-णपरम्परा येनोत्साहितोऽहं भवता भगवद्वन्दनाय । तथाहि ।

विलोकितो मया नाथो जगदानन्ददायकः ।
भक्तिनिर्भरचित्तेन वन्दितो भुवनेश्वरः ॥
दृष्टः कल्पद्रुमाकारः स सूरिर्वन्दितो मुदा ।
लब्धो भागवतो धर्मः संसारोच्छेदकारकः ॥
जातस्त्वेदृशरूपेण नररत्नेन मीलकः ।
कृतश्चानेन सर्वेषामस्माकं हृदयोत्सवः ॥

अथवा किमत्राश्चर्यं ।

महाभागाः प्रजायन्ते परेषां तोषवृद्धये ।
स्वकार्यमेतदेवैषां यत्परप्रीतिकारणम् ॥
तदस्य युक्तमेवेदं विधातुं पुण्यकर्मणः ।
ममाद्भुतमिदं जातं क डोम्बः क्व तिलाढकम् ॥
तदेवंविधकल्याणमालिका मित्रवत्सल ।
एवमाचरता नूनं त्वया संपादिता मम ॥
राज्ञो हितकरो मन्त्री सुप्रसिद्धं जगत्त्रये ।

तस्मात्त्वयैव मन्त्रितं यथार्था ते सुबुद्धिता ॥

सुबुद्धिरुवाच । देव मा मैवमादिशत । न खलु देवपुण्य-प्राग्भारायत्तजीवितव्येऽत्र किङ्करजनेऽप्येवमतिगौरवमारोपयितु-मर्हति देवः । अस्याः सम्पादने केऽत्र वयं । उचित एव देवः खल्वेवंविधकल्याणपरम्परायाः । नैव हि निर्मलाम्बरतले निशि प्रकाशमाना रुचिरा नक्षत्रपद्धतिः कस्यचिदसंभावनीयेत्याश्चर्यबुद्धिं जनयति । मनीषिणाभिहितं । महाराज भगवति सप्रसादे कियतीयमद्यापि भवतः कल्याणपरम्परा । भाविदिनश्रीसम्बन्धस्येव गगनतलस्यारुणोद्योतकल्पो हि भवतो भविष्यत्केवलालोकसचिवप-रमपदानन्तानन्दसन्दोहसम्बन्धस्य प्राथमकल्पिकः खल्वेष सम्यग्द-र्शनजनितः प्रमोदः । नृपतिरुवाच । नाथ महाप्रसादः । कोऽत्र सन्देहः । किं न संपद्यते युष्मदनुचराणां । ततो मन्त्रिणं प्रत्याह । सखे पश्य अमीषामद्यदिनप्रबुद्धानामपि विवेकातिशयः । सुबुद्धिरुवाच । देव किमत्र चित्रं । मनीषिणः खल्वेते यथार्थम-भिधीयन्ते । प्रबुद्धा एव ह्येवंविधपुरुषा जायन्ते । गुरवः केवल-मीदृशां प्रतिबोधे निमित्तमात्रं भवन्ति ॥

इतश्च मनीषिणो राजमन्दिरप्रवेशावसरे राजानमनुज्ञाप्या-दित एव सुबुद्धिना साधर्मिकवात्सल्येन मध्यमबुद्धिर्नीत आसी-दात्मीयसदने । कारितस्तदागमननिमित्तः परमानन्दो दत्तानि महादानानि । ततः सोऽपि निर्वर्तितस्नानभोजनताम्बूलविलेपना-लङ्करणनेपथ्यमाल्योपभोगकर्तव्यः स्नेहनिर्भरसुबुद्धितत्परिकरनि-रुपचरितस्तुतिगर्भपेशलालापसमानन्दितेन्द्रियहृदयः समागतस्तत्रै-

वास्थाने । कृतोचितप्रतिपत्तिः ससम्भ्रमं मनीषिणा दापिते तदु-पकण्ठमुपविष्टो महति विष्टरे । ततो राजा तमुद्दिश्य सुबुद्धिं प्रत्याह । सखे महोपकर्तायमस्माकं महापुरुषः । सुबुद्धिनाभि-हितं । देव कथं । नृपतिराह । समाकर्णय । यतो भगवतोपदिष्टे तस्मिन्नप्रमादयन्त्रे तस्य दुरनुष्ठेयतामालोचयतो मम महासमरे कातरनरस्येव प्रादुर्भूता चित्ते समाकुलता ततोऽहमनेन महात्मना तत्रावसरे भगवन्तं गृहिधर्मं याचता तद्ग्रहणबुद्ध्युत्पादकत्वेन समाश्वासितः । यतो जातो गृहिधर्माङ्गीकरणेनापि मे चेतसो महानवष्टम्भः ततो ममायमेव महोपकारक इति । सुबुद्धिनाभि-हितं । देव यथार्थाभिधानो मध्यमबुद्धिरेषः । समानशीलव्यसनेषु सख्यमिति च लोकप्रवादः । ततः समानशीलतया युक्तमेवास्य मध्यमजनानां समाश्वासनं ॥ नृपतिना चिन्तितं । अये ममायं मिथ्याभिमानश्चेतसीयन्तं कालमासीत् किलाहं नरेन्द्रतया पुरु-षोत्तमो यावताधुनानेन सुबुद्धिनार्थापत्त्या गणितोऽहं मध्यमजन-लेख्ये । ततो धिङ्मां मिथ्याभिमानिनमिति । अथवा वस्तुस्थितिरेषा न मयात्र विषादो विधेयः । तथाहि ।

गजेन्द्रस्तावदाभाति शूरः सन्त्रासकारकः ।
यावन्नासुरदंष्ट्राग्रो न सिंह उपलभ्यते ॥
यदा तु सिंहगन्धोऽपि स्यादाघ्रातः करेणुना ।
जायते कम्पमानोऽसौ तदाशो कातरः करी ॥
मनीषिणमपेक्ष्यातो युक्ता मे मध्यरूपता ।
अयं सिंहो महाभागो मादृशाः करिकातराः ॥

तदत्र न विषादो मे कर्तुं युक्तः प्रयोजने।
यतो द्वितीयलेखापि मादृशैरपि दुर्लभा ॥

तथाहि।

भवेत्सर्वोत्तमस्तावत्पुरुषो यदि पारयेत्।
अशक्तो मध्यमोऽपि स्यान्न जघन्यः कदाचन ॥
मिथ्याभिमानो नैवायमेक एवाभवत्पुरा।
किं तर्हि बहवोऽन्येऽपि किं वा मे चिन्तया तया ॥

एवं चिन्तयति राजनि सुबुद्धिराह। देव सम्यगवधारितं देवेन यथैष मे महोपकारक इति। यतो जिनधर्मानुष्ठाने प्रवर्तमानस्यास्य जीवस्य यो निमित्तमात्रमपि भवति न ततोऽन्यः परमोपकारी जगति विद्यते। नृपतिराह। एवमेतन्नात्र सन्देहः। केवलमिदानीमेष मनसि वितर्को भगवद्वचनानुस्मरणेनाशक्तनिराकृतोऽपि निर्लज्जब्राह्मण इव प्रकरणे पुनः पुनः प्रविशतीति। तदेनमुपनेतुमर्हत्यार्यः। सुबुद्धिराह। कीदृशोऽसौ। नृपतिरुवाच। समाकर्णय। स्वसंवेदनसंसिद्धमिदमासीत्तदा। यदुत। तत्र चैत्यभवने प्रविष्टमात्राणामस्माकं शान्तानीव सर्वद्वन्द्वानि उच्चाटितेव केनचिद्राज्यकार्यचिन्तापिशाचिका विलीनमिव सकलं मोहजालं विध्मात इव प्रबलरागानलः प्रनष्ट इव प्रद्वेषवेतालः विध्वस्त इव विपरीताभिनिवेशग्रहः निर्वृतमसृतसेकसम्पर्केणेव शरीरं सुखसागरावगाढमिव हृदयं क्षणमात्रेणासीत्। यत्पुनर्नमस्कृतभुवननाथस्य प्रणतगुरुचरणस्य वन्दितमुनिवृन्दस्य भगवद्वचनामृतमाकर्णयतस्तत्र मे निरुपमं सुखसंवेदनमभूत् तत्सकलवाग्गोचरातीतमिति

कृत्वा न शक्यते कथयितुं। तदेवंविधेऽपि तत्र जैनेन्द्रमन्दिरे संनिहितेऽपि तादृशि भगवति गुरौ कथयति रागविषशमनं विरागमार्गं नेदीयसि शान्तचित्तेऽपि तपस्विलोके सति तावति जनसमुदाये कथं तस्य बालस्य तथाविधो ऽध्यवसायः संपन्न इति। सुबुद्धिनाभिहितं। देव यत्तावदुक्तं देवेन यथा तत्र जिनमन्दिरे प्रविष्टमात्रस्य मे क्षणमात्रेणाचिन्त्यगुणसन्दोहाविर्भावोऽभूदिति तन्नाश्चर्यं। प्रमोदशेखरं हि तद्भगवद्भवनमभिधीयते। हेतुरेव तत्तादृशगुणकलापस्य। यत्पुनरभ्यधायि यथा कथं पुनस्तस्यैवंविधसामग्र्यामपि बालस्य तथाविधो ऽध्यवसायः संपन्न इति तत्र निवेदितमेव भगवद्भिः कारणं। किं च। अभिधानमेव तत्सम्बन्धि विचार्यमाणं सन्देहं दलयति। यतो न किंचिदाश्चर्यं यद्बालाः पापनिवारणसामग्रीसद्भावेऽपि पापाचरणेषु प्रवर्तन्त इति। अन्यच्च। भगवदुपदेशादेवाहमेव वितर्कयामि यदुत द्रव्यक्षेत्रकालभावभवाद्यपेक्षया प्राणिनां शुभाशुभपरिणामो भवति। तदस्य बालस्य क्षेत्रजनितो ऽयमशुभः परिणामः। नृपतिराह। ननु गुणाकरस्तज्जैनसदनं। तदेव तत्र च क्षेत्रं। तत्कथं तदशुभपरिणामहेतुर्भवेदिति। सुबुद्धिराह। न मन्दिरदोषोऽसौ किं तर्हि उद्यानदोषः। तद्ध्युद्यानं तत्र सामान्यक्षेत्रं तच्च हेतुस्तस्य बालस्य तथाविधाशुद्धाध्यवसायस्येति। नृपतिराह। यदि दुष्टाध्यवसायहेतुस्तदुद्यानं ततो ऽस्माकं किमिति क्लिष्टचित्तकारणं तन्न संपन्नं। सुबुद्धिनाभिहितं। देव विचित्रस्वभावं तत्काननं पुरुषादिकमपेक्ष्यानेकाकारकार्यकारकं संपद्यते। अत एव तन्निजविलसितमिति

नाम्ना गीयते । प्रकटयत्येव तज्जन्तूनां सविशेषसहकारिकारणक-लापैर्निजं निजं विलसितं । तथाहि । तस्य बालस्य तेन स्पर्शनेन तया चाकुशलमालया युक्तस्य मदनकन्दलीं प्राप्य तेन तथा-विधो ऽध्यवसायः संपादितः । मनीषिमध्यमबुद्धियुष्मदादीनां पुनर्विशिष्टपुरुषाणां पुण्यप्राग्भारवतां सूरिपादप्रसादमासाद्य तेनैव सर्वविरतिदेशविरतिपरिणामादयो भावा जनिताः । यद्यपि चेह सर्वस्यैव कार्यस्योत्पत्तौ द्रव्यक्षेत्रकालस्वभावकर्मनियतिपुरुषकारा-दयः कारणविशेषा दृष्टादृष्टाः समुदायेनैव हेतुभावं भजन्ते नैकः क्वचित्कस्यचित्कारणं तथापि विवक्षयैकस्यापि कारणत्वं वक्तुं शक्यत इति कृत्वा तन्निजविलसितमुद्यानमस्माभिर्नानाविधभावनिबन्धन-मभिधीयत इति ॥ नृपतिराह । सखे चारूक्तमिदं । इदानीं यद्भवता तदाभिहितमासीद्भगवतः पुरतो यथाहं देवायास्य कर्म-विलासस्य राज्ञः स्वरूपं निवेदयिष्यामि तन्निवेदयतु भवान् अहं श्रोतुमिच्छामि । सुबुद्धिराह । देव यद्येवं ततो विविक्ते स्थीयतां देवेन । नृपतिनोक्तं । एवं भवतु ॥

ततोऽनुज्ञातौ मनीषिणा समुत्थायास्थानमण्डपात् प्रविष्टौ कक्षान्तरे राजामात्यौ । सुबुद्धिनाभिहितं । देव अयमत्र पर-मार्थः । ये ते भगवता चत्वारः पुरुषाः प्ररूपितास्तेषामुत्कृष्टतमा-स्तावत्सकलकर्मप्रपञ्चरहिताः सिद्धा अभिधीयन्ते । जघन्यमध्यमो-त्कृष्टाः पुनरेत एव बालमध्यमबुद्धिमनीषिणो विज्ञेयाः । अतः स कर्मविलासो राजा यो भगवता प्रतिपादितः स एतेषामेवंवि-धस्वरूपाणां जनको निजनिजकर्मोदयो विज्ञेयः । स एव हि

यथावर्णितवीर्यो नापरः। तस्य च तिस्रः शुभाशुभमिश्ररूपाः परिणतयः। ता एव भगवतामीषां मनीषिबालमध्यमबुद्धीनां शुभसुन्दर्यकुशलमाला सामान्यरूपेति नामभिर्जनन्य इति प्रतिपादिताः ता एव यतोऽमूनीदृशरूपतया जनितवत्यः। नृपतिराह। स तर्ह्यमीषां वयस्यः कोऽभिधीयतां। सुबुद्धिरुवाच। देव तत् सर्वानर्थकारि स्पर्शनेन्द्रियं विज्ञेयं॥ नृपतिना चिन्तितं। अये मयापीदं भगवता कथ्यमानं सर्वमाकर्णितमासीत् केवलं न सम्यग् विज्ञातं यथानेन। तदस्य सुबुद्धेरेवंविधबोधिसुसाधुभिः सह चिरपरिचयः कारणं। अहो वचनकौशलं। भगवता कथितमेवातस्तदामीषां मनीषिप्रभृतीनां सम्बन्धि सर्वमन्यव्यपदेशेन चरितं। अथवा किमत्र चित्रं। अत एव प्रबोधनरतयस्ते भगवन्तोऽभिधीयन्ते। तदेवं विचिन्त्याभिहितमनेन। सखे पर्याप्तमिदानीं विदितोऽस्माभिरेष वृत्तान्तः। केवलमिदमिदानीमभिधीयते। यदुत। यद्येष मनीषी विषयानुषङ्गं कियन्तमपि कालं भजेत ततो वयमप्यनेनैव सह दीक्षाग्रहणं कुर्वीमहि। यतः प्रथमदर्शनादारभ्य प्रवर्धितो ममास्योपरि स्नेहाबन्धः न संचरति विरहकातरतयान्यत्र हृदयं न निवर्तेते एतद्वदनकमलावलोकनाल्लोचने ततो नास्य विरहे वयं क्षणमप्यासितुमुत्सहामहे। न च तथाविधोऽद्यापि अस्माकमाविर्भवति चरणकरणपरिणामः। तदेनं तावदभ्यर्थय प्रणयस्नेहसारं। अनुभावय निरुपचरितशब्दादिभोगान्। प्रकटयास्य पुरतस्तत्स्वामिभावं। दर्शय वज्रेन्द्रनीलमहानीलकर्केतनपद्मरागमरकतवैदूर्यचन्द्रकान्तपुष्यरागादिमहारत्नपूगान्। दर्शयापहसित-

चिदशसुन्दरीलावण्यकाः कन्यकाः। सर्वथा तथा कथंचिदुपप्रलोभय यथा कियन्तमपि कालमस्मत्समीहितमेष मनीषी निर्विचारं संपादयति। सुबुद्धिनाभिहितं। यदाज्ञापयति देवः। केवलमत्रार्थे किंचिदहं विज्ञपयामि। तद्युक्तमयुक्तं वा चन्तुमर्हति देवः। नृपतिराह। सखे सदुपदेशदानाधिकारिणां भवतां शिष्यकल्पे मय्यप्यलमियता सम्भ्रमेण। वदतु विवचितं निर्विकल्पमार्यः। सुबुद्धिरुवाच। देव यद्येवं ततो यत्तावदुक्तं देवेन यथा ममात्र मनीषिणि गुरुः स्नेहातिरेकः तद्युक्तमेव यतः समुचितो महतां गुणिषु पचपातः। स हि क्रियमाणः पापाणुपूगं दलयति सदाशयं स्फीतयति सुजनतां जनयति यशो वर्धयति धर्ममुपचिनोति मोक्षयोग्यतामालचयतीति। यत्पुनरुक्तं यथा कथंचिदुपप्रलोभ्य कियन्तमपि कालमेष धारणीय इति तन्नात्यन्तमुचितमाभासते यतो नैवमस्योपरि स्नेहाबन्धो दर्शितो भवति किं तर्हि प्रत्युत प्रत्यनीकतां संपद्यते। तथाहि।

घोरसंसारकान्तारचारनिःसारकाम्यया।
प्रवर्तमानं जैनेन्द्रे धर्मे जीवजगद्धिते ॥
मनसा वचसा सम्यक् क्रियया च कृतोद्यमः।
प्रोत्साहयति यस्तस्य स बन्धुः स्नेहनिर्भरः ॥
अलीकस्नेहमोहेन यस्तु तं वारयेज्जनः।
स तस्याहितकारित्वात्परमार्थेन वैरिकः ॥
तस्माच्च धारणीयोऽयं स्वहितोद्यतमानसः।
एवमाचरता देव स्नेहोऽत्र विहितो भवेत् ॥

न चैष शक्यते देव कृतैर्यत्नशतैरपि ।
मनीषी क्षोभमानेतुं विषयैर्दैविकैरपि ॥

यतः प्रादुर्भूतोऽस्य महात्मनो विषयविषविषमविपाकावेदन-चतुरे भगवद्वचने सुनिश्चितः प्रबोधः विस्फुरितं सकलमलकालुष्यक्षालनक्षमं हृदयसरोवरे विवेकरत्नं समुल्लसितं यथावस्थितार्थ-स्वरूपनिरूपणनिपुणं सम्यग्दर्शनं संजातो निःशेषदोषमोषकशुभ-करणपरिणामः । सति च भगवदवलोकनया जीवस्यैवंविधे कल्याणाभिनिवेशकारिणि गुणकदम्बके न रमते विषयेषु चित्तं प्रतिभासते हेयबुद्ध्या भवप्रपञ्चः इन्द्रजालायते निःसारतया सकलं जगद्विलसितं स्वप्नदर्शनायते क्षणदृष्टनष्टतयेष्टजनसमागमः । न निवर्तते प्रलयकालेऽपि कस्यचिदनुरोधेन मोक्षमार्गसाधनप्रवणा बुद्धिः । तदेवंस्थिते देव अस्योपप्रलोभनमाचरतामस्मादृशां केवलं मोहविलसितमाविर्भविष्यति न पुनः काचिदभिप्रेतार्थसिद्धिः । तदलमनेनाख्यानारम्भेणेति ॥ नृपतिराह । यद्येवं ततः किं पुनरधुना प्राप्तकालं । सुबुद्धिराह । देव निरूप्य दीक्षाग्रहणार्थमस्य प्रशस्तदिनं क्रियतां तदारात् सर्वादरेण महत्तरः प्रमोदः । नृपतिराह । यत्त्वं जानीषे ॥

ततः समाहूतः सिद्धार्थो नाम सांवत्सरः । समागतस्त्वरया । प्रविष्टोऽभ्यन्तरे । राज्ञा दापितमासनं । कृतमुचितकरणीयं । कथितमाह्वानप्रयोजनं । ततो निरूप्य निवेदितमनेन यदुतास्मा-द्दिनान्नवमे दिनेऽभ्यन्तरेऽस्यामेव भाविन्यां शुक्लत्रयोदश्यां शुक्रदिने उत्तरभद्रपदाभिर्योगमुपगते शशधरे वहति शिवयोगे दिनकरो-

दृष्यादतीते सपादे प्रहरद्वये वृषलग्नं सप्तग्रहकमेकान्तनिरवद्यं भविष्यति। तदाश्रीयतामिति। अभिमतं राजमन्त्रिणोः। परिपूज्य प्रहितः सांवत्सरः। गतं तद्दिनं। ततो द्वितीयदिनादारभ्य प्रमोदशेखरे तदन्यजिनायतनेषु च देवानामपि विस्मारितसुरालयसौन्दर्या विधापिता राज्ञा महोत्सवाः। दापितानि वरवरिकाघोषणपूर्वकं सर्वत्र महादानानि। विहारितो देवेन्द्रवदैरावतविभ्रमजयकरिवरारूढः स्वयं पदातिभावं भजता त्रिकचतुष्कचत्वरादिषु सुराकारैर्नागरकजनैः स्तूयमानो निरुपमविलासविस्तारमनुभावयता नरपतिना प्रतिदिनं नगरे मनीषी। प्राप्तोऽष्टमवासरः। तत्र तु नीतं निखिलजनसन्मानदानार्थमास्थानविनोदेन प्रहरद्वयं। अत्रान्तरे दिनकरचरितेन मनीषिचरितं सूचयता पठितं कालनिवेदकेन।

> नाशयित्वा तमो लोके कृत्वाह्लादं मनस्विनाम्।
> हे लोकाः कथयत्येष भास्करो वोऽधुना स्फुटम्॥
> वर्धमानः प्रतापेन यथाहमुपरि स्थितः।
> सर्वोऽपि स्वगुणैरेवं जनस्योपरि तिष्ठति॥

ततस्तदाकर्ण्य राजा सुबुद्धिप्रभृतीनुद्दिश्याह। अये प्रत्यासीदति लग्नवेला। ततः सज्जीकुरुत तूर्णं भगवत्पादमूलगमनसामग्रीं। सुबुद्धिरुवाच। देव सज्जैव वर्तते मनीषिपुण्यपरिपाटीव सर्वा सामग्री। तथाहि।

> अमी घणघणारावं कुर्वन्तः कनकोज्ज्वलाः।
> रथौघाः प्रस्थितास्तूर्णमायुक्तवरवाजिनः॥

एते संख्यामतिक्रान्ता राजवृन्दैरधिष्ठिताः ।
जीमूता इव नागेन्द्रा द्वारे गर्जन्ति मन्थरम् ॥
वर्याश्ववारैः संरुद्धाः कथंचिच्चटुलाननैः ।
खमापिबन्तोऽमी देव हया ह्रेषन्ति दर्पिताः ॥
अयं पदातिसङ्घातः चीरनीरेश्वरोपमः ।
मत्तः प्रयोजनं ज्ञात्वा सुवेषस्खलितोऽखिलः ॥
रत्नालङ्कारनेपथ्यसद्द्रव्यपटलाकुलाः ।
प्रस्थिता वारनारीणामेते वारा वरेचणाः ॥
मनीषिपुण्यसम्भाराकृष्टास्तूर्णं समागताः ।
एते विबुधसङ्घाता द्योतयन्ति नभस्तलम् ॥
एष नागरको लोकः कौतुकाचिप्तमानसः ।
कुरुते हर्षकल्लोलैः सागरचोभविभ्रमम् ॥

अथवा ।

मत्तो विदितवृत्तान्तो मनीषिगुणरञ्जितः ।
ज्ञातयुष्मदभिप्रायः को वाचाप्रगुणो भवेत् ॥

देव तस्मात्समुत्यातुमर्हथ यूयं । ततः समुत्थितौ मनीषिनरेन्द्रौ निर्गतौ द्वारदेशे । ततो रत्नकिङ्किणीजालकविभूषिते समारूढः प्रधानस्यन्दने मनीषी । ततः सुखसुकुमारासनोपविष्टः स्वयंप्रतिपन्नसारथिभावेन सह नरपतिना विलसत्किरीटांशुरञ्जितोत्तमाङ्गभागो भ्रियमाणेन निजयशोधवलेनातपत्रेण कपोलडोलायमानकुण्डलो धूयमानेन शशधरदीधितिच्छटाच्छेन वरविलासिनीकरवर्तिना चामरप्रकरेण स्थूलमुक्ताफलकलापविराजित-

वक्षःस्थलः पठतातितारमुद्दामबन्दिवृन्देन कटककेयूरखचितबाहु-दण्डो नृत्यता तोषनिर्भरवारविलासिनीसार्थेन अतिसुरभिताम्बू-लाङ्गरागप्रीणिताशेषेन्द्रियग्रामो बधिरयता दिक्चक्रवालं वरतूर्य-निर्घोषेण विशद्दिव्यांशुकप्रतिपन्नदेहो गायता मनोहारिकिन्नर-सङ्घेन घूर्णमानविचित्रवनमालानिचयचर्चितशरीरो मुञ्चता हर्षातिरेकादुत्कृष्टसिंहनादसन्दर्भं देवसङ्घेन पूरिताशेषप्रणयिजन-मनोरथः श्लाघयता नागरलोकेन तथासुरकुमाराकारधरोऽयमिति सकौतुकाभिः समागतोऽस्माकमयं दृष्टिपथमिति सहर्षाभिरस्मद-भिमुखमवलोकयतीति सशृङ्गाराभिर्मदनरसवशीकृतहृदयतया नानाविधविलासाभिर्मामियं तिरोधाय दर्शनलोलतया स्वयमव-लोकयतीति परस्परं सेर्ष्याभिर्गुरुजनोऽस्मानेवमवलोकयन्तीः पश्यतीति सलज्जाभिः प्रव्रजितः किलायं भविष्यतीति सशोकाभि-रलं संसारेण योऽयमेवंविधैरपि त्यज्यत इति ससंवेगाभिरेवमने-करसभावनिर्भरं हृदयमुद्वहन्तीभिर्निरीक्ष्यमाणमूर्तिर्वातायनविनि-र्गतवदनसहस्राभिः पुरसुन्दरीभिरभिनन्द्यमानोऽम्बरविवरवर्ति-नीभिः सुरसुन्दरीभिः सहितो रथान्तरारूढेन खपतिबिम्बसन्निभेन मध्यमबुद्धिनानुगम्यमानो रथकरिहरिगतैर्महासामन्तसमूहैर्महता विमर्देन प्राप्तो मनीषी निजविलसितोद्याने। रथादवतीर्य स्थितः क्षणमात्रं प्रमोदशेखरद्वारे परिवेष्टितो राजवृन्देन। इतश्च स्यन्दनारोहणादारभ्य राजा विशेषतस्तदा सत्त्वपरीक्षार्थं मनीषि-स्वरूपं दत्तावधानो निरूपयति स्म। यावता तस्य विशुध्यमाना-ध्यवसायप्रक्षालितमनोमलकलङ्कस्य सत्यपि तादृशे हर्षहेतौ न

लक्षितस्तेन तिलतुषत्रिभागमात्रोऽपि चेतोविकारः प्रत्युत गाढतरं क्षारमृत्पुटपाकादिभिरिव विचित्रसंसारविलसितदर्शनसमुद्भूतैर्भावनाविशेषैर्निर्मलीभूतं चित्तरत्नं। ततः परस्परानुविद्धतया मनःशरीरयोर्जातमस्य देदीप्यमानं शरीरं। विलोकितं च राज्ञा यावत्तत्तेजसाभिभूतं दिनकरकरनिकरतिरस्कृतमिव तारकानिकुरम्बं न राजते मनीषिणोऽभ्यर्णवर्ति तद्राजकं। ततस्तदीयगुणप्रकर्षबहुमानेन राज्ञोऽपि विलीनं तद्विबन्धकं कर्मजालं संजातचरणपरिणामो निवेदितः सुबुद्धिमध्यमबुद्धिमदनकन्दलीसामन्तादिभ्यो निजोऽभिप्रायः। ततोऽचिन्त्यमाहात्म्यतया महापुरुषसन्निधानस्य विचित्रतया कर्मक्षयोपशमस्य रञ्जितचित्ततया निष्कृत्रिममनीषिगुणैः समुल्लसितं सर्वेषां तदा जीववीर्यं। ततस्तैरभिहितं।

साधु साधूदितं देव युक्तमेतद्भवादृशाम्।
संसारे ह्यत्र निःसारे नान्यत्स्याद्विवेकिनाम्॥

तथा हि।

देव यद्यत्र संसारे किंचित्स्याद्रामणीयकम्।
श्लाघ्यं सारमुपादेयं वस्तु सुन्दरमेव वा॥
ततः किमीदृशाः सन्तः पूज्या युष्मादृशामपि।
संसारमेनं मुञ्चेयुर्ज्ञाततत्त्वा महाधियः॥
ततोऽमूदृशसल्लोकत्यागादेवावगम्यते।
नास्त्यत्र किंचित्संसारे सारं चारकसन्निभे॥
अतो मनीषिभिस्त्यक्ते देव नैवात्र युज्यते।
स्थातुं विज्ञाततत्त्वानां भवे भूरिभयाकरे॥

अन्यच्च देव सर्वेषामस्माकमपि साम्प्रतम् ।
दृष्ट्वा मनीषिणश्चित्तं न चित्तं रमते भवे ॥
यथैवास्य प्रभावेण संजातश्चरणोद्यमः ।
अस्माकमेष निर्वाहं तथा तेनैव यास्यति ॥
ततोऽस्माननुजानीत संसारोच्छेदकारिणीम् ।
येन भागवतीं दीक्षामङ्गीकुर्मः सुनिर्मलाम् ॥

नृपतिरुवाच ।

अहो विवेको युष्माकमहो गम्भीरचित्तता ।
अहो वचनविन्यासस्तथाहो सत्त्वसारता ॥
साध्वध्यवसितं भद्रैः साधु प्रोत्साहिता वयम् ।
साधु भो क्षणमात्रेण त्रोटितं भवपञ्जरम् ॥
एवं सामान्यतस्तावत् सर्वेषामभिनन्दनम् ।
कृत्वा प्रत्येकमप्याह स राजा हर्षनिर्भरः ॥

तत्र सुबुद्धिं तावदुवाच ।

सखे विदितसंसारस्वभावेन त्वया गृहे ।
इयन्तं तिष्ठता कालं वयमेव प्रतीक्षिताः ॥
अन्यथा ते गृहे किं वा स्यादवस्थानकारणम् ।
को नाम राज्यलाभेऽपि भजेच्चाण्डालरूपताम् ॥
तत्साधु विहितं साधु कृतोऽस्माकमनुग्रहः ।
एवमाचरता मित्र दर्शिता च सुमित्रता ॥

मध्यमबुद्धिं प्रत्याह ।

त्वमादावेव धन्योऽसि यस्य सङ्गो मनीषिणा ।

नैव कल्पद्रुमोपेतो नरोऽकल्याणमर्हति ॥
अधुना चरितेऽप्यस्य दधानेन मतिं त्वया ।
स्वभ्रातुर्निर्विशेषैव दर्शिता तुल्यरूपता ॥
तत्साधु विहितं भद्र यः पश्चादपि सुन्दरः
सोऽपि सुन्दर एवेति यतो वृद्धाः प्रचक्षते ॥

ततो मदनकन्दलीं प्रत्याह ।

सारं च सुकुमारं च देवि काञ्चनपद्मवत् ।
तावकीनमिदं चित्तं येनाङ्गीकृतमीदृशम् ॥
प्रसिद्धा धर्मपत्नीति यत्त्वं लोकोपचारतः ।
मम तत्सत्यतां नीतं कर्तव्येन त्वयाधुना ॥
तत्साधु विहितं देवि नास्त्यत्र भवपञ्जरे ।
नियन्त्रितानां जीवानां कर्तव्यमपरं वरम् ॥

तथा ।

यैरभ्युपगता दीक्षा तानन्यानपि भावतः ।
स राजा मधुरैरेवं वाक्यैरानन्द्य तोषतः ॥

तद्यथा ।

धन्या यूयं महात्मानः कृतकृत्या नरोत्तमाः ।
यैरभ्युपगता तूर्णं सद्दीक्षा पारमेश्वरी ॥
तच्चारु विहितं भद्रा युक्तमेतद्भवादृशाम् ।
यूयमेव परं लोके निर्मिथ्या मम बान्धवाः ॥

ततश्च ।

राजचिह्नार्पणाद्राज्ये स्थापयित्वा सुलोचनम् ।

ततः कृतान्यकर्तव्यः प्रविष्टो जिनमन्दिरे ॥

तत्र च ।

विहिताशेषकर्तव्याः पूजयित्वा जगद्गुरुम् ।
आचार्येभ्यो निजाकूतं ते सर्वेऽप्याचचक्षिरे ॥
ततोऽभिनन्दितास्तेऽपि सूरिभिः कलया गिरा ।
अलं विलम्बितेनात्र संसार इति भाषिणा ॥
ततः प्रवचनोक्तेन विधिना धूतकल्मषैः ।
सर्वे ते क्षणमात्रेण दीक्षिता गुरुभिर्जनाः ॥
अथ संवेगवृद्ध्यर्थं कल्पोऽयमिति वा क्षणम् ।
कृता समक्षं लोकस्य सूरिभिर्धर्मदेशना ॥

तद्यथा ।

अनाद्यनन्तसंसारे जन्ममृत्युभयाकरे ।
मौनीन्द्री दुर्लभा सत्त्वैः प्रव्रज्येयं सुनिर्मला ॥

यतः ।

तावद्दुःखान्यनन्तानि तावद्रागादिसन्ततिः ।
प्रभवः कर्मणस्तावत्तावज्जन्मपरम्परा ॥
विपदस्तावदेवैतास्तावत्सर्वा विडम्बनाः ।
तावद्दीनानि जल्पन्ति नरा एव पुरो नृणाम् ॥
तावद्दौर्गत्यसद्भावस्तावद्रोगसमुद्भवः ।
तावदेष बहुक्लेशो घोरसंसारसागरः ॥
यावन्निःशेषसावद्ययोगोपरतिलक्षणा ।
एषा न लभ्यते जीवैः प्रव्रज्यात्यन्तदुर्लभा ॥

प्रसादाल्लोकनाथस्य स्वकर्मविवरेण च ।
यदा तु सत्त्वैर्लभ्येत प्रव्रज्येयं जिनोदिता ॥
तदा निर्धूय पापानि यान्ति ते परमां गतिम् ।
अनन्तानन्दसंपूर्णां निःशेषक्लेशवर्जिताम् ॥
ततोऽमी ये पुरः प्रोक्ताः सर्वेऽपि भवभाविनः ।
क्षुद्रोपद्रवसङ्घाता दूरापास्ता भवन्ति ते ॥

किं च ।

इहापि भो भवन्त्येते प्रशमामृतपायिनः ।
प्रव्रज्याग्राहिणो जीवा निर्बाधाः सुखपूरिताः ॥
सा च भागवती दीक्षा युष्माभिरधुना स्फुटम् ।
संप्राप्ता तेन संप्राप्तं यत्प्राप्तव्यं भवोदधौ ॥
केवलं सततं यत्नः प्रमादपरिवर्जितैः ।
यावज्जीवं विधातव्यो भवद्भिरिदमुच्यते ॥

यतः ।

नाधन्याः पारमेतस्या गच्छन्ति पुरुषाधमाः ।
ये तु पारं व्रजन्त्यस्यास्त एव पुरुषोत्तमाः ।
ततस्तैः प्रणतैः सर्वैर्जजल्पे सूरिसंमुखम् ।
इच्छामोऽनुग्रहं नाथ कुर्मो नाथानुशासनम् ॥
स्थगिताननदेशेन मुखवस्त्रिकया मुदा ।
अत्रान्तरे कृतः प्रश्नः प्रभुमर्दनसाधुना ॥

कथं ।

विशालं निर्मलं धीरं गम्भीरं गुरुदक्षिणम् ।

दयापरीतं निश्चिन्नं द्वेषाभिष्वङ्गवर्जितम् ॥
स्तिमितं जगदानन्दं यदा वाग्गोचरातिगम् ।
कथमीदृग्भवे चित्तं नाथ यादृङ् मनीषिणः ॥
यस्य चेष्टितमालोक्य शिथिलीभूतबन्धनाः ।
एते सर्वे वयं मुक्ता भीमात् संसारचारकात् ॥

गुरुरुवाच ।

या विज्ञाता त्वयाप्यस्य जननी शुभसुन्दरी ।
यावन्तस्तत्सुतास्तेषां सर्वेषामीदृशं मनः ॥
ततो गृहीततत्त्वोऽपि राजर्षिरिदमब्रवीत् ।
बोधार्थं मुग्धलोकानां विनयानतमस्तकः ॥
किं तस्याः शुभसुन्दर्या विद्यन्ते बहवः सुताः ।
अस्माभिश्च पुरा ज्ञातमयमेकैकपुत्रकः ॥

गुरुरुवाच । बाढं विद्यन्ते । तथाहि ।

ये ये त्रिभुवनेऽप्यत्र दृश्यन्तेऽनेन यादृशाः ।
ते सर्वे शुभसुन्दर्याः पुत्रा नास्त्यत्र संशयः ॥

किं च ।

ये केचिदुत्तमा लोके सत्त्वमार्गानुयायिनः ।
ते पुत्राः शुभसुन्दर्यास्तुल्या ज्ञेया मनीषिणा ॥

राजर्षिरुवाच ।

यासौ बालस्य जननी भवद्भिरुपवर्णिता ।
भदन्त बालादन्येऽपि तस्याः किं सन्ति सूनवः ॥

सूरिणाभिहितं। नितरां सन्ति। तथाहि।

ये ये त्रिभुवनेऽप्यत्र जघन्याः क्लिष्टजन्तवः।
ते तेऽकुशलमालायाः पुत्रा नास्त्यत्र संशयः॥
ते बालसदृशैरेव विज्ञेया दुष्टचेष्टितैः।
एतेऽकुशलमालायाः सूनवः सुपरिस्फुटाः॥

राजर्षिरुवाच। यद्येवं तर्हि।

तस्याः सामान्यरूपायाः किमन्ये सन्ति सूनवः।
भदन्त किं वा नो सन्ति मध्यबुद्धेः सहोदराः॥

सूरिणाभिहितं। बहुतमास्ते विद्यन्ते। यतः।

ये बालचरिताः केचिन्मनीषिचरिताश्च ये।
एतेभ्यो ये परे सत्त्वाः सर्वे तेऽमुष्य सोदराः॥
ये केचिच्छवलाचाराः समा मध्यमबुद्धिना।
सुताः सामान्यरूपायास्ते जीवा भुवनोदरे॥
सकाशादितराभ्यां ते गण्यमाना जगत्त्रये।
अनन्तगुणितास्तेन प्रोक्ता भूरितमा मया॥

राजर्षिरुवाच। भदन्त यद्येवं ततो मम चेतसि परिस्फुरति। यद्येवं व्यवस्थिते सत्येतदापन्नं। यदुत।

भार्यात्रयेण जनितं जघन्योत्तममध्यमम्।
तस्य कर्मविलासस्य जगदेतत्कुटुम्बकम्॥

सूरिरुवाच।

आर्य नैवात्र सन्देहः सम्यगार्येण लक्षितम्।
मार्गानुसारिणी बुद्धिर्भवत्येव भवादृशाम्॥

तथाहि ।

जघन्यमध्यमोत्कृष्टाः सर्वयोनिषु जन्तवः ।
विद्यन्ते केवलं नृत्वे व्यक्तभावा भवन्ति ते ॥

ततश्च ।

नरत्वेऽपि विनिर्दिष्टं व्याप्यैवेदं कुटुम्बकम् ।
यदत्र विदुषा कार्यं तदिदानीं निबोधत ॥
त्यक्तव्यं बालचरितं न कार्यस्तत्समागमः ।
मनीषिचरिते यत्नः कर्तव्यः सुखमिच्छता ॥
यतोऽत्र बहवो जीवाः प्रायो मध्यमबुद्धयः ।
ते च सम्यगनुष्ठानात् संपद्यन्ते मनीषिणः ॥
एतद्विज्ञाय भो भव्याः सर्वेऽपि गदिता मया ।
कार्यं मदनुरोधेन वृत्तमस्य मनीषिणः ॥
वर्जनीयश्च यत्नेन पापमित्रैः समागमः ।
यतः स्पर्शनसम्पर्कात् स बालो निधनं गतः ॥
वर्जनेन पुनस्तस्य मनीषी सुपरिस्फुटाम् ।
लोके शेखरतां प्राप्य जातोऽयं मोक्षसाधकः ॥
कल्याणमित्रैः कर्तव्या मैत्री पुंसा हितैषिणा ।
इहामुत्र च विज्ञेया सा हेतुः सर्वसम्पदाम् ॥
दोषायेह कुसंसर्गः सुसंसर्गो गुणावहः ।
एतच्च द्वयमप्यत्र मध्यबुद्धौ प्रतिष्ठितम ॥

तथा हि ।

बालः स्पर्शनसम्बन्धाद्दोषोऽभूद्दुःखभाजनम् ।

युक्तोऽभूत्ततताह्लाद एष एव मनीषिणा ॥
तदिदं भो विनिश्चित्य बहिरङ्गान्तरैः सदा ।
न कार्यो दुर्जनैः सङ्गः कर्तव्यः सुजनैः सह ॥

ततश्च ।

इदमाकर्ण्य मौनीन्द्रं वचनं सुमनोहरम् ।
प्रबुद्धा बहवः सत्त्वा जाता धर्मपरायणाः ॥
प्राप्ता देवा निजं स्थानं स्थितो राज्ये सुलोचनः ।
गतोऽन्यत्रविहाराय सूरिः शिष्यगणैः सह ॥

ततश्च ।

विहृत्य कालं भूयांसमागमोक्तेन वर्त्मना ।
पर्यन्तकाले संप्राप्ते विधाय सकलं विधिम् ॥
ज्ञानध्यानतपोवीर्यवह्निनिर्दग्धकल्मषः ।
मनीषी निर्वृतिं प्राप्तो हित्वा स्वं देहपञ्जरम् ॥
ये तु मध्यमबुद्ध्याद्यास्ते तनूभूतकर्मकाः ।
गता मध्यमबुद्ध्याद्या देवलोकेषु साधवः ॥
बालस्य तु यदादिष्टं भदन्तैर्भाविचेष्टितम् ।
तत्तथैवाखिलं जातं नान्यथा मुनिभाषितम् ॥

॥ स्पर्शनकथानकं समाप्तम् ॥

उपमितिभवप्रपञ्चा कथा

(तृतीयप्रस्तावे ऽवशिष्टभागः)

विदुर उवाच । कुमार तदिदं मया ह्यः कथानकमाकर्णि-
तमाकर्णयतश्च मम लङ्घितं दिनं । तेन युष्मत्समीपे नागतोऽस्मि ।
मयाभिहितं । भद्र सुन्दरमनुष्ठितं । यतोऽतिरमणीयमिदं कथा-
नकं बुध्यत एव श्रोतुं । अहो अत्यन्तदुरन्तः पापमित्रसम्बन्धो
यतस्तस्य बालस्य स्पर्शनसम्पर्कादिहामुत्र च निबिडविडम्बनागर्भा
दुःखपरंपरैव केवलं संपन्ना नान्यत्किंचनेति । विदुरेण चिन्तितं ।
बुद्धस्तावदनेन कथानकतात्पर्यार्थ इति । भविष्यति मे वचनाव-
काशः ॥ इतश्च तत्रावसरे मत्तो नातिदूरे वर्तते वैश्वानरः । श्रुतं
तेन मामकीनं वचनं । चिन्तितमनेन । अये विरूपको नन्दि-
वर्धनस्योल्लापो । व्युत्पादितप्रायोऽयमनेन विदुरेण । तन्न सुन्दर-

मिदं वर्तते । दृष्टः खल्वेष विदुरो ज्ञापयिष्यत्यस्य मदीयस्वरूपं । इति साशङ्कः संपन्नो वैश्वानरः ॥ विदुरेणाभिहितं । कुमार सत्यमिदं सम्यगवधारितं कुमारेण । अन्यच्च । प्रकृतिरेषा प्रायः प्राणिनां यथा यत्र कुत्रचित्किंचन दृष्टं श्रुतं वा सर्वमात्मविषये योजयन्ति । ततो मयापीदं कथानकमनुश्रुत्य स्वहृदये चिन्तितं । यदुत । यदि कुमारस्य कदाचिदपि पापमित्रसम्बन्धो न भवति ततः सुन्दरं संपद्यते । मयाभिहितं । भद्र किमत्र चिन्तनीयं । नास्त्येव मे नापि भविष्यति पापमित्रसम्बन्धगन्धोऽपीति । विदुरः प्राह । वयमप्येतावदेवार्थयामहे । ततः स्थितो मदीयकर्णाभ्यर्णे विदुरः । शनैः शनैरभिहितं चानेन । यदुत । केवलमेषोऽपि वैश्वानरो लोकवार्त्तया दुष्टप्रकृतिः श्रूयते । तदयं सम्यक् परीक्षणीयः कुमारेण । मा भूदेष स्पर्शनवद्बालस्य पापमित्रतया भवतोऽनर्थपरंपराकारणमिति ।

निरीक्षते च तस्मिन्नवसरे वैश्वानरः साकूतः सन्नभिमुखो मदीयवदनं। लक्षितोऽहमनेन मुखविकारतस्तैर्विदुरवचनैर्दूयमानः। ततः कृता वैश्वानरेण मां प्रति सा पूर्वसाङ्केतिका संज्ञा। भक्षितं मया क्रूरचित्ताभिधानं तद्वटकं । ततस्तत्प्रभावान्मे क्षणेन वृद्धोऽन्तस्तापः समुल्लसिताः स्वेदविन्दवो जातं गुञ्जार्धसन्निभं शरीरं संपन्नं विषमदष्टोष्ठं भग्नोग्रभ्रुकुटितरङ्गमतिकरालं वक्त्रकुहरं । ततो भद्रे अगृहीतसङ्केते तथा वैश्वानरवटकप्रभावाभिभूतात्मना मया पापकर्मणानाकलय्य तस्य वत्सलतामनालोच्य हितभाषितामविगणय्य चिरपरिचयं परित्यज्य स्नेहभावमुररीकृत्य दुर्जनतां सर्वथा